

Вестник Академии Педагогических Наук Казахстана

№2 (наурыз-сәуір), 2017 жыл

№2 (март-апрель), 2017 год

Құрылтайшы: «Педагогикалық
Ғылымдар Академиясы» ҚБ

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ

Редакциялық алқа:

А.Қ. ҚҰСАЙЫНОВ
бас редактор

А.А. БУЛАТБАЕВА
бас редактордың орынбасары

Е.В. АСТАХОВА (Украина)
К.К. БӨРІБЕКОВ
А.Н. ДЖУРИНСКИЙ (Ресей)
С.В. ИВАНОВА (Ресей)
С.Т. ҚАРҒИН
И.Э. КУЛИКОВСКАЯ (Ресей)
Л.Х. МӘЖИТОВА
А.М. МАМЫТОВ (Қырғызстан)
К.Н. НӨРІБАЕВ

Редакциялық кеңес:

Ш.Т. ТАУБАЕВА
К.Ө. ҚОНАҚОВА
Р.О. НИЯЗОВА
Ж.Б. ҚОҢЫРОВА

Қазақстан Республикасы
Мәдениет және ақпарат
министрлігінде қайта тіркеліп,
24.01.2013 ж.
№13303-Ж куәлігі берілген
Вестник жылына 6 рет шығады

«Вестник АПН Казахстана» журналы
ҚР БҒМ БҒСБК (ККСОН) педагогикалық
ғылымдар бойынша негізгі қорытындыларды
жариялауға ұсынған ғылыми басылым

ҰҒТАО Қазақстандық дәйексөз алу
(цитирование) қоры мәліметтері бойынша
журнал импакт-факторы 0,027

Мақала авторларының пікірлері
редакция көзқарасын білдірмейді.

Редакцияның мекенжайы:

050026, Алматы қаласы
Төле би көшесі, 155
Тел.: 8 (727) 378-46-57,
221-25-95
E-mail: apnkaz@mail.ru, v.apnk@mail.ru

Баспахананың мекенжайы:

050059, г. Алматы
ЖШС «Далапринт
Ереванская к-сі, 1 В,
Тел.: +7(727) 290-86-47

Пішіні 70x100^{1/8}
Қағаз офсеттік. Шартты баспа табағы 16,5
Таралымы 300 дана

© «Педагогикалық Ғылымдар
Академиясы» ҚБ, 2017

ДҮЙСЕНБАЕВ А.Қ.

Ресейдегі түркі халықтарының этнопедагогикасындағы патриоттық тәрбие 3

ЖАНАДИЛОВА Қ.Б.

ЖУМАБАЕВА А.Е.

Орта мектеп оқушыларының бойына қазақстандық патриотизм мен ұлттық құндылықтарды қалыптастыру 8

ЕЛУБАЕВА М.С.

Жырау – асыл сөз, адами идеалдар иесі 12

ГАЛИЕВ Т.Т.

ЕСЕКЕШОВА М.Д.

ИСАКОВА Г.О.

АЛДАБЕРГЕНОВА С.С.

Ориентировочная основа предстоящей профессиональной деятельности будущих специалистов 19

МЕДЕУБАЕВА К.Т.

ПАЛЫМБЕТОВА Г.А.

Болашақ педагог-мамандардың құзыреттілігі мен инновациялық мәдениеті 25

МАКНАМБЕТОВА Zh. T.

YESSENOVA K.A.

Study of psychosocial adaptivity of first-year students to university education 32

ҚАСЕН Г.А.

МУХАТАЕВА Д.И.

Проектная компетентность: вопросы формирования и оценки 37

РАТМАНОВА С.Б.

Педагогическая направленность работы и статус библиотекаря учебного заведения по формированию информационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения 49

Учредитель
ОО «Академия Педагогических Наук»

Редакционная коллегия:

А.К. КУСАИНОВ

главный редактор

А.А. БУЛАТБАЕВА

зам. главного редактора

Е.В. АСТАХОВА (Украина)

К.К. БОРИБЕКОВ

А.Н. ДЖУРИНСКИЙ (Россия)

С.В. ИВАНОВА (Россия)

С.Т. КАРГИН

И.Э. КУЛИКОВСКАЯ (Россия)

Л.Х. МАЖИТОВА

А.М. МАМЫТОВ (Кыргызстан)

К.Н. НАРИБАЕВ

Редакционный совет:

Ш.Т. ТАУБАЕВА

К.У. КУНАКОВА

Р.О. НИЯЗОВА

Ж.Б. КОНЫРОВА

Свидетельство о перерегистрации
Министерства культуры и информации
Республики Казахстан №13303-Ж
от 21.01.2013 г.

Вестник выходит 6 раз в год

Научный журнал
«Вестник АПН Казахстана»
рекомендован ККСОН МОН РК
для публикации основных результатов
по педагогическим наукам

По данным Казахстанской базы
цитирования НЦ НТИ
импакт фактор журнала 0,027
Мнения авторов не отражают
точку зрения редакции.

Адрес редакции:

050026, г. Алматы

ул. Толе би, 155

Тел.: 8 (727) 378-46-57,

221-25-95

E-mail: apnkaz@mail.ru, v.apnk@mail.ru

Адрес типографии:

050000, г. Алматы

ТОО «Далапринт

ул. Ереванская, 1 в,

Тел.: +7(727) 290-86-47

Формат 70x100^{1/8}.

Бумага офсетная. Усл.-печ.л. 16,5

Тираж 300 экз.

© ОО «Академия

Педагогических Наук», 2016

LEPESHEV D.V.

KURMANOVA A.N.

Features of effective work of psychological service
during the adaptation of junior pupils61

АКСАКАЛОВА Ж.К.

МИГУС М.А.

Влияние музыкальных предпочтений на психо-
лого-педагогические особенности подростков в за-
висимости от типа их темперамента 67

НАБУОВА Р.А., ЖУБАНДЫКОВА А.М.

Студенттердің өзіндік бағалауын қалыптастыру
тәсілі – кері байланыс 78

ЖАНЫС А.Б.

ЧЕРНЕНКО Ю.В.

АЛИАСКАРОВА С.М.

ШОНОВА Б.А.

ИКСАТОВА Б.К.

МАЖИТОВА С.С.

Культура делового общения после подростково-
го периода младших курсов университета 84

BULATBAYEVA A.A.

KOPBOSSYNKYZYN.

Social changes and their impact on the status of
elderly people 97

АЙКЕНОВА Р.А.

ТАНИРБЕРГЕНОВА А.Ш.

ОМАРОВА С.К.

Подготовка поликультурной личности на основе
интерактивных технологий 104

NAGYMZHANOVA K.

TANIRBERGENOVA A.

ABDIBEKOVA S.

Psychological and pedagogical aspects of
the development of creative thinking in higher
education 110

ZHYLTYROVA ZH.T.

International professionally-oriented foreign
language competence for training students in
agribusiness domain 120

БІЗДІҢ АВТОРЛАР 133

НАШИ АВТОРЫ 136

OUR AUTORS 139

ӘОЖ 37.035.6:512.1

**РЕСЕЙДЕГІ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЭТНОПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ
ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ****А.Қ. ДҮЙСЕНБАЕВ**

п.ғ.к., доцент, профессор

Қазақ-Орыс халықаралық университеті

e-mail: adk7575@mail.ru

Аталған мақалада башқұрт және ноғай халықтарының этнопедагогикасындағы патриоттық тәрбие беру проблемалары салыстырмалы аспектіде қарастырылады. Сондай-ақ халық фольклорында Отан қорғап, ел билеген тұлғалар мен батырлар бейнесіне сипаттама беріледі. Ерлік жасау тек қана Отанын, елін жанындай жақсы көретін тұлғалардың қасиетті ісі. Олар мұндай жолда қиындықтар мен кедергілер кездесе де, қорықпай ажалға қарсы шабады. Батырдың мықтылығы оның ақылы мен тапқырлығымен сипатталады. Осыған сәйкес ноғай және башқұрт халықтарының отансүйгіштік тәрбие идеясының негізі – ел қорғаған батырлардың ерлік үлгісін насихаттау, оның адамгершілігі мен парасаты, ақылы мен көркі, тәжірибесі мен қабілетін сипаттау арқылы жоғары патриоттық құндылықтарды қалыптастыру. Осының бәрі де түркі халықтарының тағылымдық мұраларында жан-жақты қамтылып, олардың ертегілерінде, мақал-мәтелдері мен жұмбақтарында, аңыздары мен ерлік дастандарында көрініс табады. Ноғай және башқұрт халықтарының салт-дәстүрі, тағылымдық өнегелері бір, түрік халықтарының отансүйгіштік мұраларын студенттерге оқу-тәрбие үдерісінде қолданудың маңызы зор.

Кілтті сөздер: түркі халықтары, патриоттық тәрбие, патриоттық рух, ұлттық мінез, ұлттық сезім.

Кіріспе

Қазіргі кездегі Ресей Федерациясының құрамындағы башқұрттар мен ноғай халықтарының этнопедагогикасындағы тәрбие проблемаларына тоқталамыз. Башқұрттар Ресейдің Қорған, Орынбор, Пермь, Саратов, Екатеринбург және т.б. қалаларында қоныстанған.

Негізгі бөлім

Башқұрттар түркі халықтарының ішіндегі ұлттық салт-дәстүрлері көшпелілерге жақын халықтардың бірі. Ұлттың негізгі аталуы туралы энциклопедияда: «Башқорт, түркі тілінен тура аудармасы (бас бөрі) деген мағынаны береді», – деп келтіріледі [1, 211 б.]. Яғни, тұрмыс-тіршілігі мен этномәдениеті татар халқына ұқсағанымен, ұлттық дәстүрлері, тұрмысы қазақ ұлтына жақын. Мысалы, теріден, қайыстан жасалған бұйымдарды қолданып, киіз басады, ер-тұрман жасайды. Ал, кәсібі мен ұлттық тағамдарына

келетін болсақ, негізгі кәсібі төрт түлік малға қарау, аңшылық, саятшылық, сонымен қатар татар ұлтының ықпалынан болу керек, егіншілікпен де шұғылданған. Ал айран, құрт, ірімшік, қымыз, ет, салма, чурпаря және т.б. тағам түрлері қазақ халқына ұқсас. Башқұрттардың байырғы киімдеріне келетін болсақ, негізінен қыздар мен келіншектер «кюлдек», яғни әдемі ұзын қынама көйлек, зерленген камзол, әсем тақия кисе, ерлер шалбар, көйлек, үй жануарлары мен кейде жабайы аңдардың қымбат терісінен тігілген ішік, бөрік, тымақ киеді. Ұлттық мерекелері – наурыз, сабантой, құрбан айт, ораза айт тойланады.

Ал, ноғайлар негізінен Ресей Федерациясының Ставрополь өлкесінде, Дағыстан Республикасында, Ингушетия Республикасында тұрады. Ноғайлар түркі тілдес халық. Негізінен Ресей Федерациясында тұрады. Діні мұсылман, сун-

нит. Әдет-ғұрпы жағынан қазақ халқына өте жақын. Көшпенділікпен өмір сүрген кезде ноғайлар киіз үйде тұрып, мал шаруашылығымен айналысқан. Ер адамдар жейде, шалбар, папаха, башлық, бурка, тон киеді. Мысалы, бурка – киізден жасалған ер адамдарға арналған шекпен. Оның екі түрі болады. Салт ат мінгенде киетін бурка – түкті, тігісті, ұзын, екі иығы шығыңқы келеді. Ал, жаяу адамның буркасы тықыр жүнді, қысқа әрі тігіссіз болады. Әйелдер кең етек көйлек, бешпент, қысқа тон киіп, зергерлік бұйымдар тағынған. Яғни тарихшылардың айтуына қарағанда: «Ноғай ұғымының этимологиясы негізінен XIII ғасырдың екінші ширегінде ел басқарған әлем және түркі тарихында ірі тұлға, батыр Ноғайдың атымен аталады», – деген деректер де кездеседі [2, 71–72 б.].

Сонымен қатар Ноғай ордасы туралы: «Ноғай ордасы – Еділ өзені мен Ертіске дейін, Солтүстік Каспий мен Арал маңынан Тур және Кама өзендері аралығында қоныстанған көшпелі феодальдық мемлекет. XV ғасырдың басында Ноғай ордасы Едіге билігі кезінде Алтын Ордадан бөлініп шықты. Мемлекет ретінде нығайып, қалыптасуы Едігенің баласы Нұраддин басқарған кезең (1426-1440 жж.) болатын. Халқының құрамы маңғыттар, қоңыраттар және т.б. түркі тайпаларынан қалыптасты. Орталығы – Сарайшық шаһары», - деп келтіріледі [3, 88 б.].

Ноғай халқының тарихи мұралары мен жәдігерлері туралы айтатын болсақ: «Ер титиреткен юзлеген мынь аьскерлери болган, ишинде шувласкан миллионлаган халкы болган ногай ханлары оьзлерине деп, халыктынъ кара куьши мен тастан, кербиштен уьйкен шахарлар, калалар, минаретлер, кешенелер ясаткан эдилер. Кайда солар? Калып турганы аьли Шешен-Ингушетиядынъ еринлеги Боргакаш кешенеси, Сырт-Осетияга киретаган атакли Татартуьп минарети эм содай увак-туьеклер. Кара халк оьзине деп шыгарган ногайдынъ баьтир йыр-

лары ман ашыклык дастанлары бизге де етип, буьгуьнде яшайды, бизим сувыган юреклеримизди йылытады», - деп халықтың тарихи мұраларының маңызы туралы шынайы бағасы беріледі [4, 87 б.]. Ноғай ұлтының «Адилъ – Солтан» (қазақ тілінде «Әділ сұлтан») батырлық жырының мазмұны отансүйгіштік тәрбиеге арналады. Яғни:

«Ол заманда Аьдилим,
Каарланды, карланды,
Каты яман шамланды,
Бизим килик йигитлерге,

Кылыш урып кан аларга каьр тугыл», – деп елі үшін соғысып, халқын бақытқа жеткізуді армандаған Әділ сұлтанның бейнесі жырланады [5, 84].

Түркі халықтарының этнопедагогикасындағы тәрбие құралдарының негізін мақал-мәтелдер құрайды. Башқұрттардың тағылымдық өнегелерінде ұрпақ тәрбиелеу қашанда ата салтын құрметтеуді, өткенді бағалауды, дәстүршілдікті негізге алуды қоса қамтиды. Рухы мықты, өсімтал ұрпақ мындаған жылдар бойы үздіксіз сақталған өмір сүру шарттарымен келісуі тиіс, түркілік рухани дүниеге қарсы әрекетке барғандар қатаң жазаланатын болған. Адамзаттың даму тарихында әрбір ұлт өз субъектілерінің сапалылығына, табиғи сұрыпталуға төтеп беретін тұлғалар қалыптастыруға, өмір мен тәжірибе арқылы шындалып өсуіне аса мән беріп, «жан-жақты жетілген» ұрпақ қалыптастыруға ниеттенген. Қандай да бір биік талаптар қоя отырып, соны ұмтылатын құндылыққа айналдырған, ол талаптар мындаған жылдар бойы мәдени-тарихи дамудың өз тәжірибесінен алынған, халықтың менталитеті мен қоғамдық ой-пікіріне сүйенген. Башқұрт халқының мақал-мәтелінде ерлікті насихаттайтын құндылықтарға бағытталған тұлғаның ізгілік қасиеттері мен ой-өрісі, қарым-қабілеті мен отбасын, бауырларын, туған жері мен елін қорғаудағы ерен ерлігі, тез шешім қабылдаудағы тапқырлығы сипатталады. Мысалы, «Ба-

тыр өзі үшін туады, халқы үшін өледі», «Батыр жауды қудым дейді, қорқақ неге тудым дейді» [6, 158 б.].

Ал Ноғай халқының мақал-мәтелдерінде түркілік дәстүрлерді саналы таңдау жасау қабілеттілігімен көрінетін, жасампаз оң дүниетанымға ие, атамекенін, елін, өз иелігіне мақсатталған дербес шешім қабылдай алатын азаматтарды тәрбиелеуге бағытталады. Берік өнегелік өзекке ие, солай бола тұрса да, ауыспалы жағдайларға тез бейімделетін және жаңа идеяларды тез қабылдайтын тұрақты жетіліп отыратын тұлғаны қалыптастыру өзектеледі. Яғни: «Көлді қамыс көркейтер, ерді намыс көркейтер», «Батырдың кеудесінде жаны барда, елі үшін шайқасуы тиіс», - деп сипатталады [7, 195 б.].

Башқұрт және ноғай халқының бала тәрбиесінде кеңінен қолданылатын тәрбие құралы – жұмбақ айту. Балалардың жас ерекшелігі мен ой-өрісін дамытып қана қоймайды, сонымен бірге шапшаң тапқырлығы, ойын тез жеткізу т.б. қабілеттерін дамытуға ықпалы зор. Башқұрт ауыз әдебиетінде батырлардың ерлігі, олардың ұстап-тұтатын қарулары туралы айтылатын шумақтарға келетін болсақ:

«Сілтенер де сілтенер,
Тиген жері өртенер». (*Қамшы*)

Сондай-ақ:

«Жұтқаны темір,
Түкіргені от». (*Зеңбірек*) [8, 18 б.].

Ноғай халқының балаларға арналған жұмбақтарында батырлардың қару-жарағы туралы да айтылады. Мұның өзі ноғай халқының тарихында көп болғанын сипаттайды. Мысалы:

«Сүйектен сабы,
Ағаштан қабы». (*Қанжар*)

Сондай-ақ:

«Жебе теспес,
Қылыш кеспес». (*Сауыт*)

Яғни, «Оймақтай жерден оқ шығар» (Мылтық), - деп келтіреді [9, 255-256 б.]. Мұндай жұмбақтар балаларды жас кезінен әскери өмірге баулуға бағытталады. Яғни, соғыс жағдайында ым-ишара,

екінші мағынасымен айту, хабар алу және т.б. батырлардың тактикалық жағдайға тез бейімделуіне ықпалы зор.

Башқұрт және ноғай халықтарының даму тарихында әрбір халық өз субъектілерінің сапалылығына, табиғи сұрыпталуға төтеп беретін тұлғалар қалыптастыруға, өмір мен тәжірибе арқылы шындалып өсуіне аса мән беріп, «жан-жақты жетілген» ұрпақ қалыптастыруды ниеттеген. Ол үшін биік талаптар қоя отырып, соны ұмтылатын құндылыққа айналдырған, ол талаптар мыңдаған жылдар бойы мәдени-тарихи дамудың өз тәжірибесінен алынған, халықтың менталитеті мен қоғамдық ой-пікіріне сүйенілген. Себебі өткен ата-баба өсиеті осы сахаралық мекенді мәңгілік сақтауды үнемі келер ұрпаққа табыс етіп отырды. Бұл туған жеріне махаббат пен жұртына деген сүйіспеншілікті орнатты – олар еркіндік қадір тұтатын халық үшін ел қорғауды ізгілік және мәртебелі іске айналдырды. Осыған сәйкес, Башқұрт және Ноғай халықтарының балаларға патриоттық тәрбие беруге арналған «Ер Тарғын», «Қырымның қырық батыры», «Ақайдар батыр», «Жолдыбай аңшы», «Ел батыр», «Сарбай» т.б. ертегілерін айтуға болады. Мысалы:

«Яуызға юлдаш булмаңыз,
Кәңәшһез еш қылмаңыз.

Уландарым, һезге әйтәм», - деп келтіріледі [10, 122 б.].

Башқұрт және ноғай халықтарының этнопедагогикалық мұраларындағы отансүйгіштік тәрбие идеялары жас ұрпақты елдік, ерлік, жоғары моральдық, еріктік қасиеттерге тәрбиелеп, түркі халықтарының тарихи, ерлік мұраларына деген сүйіспеншілік сезімдерін, танымдық қызығушылығын дамытады.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, ноғай және башқұрт халықтарының салт-дәстүрі, тағылымдық өнегелері бір, түрік халықтарының отансүйгіштік мұраларын студенттерге оқу-тәрбие үдерісінде қолданудың маңызы зор.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан. Ұлттық энциклопедиясы. Т.2. «Ә-Г» / Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1999. – 720 б.
2. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. Т.7./Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2005. – 728 б.
3. Большая Советская Энциклопедия. Т.7. «Никко-Отлиты»/Гл. ред. А.М.Прохоров и т.д. – М.: «Советская Энциклопедия», 1974. – С. 632.
4. Сафарғалиев М.Г. Распад Золотой Орды. – Саранск, 1960. – С. 203.
5. Ногай халық йырлары /Тузувши С.А. Калмыкова. – Москва, 1969. – 215 б.
6. Шығыс халықтарының мақал-мәтелдері/Құрастырған, аударған Н.Оңдасынова. – Алматы, 1997. – 208 б.
7. Шығыс халықтарының мақал-мәтелдері/Құрастырған, аударған Н.Оңдасынова.– Алматы,1997–208 б.
8. Жүз халықтың жұмбағы (Башқұрт, Мордва, Татар халық жұмбақтары) /Ауд. Қ.Мырзалиев. – Алматы: «Ана тілі», 1998. – 48 б.
9. Жер жүзінің жүзге жуық жұртының жұмбақтары/ Құр.Қ.Мырза Әли. – Алматы, 2004 – 424 б.
10. Сөләймәнов А., Рәжәпов Р. Башкорт халқының эпосы. – Өфе: Гилем, 1998. – 125 б.

REFERENCES

1. Kazakhstan. National Encyclopedia. V.2. "A-G" / Ch. Ed. A.Nysanbaev. – Almaty: Home EDIT "The Kazakh Encyclopedia", 1999. – 720 p. (In Kazakh)
2. Kazakhstan. National Encyclopedia. T.7. / Ch. Ed. B.Ayagan. – Almaty: Home EDIT "The Kazakh Encyclopedia", 2005. – 728 p. (In Kazakh)
3. Great Soviet Encyclopedia. T.7. "Nikko-cast" / Ch. Ed. A.M. Prokhorov, etc. – M.: "Soviet Encyclopedia", 1974. – 632 p. (in Russian)
4. Safargaliev M.G. The collapse of the Golden Horde. – Saransk, 1960. – 203 p. (in Russian)
5. Nogai Halyk yrlary / Tuzuvshi S.A. Kalmykova. – Moscow, 1969. – 215 p. (In Nogai)
6. Proverbs peoples of the East / Compiled, translated N. Ondasynova. – Almaty, 1997. – 208 p. (In Kazakh)
7. Proverbs peoples of the East / Compiled, translated N. Ondasynova. – Almaty, 1997. – 208 p. (In Kazakh)
8. Puzzles hundred people (Bashkirkie, Mordvin, Tatar folk riddles) / Translation K.Myrzaliev. – Almaty: "Ana tili", 1998. – 48 p. (In Kazakh)
9. Riddles about a hundred nations of the world / Comp. K.Myrza Ali. – Almaty, 2004 – 424 p. (In Kazakh)
10. Solaymanov A., R. Razhapov Bashkort halkynyng epics. – Ofo: Gilem, 1998. – 125 p. (In Bashkir)

ДУЙСЕНБАЕВ А.К. ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В ЭТНОПЕДАГОГИКЕ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ РОССИИ

В статье рассматриваются вопросы патриотического воспитания в башкирской и ногайской этнопедагогике в сравнительном аспекте. Вместе с тем дается описание образов правителей и народных героев, изображенных в народном фольклоре. Мужество является священным долгом личностей, которые любят Отчизну и свою

страну. Они не боятся никаких трудностей и преград и борются против смерти. Мужество героя проявляется через ум и смекалку. В соответствии с этим основа идеи патриотического воспитания ногайского и башкирского народов – это пропаганда отваги и мужества героев, формирование патриотических ценностей через описание их ума, нравственных качеств и гуманизма, опыта и способностей. Все это всесторонне охвачено в назидательных наследиях тюркских народов, и отображаются в сказках, пословицах и поговорках, загадках, легендах и героических эпосах этих народов. Традиции и обычаи, воспитательные средства личности аналогичны с башкирским и ногайским народами; использование патриотических наследий тюркских народов в учебно-воспитательном процессе для студентов имеет важное значение.

Ключевые слова: Тюркские народы, патриотическое воспитание, патриотический дух, национальный характер, национальное чувство.

DUISENBAEV A.K. PATRIOTIC UPBRINGING IN ETHNOPEDAGOGICS OF TURKIC NATIONS OF RUSSIA

The article compares the patriotic upbringing in Bashkir and Nogai ethnic pedagogy through the description of images of rulers and heroes depicted in the folklore. Courage is a sacred duty of people who love their motherland. They fear nothing and fight against death. A courageous hero is always clever and intelligent. So, the Nogai and Bashkir patriotic upbringing advocates courage, intelligence, moral qualities and humanism, experience and skills of the heroes. All this is comprehensively depicted in the edifying heritage of Turkic nations and manifests itself in fairy tales, proverbs and sayings, riddles, legends and heroic epics of these nations. Bashkir and Nogai nations have similar traditions and customs used as educational tools. The use of patriotic heritage of Turkic nations in the educational process is very important.

Keywords: Turkic nations, patriotic upbringing, patriotic spirit, national character, national feeling.

ӘОЖ 37.017.4

**ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
ПАТРИОТИЗМ МЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ****Қ.Б. ЖАНАДИЛОВА**

п.ф.м.

А.Е. ЖУМАБАЕВА

п.ф.д., профессор

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
e-mail: janadilova_karashash@mail.ru

Мақалада орта сынып оқушыларының бойына қазақстандық патриотизмді қалыптаспырудың жолдары мәдениет пен тіл бәсекелестікке түсіп жатқан ғаламда ерлік, елдік, отансүйгіштік секілді рухани құндылықтар ұлт тағдырымен байланысты қарастырылады.

Қазақстандық патриотизмнің тарихы мен дамуының негізімен қарастырылған еңбектердегі түйіндер мен тұжырымдарды пайдалана отырып, шетелдік зерттеушілердің де зерттемелерін назарға алып ғылыми қорытындылар жасау, ұлттық идея, тіл, дін, дәстүр, тарихи сана түсініктеріне талдау жасау, ерекшеліктерін зерделеу, құндылықтарын ашу қажеттілігі зерттеуге негіз болып отыр.

Сонымен қатар өлкетану деректерінің құндылығы мектеп оқушысының туған жері туралы танымын кеңейтумен қатар елінің тарихына, мәдениетіне деген сүйіспеншіліктерін арттырып, жалпы ұлттық құндылықтарымызды қастерлей білуге үйретуде, бала бойында ұлттық рух, сана-сезім, елжандылық қасиеттерді қалыптастыру жолдары берілген.

Кілтті сөздер: қазақстандық патриотизм, ұлттық тәрбие, өлкетану, отаншылдық сезім.

Кіріспе

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтанш сезімін ұялатады», - деп атап көрсетті¹. Яғни, әр халықтың өзінің тұтас бір өлшем бірлігі бар десек, олар тілі, діні, өнері, салт-дәстүрі, ғұрпы және ғасырдан ғасырға созылған тарихы, баға жетпес ұлан байтақ туған жері.

Қазіргі таңда экономикада ғана емес, жалпы тіл мен тарихтың, мәдениет пен

діннің бәсекеге түсіп жатқан кезеңінде отансүйгіштік, елдік, ерлік, ұлттық құндылық, ұлттық рух ұлт тағдырымен байланысты болып отыр. Осыған орай, қазақстандық патриотизмнің дамуы көптеген еңбектерді, тұжырымдамаларды пайдалана отырып, сана, салт дәстүр, тіл, дін, ұлттық құндылық, идея, дәстүр, ұлттық рух, ұлттық құндылық түсініктеріне талдау жасау арқылы ерекшеліктерін зерделеп ашып, қазақстандық патриотизммен ұлттық құндылықты зерттеуге негіз болып отыр.

Негізгі бөлім

Қазіргі таңда қоғамның тіршілік

¹Қазақстан Республикасының Президенті, Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына арналған Жолдауы. - Еуразия университеті. №22 (203) желтоқсан, 2015 жыл

ету әрекеті жас ұрпақтың рухани мәдениетінің қалыптасуына тәуелді, ол өз халқының дәстүрлері мен көп ғасырлық мәдениетіне тартуда, патриоттық тәрбие беру тәжірибесінде қалыптасады. Қазақстан Республикасы азаматтарына патриоттық тәрбие беру бағыттары 2006-2011 жылдарға арналған тәрбие берудің кешенді бағдарламасы, Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында көрініс тапты. Алайда оның мазмұнын, тәрбие нысандарын, әдістері мен құралдарын әзірлеуді және азаматтардың түрлі санаттары үшін іске асыруды жалғастыру қажет. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік «Білім» бағдарламасында тәрбие жүйесін жетілдіруге байланысты алдына қойған негізгі мақсаты – «қазақстандық патриотизм, азаматтық, ізгілік және жалпыадамзаттық құндылықтар идеяларының негізінде тәрбиеленушінің жеке тұлға ретіндегі сапалық қасиетін қалыптастыру» - деп көзделіп, болашақ ұрпақты патриоттыққа тәрбиелеу ісіне нұсқау, әрі оның қажеттілігін айқындайтын бағдарлама деуге болады².

Қазақстан Республикасы Президенті Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауындағы «Қазақстан–2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағытында атап көрсетілген «Жаңа қазақстандық патриотизм – біздің көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыз табысының негізі» дей келе, мынандай тармақтарды атап көрсетеді:

1. Ұлттық интеллигенциясының рөлі;
2. Мәдениет, дәстүрлер және даралық;
3. ХХІ ғасырдағы Қазақстандағы дін;
4. Барлық этностар азаматтарының тең құқықтылығы;

5. Қазақстандық патриотизм;

6. Болашақтағы Қазақстанды қалай елестетемін?

7. Қазақ тілі және тілдердің үштұғырлылығы;

8. Ұлтқа үндеу³.

Сондықтан қазіргі таңда орта буын оқушыларына жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастырумен қатар, басқа ұлт өкілдерімен бірге өз құқығын қорғай білетін, жаңартылған білім мазмұнына сәйкес өзінің тұған тілі мен тілдердің үштұғырлылығын меңгерту, еліміздің мәдениетін, дәстүрлерін және даралығын ескеру, әрбір жеткіншек ұрпақ өз ұлтының интеллигенциясы бола отырып, болашағын айқындай алатын ұрпақ тәрбиелеу бүгін күннің өзекті мәселелесі. Осындай мәселелерді ескере отырып, орта мектеп оқушыларының бойына мектептегі педагогикалық үдерісте ұлттық Қазақстандық патриотизм мен ұлттық құндылықтарды үйлесімді қолдану арқылы тәрбие берудің тиімділігін арттыруға болады [1].

Қазақ қоғамының барлық даму кезеңінде патриоттық тәрбиеге аса мән берген. Оның ішінде, Қорқыт ата, Асан Қайғы, Әл-Фараби, Бұхар жырау, М.Қашқари, ғұлама ойшылдарымыз А.Құнанбайұлы, М.Ж.Көпейұлы, Ы.Алтынсарин, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердиев, Ш.Уәлиханов, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, С.Торайғыров еңбектерінен көруімізге болды [2].

Өткен ғасырдың ойшыл-ақыны, түркі данасы Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» атты еңбегінде педагогиканың және тәрбиенің ең маңызды мәселесі жеке тұлғаға бағытталған құқықтық, еңбек, дене, эстетикалық, адамгершілік және т.б. тәрбие мазмұны қарастырылады.

Ұлттық және жалпыадамзаттық

² Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2016 ж.

³ ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы

құндылықтар тұрғысынан алып қарасақ, «Құтты білік» дастанының адамзат үшін құндылығы мынада:

1) «Құтты білік» – халықтың құты, ырысы болған ілім;

2) әрбір адамға бақыт сыйлайтын, құт әкелетін білім;

3) ғасырлар бойында көзі ашық, көкірегі ояу кемел ұрпақтың бойына адамдық, азаматтық қасиеттерін, адалдық дәстүрлерін сіңіріп, жан-дүниесіне рухани күш дарытатын тәрбиелік мәні жоғары тұжырымдары жетерлік дүние. Мысалы, «Білім – інжу, түбінде – анық, қойма сан»; «Ақыл, білім – ең аз нәрсе, күшті нық, егер болса, істет, ұшып көкке шық»; «Ақыл-шырақ, кара түнді ашатын, білім-жарық, нұрын саған шашатын»; «Білім-байлық, азаймас һәм жоғалмас, еш қарақшы, ұрыға да тоналмас!» деген білімді насихаттайтын сөздерімен қатар, туған жерге, өлкеге байланысты «Туған жерің түсіңе кіреді», «Кімнің жерін жерлесен, соның жырын жырларсын» және т.б. ой-тұжырымдары туған өлке туралы деректердің маңызы жоғары екенін көрсетеді [3].

Сондықтан оқыту үдерісінде өлкетану деректерінің оқытылуын өмірдің өзі талап етеді. Сонымен қатар, қазіргі кезеңде насихатталмай айтылмай отырған өлкелік тарихи тағдыры басым Ақмола облысы, Малиновка елді мекенінде орналасқан «АЛЖИР» әйелдер лагері.

1990 жылы «отанын сатқандардың» әйелдерін тұтқынға алып, соның ішінде АЛЖИР лагерінде болған неміс әйелі Гертруд Платайс ерекше оқиғаны айтып берді.

Жалаңаш өзенінің бойында тұратын қазақтар аяусыз өмір сүрген АЛЖИР лагеріндегі тұтқындарға келіп, тас лақтыра бастайды. Осы сәтте күзеттегілер «көрдіндер ме, сендерді тек Мәскеуде емес, ауылдағылар да жек көреді» деп мысқылдап, мазақ етеді.

Күндердің күнінде, әбден қалжыраған Гертруд Платайс лақтырылған тастың үстіне құлағанда, тастан сүттің иісін

сезеді. Ол тастың бәрін жинап барактағы тұтқын әйелдерге береді. Ондағы қазақ әйелдері оның құрт екенін, ірімшіктен жасалғанын, тағам екенін айтып береді.

Сөйтсе, қазақтар өздерінің балалары арқылы тұтқын әйелдерді бөліп алып, оларға әдейі құрт лақтырып, аштықтан құтқару үшін осындай әдіс қолданыпты. Олар түнгі уақытта тұтқындарға құрт, талқан, ет, нан қалдырып кеткен. Қазақ халқының осы бір жақсылығын әйелдер өмір бойы ұмытпаған.

Міне, осындай қаншама кінәсіз жандардың Отан алдындағы ары таза, халқына адал екендерін сол жердің елді мекенінің халқының ұлттық құндылығы арқылы сезінуімізге болады. Бұл болашақ ұрпаққа ұмытылмас сабақ болуы тиіс. Одан біз өз ұлтымыздың өзге ұлт өкілдеріне деген жанашырлықты, адамгершілікті, ал қазіргі таңда сол басқа ұлттық бізге деген сүйспеншіліктері мен құрметтерін көруімізге болады. Тарих ұмытылмайды, оны ұмыттырмауға себеп болар дүние, білім беру жүйесінде орта мектеп оқушыларының бойына қазақстандық патриотизм мен ұлттық құндылықтарды адамгершілік тұрғысынан қалыптастыру. Осындай елдің ұлтжандылығы мәңгілік елдің тәуелсіздігі деп білуіміз керек.

Қорытынды

Жас буынға әлемдік білім мен тәрбие беруде оның адамгершілік тұрғыда дүниетанымдық көзқарасын дамыту мақсатында түрлі жұмыстарды ұйымдастыру арқылы өлкетану деректерін пайдаланып оқытудың маңызы ерекше. Өлкетану деректерінің құндылығы мектеп оқушысының туған жері туралы танымын кеңейтумен қатар елінің тарихына, мәдениетіне деген сүйіспеншіліктерін арттырып, жалпы ұлттық құндылықтарымызды қастерлей білуге үйретуде, бала бойында ұлттық рух, сана-сезім, елжандылық қасиеттерді қалыптастыруында. Қазақстан – көпұлтты, зайырлы мемлекет. Деректер жинақтауға тілі мен ұлтына қарап емес, түрлі ұлт

өкілдері шығармашылықтарымен та- және адамгершілік сезімдерімен қатар
нысу оқушылар бойында қалыптасатын толеранттық пен интернационалдық
жалпы адамзаттық құндылықтардың тәрбие арқауы болмақ.
жоғары әдеп қағидалардың, азаматтық

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бромлей Ю.В. Основные труды. Этнос и этнография. – М., 1973.
2. Сарбасова Қ Қазіргі қазақ педагогика ғылымындағы әл-Фарабидің, Ж.Баласағұнидің, М.Қашқаридің тәлім-тәрбиелік идеялары / педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Қарағанды, 2008. – 46 б.
3. Бес ғасыр жырлайды. 5 томдық. – Алматы: Жазушы, 1989. – 384 б.

REFERENCES

1. Bromley Yu.V. The main works. Ethnos and Ethnography. – M., 1973.
2. Sarbassova K. Upbringing ideas of Al-Farabi, Zh.Balasagyn, M. Kashgari in modern Kazakh pedagogic science. Extended abstract of dissertation for getting pedagogic science's doctor degree. Karaganda, 2008. – 46 p.
3. Five centuries narrate. In 5 volumes. – Almaty: Writer, 1989. – 384 p.

ЖАНАДИЛОВА Қ.Б., ЖУМАБАЕВА А.Е. ФОРМИРОВАНИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

В статье рассматриваются способы формирования казахстанского патриотизма у учащихся средней школы в условиях конкурирующего в плане языка и культуры мира для развития таких духовных качеств, как мужество, любовь к родине, которые связаны с судьбой народа.

Необходимость раскрытия и ценностей, исследование особенностей, анализ понятий исторического мышления, традиции, религии, языка, национальной идеи, подведение итогов, принимая во внимание исследования зарубежных ученых, а также используя заключения и идеи об истории и развитие казахстанского патриотизма, рассмотренные в различных трудах, является основой для исследования.

Кроме того в статье описаны способы формирования любви к родине, самосознания, национального духа у учащихся, а также расширяются познания школьника в истории, культуре, повышается их любовь к обучению, учат ценить общенациональные ценности.

Ключевые слова: казахстанский патриотизм, национальное воспитание, краеведение, чувство патриотизма.

ZHANADILOVA K.B., ZHUMABAYEVA A.E. THE FORMATION OF KAZAKHSTANI PATRIOTISM AND NATIONAL VALUES IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS

The article presents the ways of formation of Kazakhstani patriotism in secondary school students in the world of competing languages and cultures for the development of such spiritual qualities as courage, love of motherland that are connected with the national fate.

The research is guided by the need to define the values, study the peculiarities, analyse the notions of historical thinking, tradition, religion, language, and national idea, taking into account the research of foreign scientists, the conclusions and ideas on the history and the development of Kazakhstani patriotism from various sources.

The article provides the ways of formation of love of motherland, self-awareness, and national spirit in the child. The authors emphasize the importance of study of history of small motherland of the student as they expand the student's knowledge in history and culture, increase their love for learning. The students learn to appreciate national values.

Keywords: Kazakhstani patriotism, national upbringing, regional ethnography, patriotism.

ӘОЖ 82 (574)

ЖЫРАУ – АСЫЛ СӨЗ, АДАМИ ИДЕАЛДАР ИЕСІ

М.С. ЕЛУБАЕВА

п.ғ.к., доцент м.а.,

Тараз Мемлекеттік педагогикалық институты

e-mail: elubaeva.mirshat@mail.ru

Мақалада уақиға сырын, замана бағыт-бағдарын, ақыл таразысына салып сынай, салмақтай толаған, халық қайғырғанда демеп, қуанғанда қанат бітіріп, қоғамның мінін ашық айтып, өз кезіндегі басты мәселелерге үн қосып, өзекті сұрақтарға жауап беруге атсалысқан, ел арасында ерекше құрметке ие болған, үнемі халық жанынан табылып, ел болашағы үшін замана салмағын өз жырларына арқау еткен асыл сөз иесі ақын-жыраулар поэзиясындағы тәлім-тәрбие көріністері мен ұлттық тұлға тәрбиелеудегі орны сөз болады.

Шығармаларында ұстанған батырлық, елдік, еркіндік, бостандық, теңдік, адамгершілік, ар-ождан, сөзге беріктік, өмір, мораль, замана хақындағы адами идеялары халқының дүниетанымының, өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына әсері мол болып, сол заманның тәрбие құралына айналған.

Елдің бүгінгісін кешегі тарихымен астасып жатады. Өткенін білмеген, тәлім-тәрбиесін, гибратын алмаған халықтың ұрпағының келешегі тұрлаусыз, болашаққа берері де шамалы болады. Сондықтан, келешектің кемшіл болмауын ойлаған ел жастарына «Этнопедагогика» пәнінен «Білім» тобындағы мамандықтар бойынша жаңа типтік оқу бағдарламасына сәйкес «Қазақстандағы этнопедагогикалық ой-пікірлер» тақырыбын тереңдетіп оқытуда өткеннен мирас болып қалған тағылымды асыл қазына жыраулар мұралары арқылы ұлттық негізде саналы тәрбие беру жайы айтылады.

Кілтті сөздер: ұрпақ тәрбиесі; тәлім-тәрбие; үлгі-өнеге мен игі дәстүр; ұлттық сезім; рухани асыл қазына; тағылымды мұра.

Кіріспе

Біз қазақ ұлты – терең тарихы, бай мәдениеті, озық өнері мен тағылымды мұралары бар елміз. Ата-бабамыздың ғасырлар бойы жиып-терген тәлімдері мен тәрбие жүйелерін зерттей келе ғалым С.Қалиев: «Халық әрқашан өзіне дейінгі қоғамда қолы жеткен тәрбиелік тәжірибелер мен жақсы дәстүр атаулыны жинақтап пайдалана отырып, келер ұрпағын шынайы адамгершілік қасиеттерге баулып тәрбиелеуді мақсат еткен» - деген [1].

Осы тұрғыда, тарих тылсымына тереңдей бойлап, халық зердесіне байыптай үңілсек, әр дәуірде өлмейтұғын артында із қалдырған қайталанбас тұлғалардың кейінгі жас ұрпаққа мирас болған асыл қазыналары мен құнды деректері барлық адамзатқа ортақ заман ағымының, тарихи жағдайдың, елдің, жердің, адамгершіліктің танымдық құралы, рухани игілігі болған. Бүгінгі күнде қаламынан қастерлі жыр, даналығынан ұлағатты сөз туған ақын-жыраулар поэзиясындағы мән-мағыналы, үлгі-

өнеге мен игі дәстүрлер ғасырлар озған сайын құны жоғалмай, қайта арта түсетін рухани азық болып отыр.

Осындай асыл мұра ақын-жыраулар поэзиясын жете біліп зерделеп, ондағы үлгі-өнеге мен игі дәстүрлерді ұрпақ тәрбиесіне ұтымды пайдалану тұрғысында этнотәлімгер-ғалым С.Қалиевтің ғылыми еңбектерін басшылыққа ала отырып қарастыру өте тиімді.

Осы орайда, өздерінің өлең-жыр, толғауларымен елдік пен ерлікті, сақилық пен серілікті, әділдік пен адалдықты жалықпай насихаттап, «ел намысы – ер намысы» деп қарап, дұшпанға өткір тілді өлеңін де, алмас қылышын да жұмсай білген XVIII ғасырда өмір сүрген Қожаберген жырау мен Ақтамберді жыраудың тәлім-тәрбиелік мұраларын «Қазақстандағы этнопедагогикалық ой-пікірлер» тақырыбын тереңдетіп оқытуда пайдаланудың маңызы ерекше.

Негізгі бөлім

Адамзат қоғамы өзінен бұрынғы мәдениасыл мұралардағы тәрбие дәстүрін пайдалана отырып, жалғастырушы иегері болған.

Энциклопедист-ғалым Ш.Уәлиханов: «Халық кемеліне келіп, өркендеуі үшін, ең алдымен азаматтық пен білім керек» деп өте орынды айтқан. Ендеше, ел тарихын жан-жақты жетік білетін білімділікке, заман талабына сай елге тірек, нағыз ұлттық тұлға болатын азаматтыққа тәрбиелеуде мәдени мұраларымыздың арналы саласы – ақын-жыраулар поэзиясындағы ауқымы кең, түбірі терең, озық ойлы тәлім-тәрбиенің орны ерекше.

Ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жеткен түрлі жыраулар толғауларына назар аударсақ, оның өн бойынан ұлттық сезім, ұлттық тәрбие құралын аңғарғандай боламыз.

Осы орайда, өткен күннің шежіресін сырдай шертіп, қазақ қоғамындағы ірі оқиғалардың куәсі болып, қаруы мен қаламын тең ұстаған жыраулардың бірі – Қожаберген Толыбайсыншыұлы.

Артына мол поэтикалық мұра қал-

дырған ақын-жырау XVIII ғасырдағы әдебиет тарихына енбей, қағаберісте қалған. Жыраудың қазіргі уақытта өмірі мен өнерниетіне қатысты деректер жинақталып, XVIII ғасырдағы қазақ әдебиетінің тарихындағы орны айқындалуда.

Бұл жөнінде зерттеуші Т.Тебегенов: «Жазушы Н.Әбутәлиев (Қожаберген жырау, «Жұлдыз», №3, 1984 ж., «Елім-ай» жырының авторы кім?, «Алматы ақшамы», 28-қыркүйек, 1988 ж.; «Елім-ай» – ел гимні, «Жас алаш», 17 желтоқсан, 1991 ж.; Қазақта Қожаберген батыр нешеу?, «Халық кеңесі», 14-тамыз, 1992 ж.), экономист-ғалым Ш.Смағұлов («Мәдениет», №10, 15-31 мамыр, 1993 ж.), Монғолияның Баян-Өлгий аймағындағы қазақтар арасындағы Қожабергенге қатысты деректерді жазған Р.Б.Ұятхан («Шалқар», №43, 22 қараша, 1992 ж.) сынды азаматтар Қожабергеннің шығармашылық өмірбаянына қатысты деректерді жинап, мерзімді баспасөз беттерінде жариялап жүр» – деген [2].

Қазақ елі тарихында жырау, ақын, жауынгер қолбасшы, ел қамын жеген қайраткер ретінде танымал болған Қожаберген жырау 1663 жылы Солтүстік Қазақстан облысы, Жамбыл ауданы, Гүлтөбе – Маманай жерінде аса сыншылығымен әйгілі болған Толыбайсыншының шаңырағында дүниеге келген. Әкесі әскери қолбасшы, әрі би, әрі шешен кісі болған. Анасы – Ақбілек әрі батыр, әрі би Айдабол Құлболдының жалғыз қызы екен. Бала кезінен нағашылары – Жалаңтөс батыр ұрпақтарының тәрбиесінде болып, Үргеніш, Бұқара, Самарқанд медреселерінде оқыған Қожаберген он үш жасынан өлең шығара бастаған. Білімді де білікті жырау мемлекеттік маңызды істермен айналысып, Өз Тәукенің сенімді елшісі болады.

Жалынды жыраудың ел ішіндегі опасыздармен күресіп, оларды сынға алған айбарлы тұлғасы, басқыншы жаумен айқасқан рухы биік батырлығы,

қайраткерлігі, ерлікті, елдікті дәріп-теудегі әділдігі мен шешендігі өз өлең-толғауларында көрініс тапқан. Оған

«Баба тілі» дастанындағы:

Таза тілің тұрғанда,
Неге керек шұбар тіл?!

Баба тілде дәріс ап
Тіршілікте өнер біл! –

деп туған тілдің беделін көтеруге үндеуі, Қазақтың тілін қорғай біл, Әлеумет, Сізден тілегім! - деп болашақ ұрпаққа аманат етуі дәлел.

Халқының апатты ауыр халін, оның жан төзгісіз салмағын өз көзімен көріп, қасіретті соғыстың бастан-аяқ бел ортасында болған қолбасшы әрі төрт-бес тілді меңгерген білімді, көріпкел бабамыз Қожаберген жыраудан қалған рухани қазыналарымыздың бірі – «Елім-ай» қисса дастанында XVIII ғасыр мен XIX ғасырдың басындағы қазақ қауымының бар болмысы, тарихи шындығы өткір суреттелген.

Жұртымнан неге аяйын өнерімді,
Жоғалтпай тірі жүрсем беделімді.

Халқымның ауыр халін баян етіп,
Бастайын «Елім-ай» деп өлеңімді, –

деп халқының күйзелісін ел ішіндегі алауыздық-сатқындықтарды, көршілердің жауыздық, қатыгездік, геноцидтік саясатын сын көзімен сынай күйіне әшкере етіп, келер ұрпақтың көкірек көзі ояу болып, өткен ауыр күннің шежіресін білсін деген ниетпен жыр жолдарын өрімдеген.

«Ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» атанған зұлмат күндеріндегі ел қайғысын өз қайғысы ретінде қабылдаған жырау:

...Ел едік, егін егіп, бейбіт жатқан,
Күтпей ек жау болар деп пәле баққан,
Қысқа қам жасауға да үлгерместен,
Жолықтық қалың жауға дабыл қаққан.
...Болды ғой заман ақыр апырым-ау,
Жарар еді қазақ қалса апаттан сау,
Үлгертпей елден сарбаз жиюға да,

Соктықты қапияда мейірімсіз жау... - деп дархан пейілді, момын халықтың жазықсыз апатқа душар болғанын

күйзеле әрі ашына жырлайды.

Қазақтың сахарасы жүз құлпырған,

Қытай мен Ресейді қызықтырған, - деп жерінің асты-үсті қазынаға толы, дала-сы мыңғырған малға толы қазақ жеріне қызыққан Ресей, Қытай империясының көксеген арман-мүддесі – отарлау екенін ащына айшықтаған. Отарлаудың оңай жолы – қазаққа қалмақты айдап салып, өзді-өзін қырғызу арқылы босаған жерлерді емін-еркін иемденбек болған арамза ниетін:

Ресей қалмақтарға қой демеді...

Жердің елсіз қалғанын хош көрді орыс,

Оларға қажет болды иесіз қоныс, – деген немесе, Ресей, Қытай, қалмақ сұм ақылдасып,

Алмақшы қазақ жерін үшке бөліп, - деп күйзеле толғаған.

Қазақ жерінен дәмеленген Орта Азия хандықтарының саяси соқырлығына күйінген жырау:

Туысқан болыса алмай туысқанға,

Ұқсап тұр бүгінгі күн шын дұшпанға - деп шындық көріністерін дәл басып, көрегендікпен кектене кестелеген.

Елін сүйген ер халықты бірлікке шақырып, бас сауғаламай елі, жері үшін атқа қонуын талап етіп, қазақ жауынгерлерін жігерлендіре, қиындықты жеңе білуге, шыдамдылыққа үндеп:

...Шабуылы жау қалмақтың күшті екен деп,

Кетпендер жаудан қорқып, тарап бәрің, - деп, елдігін сақтап қалар ерлікке, ерліктің бастауы намысшылыққа шақырды. Жауынгер жырау шығармаларында «Ел қорғар ер» болудан артық бақыт жоқ деген идеяны үндейтін жыр жолдары молшылық.

...Бұл соғыс қазағымға қатты батты,

Қара жер боздақтарын жұтып жатты, - деп жойқын апатқа ұшыраған халқының күйзелісіне күйініп, ызалы кек пен өскікке булыққан ақын ашына:

Майданда өл, жауға тірі берілмеңдер,

Төкпендер жау алдында беттің арын, - деп сардарларды рухтандыра, жігер-

лендіре жырлайды. «Жаным – арымның садағасы» деу ерлердің ісі дегенді уағыздайды.

Көргені көп, білгені мол жыраудың көздегені – адамды азаматтыққа, қамқоршы болуға, адамгершілікке, өнегелі тірлікке үндеп, Отанын, туған жерін, Атамекенін қорғап, елдің бүтіндігін сақтап, бірауызды береке-бірлікті насихаттап, оны ұрпақтың ұрпағына аманат етуі.

Жырау жырларынан әр адамның бойына елжандылық, Отаншылдық, елін сүйер намысты ер, қаһарман азаматтықты дарытуға ұмтылғанын көреміз. Бұл сарын қазіргі таңда «ел тірегі – ұлы тұлға» тәрбиелеуде өзіндік рөлі мол.

Сондай-ақ, XVII-XVIII ғасырларда өмір сүрген жырау, қолбасшы батыр, қоғам қайраткері Ақтамберді Сарыұлы туралы Қазақ Совет энциклопедиясының 1-томында: «Қазақ тарихындағы аласапыран кезеңде өмір сүрген ...дәулетті шаруаның семьясында туған» – десе [3], Қазақ ССР тарихында: «Ол – жоңғарларға қарсы жорықтарға қатысқан батыр, ерлік қимылды аңсаған қаһармандық күрестің жалынды жыршысы, замана қауымына танымал жырау, аты әйгілі ақын», – делінген [4].

Халық оны жоңғарларға қарсы жорықтар кезінде қол бастап, ерлік көрсеткен батыр, өзінің өжет те өткір сөзімен қалың қауымға әсері күшті болған жалынды жырау дейді.

Осындай заманының ірі қайраткер-азаматы, суырыпсалма өнерінің өкілі, аты шулы ақын, жалынды жырау Ақтамберді Сарыұлы қазіргі Семейге қарасты Аягөз өңірінде туып-өскен. Найман елінен шыққан әкесі – Сары, шешесі – Сырбике. Ол 1675 жылы дүниеге келіп, 93 жыл жасап 1768 жылы дүниеден қайтқан.

Оның толғауларының мазмұнынан өмірі жайлы, өмірден көрген өгейлікті басынан кешкен қиын сәттерді өрнектеген, адамзаттың азаматтық борышы мен адамгершілік қасиеттері жайлы тәлімдік ой тастап, өсиет айтқан,

халық тәуелсіздігін аңсап, ерлікті ерекше дәріптеген, халқының бақыты үшін алдына қойған мақсатынан, берген серті мен арманынан нағыз ұлтжанды, патриот жырауды танысың.

Ақтамберді жырау өзінің жырларында тарих айта бермейтін жағдаяттарды, көкірегіне түйгенін салмақтап, саралап қана айта білген. Жыраудың:

Атадан тудым жалқы боп,
Жақыннан көрдім талқы көп,
Жасым жетпей он беске...

...

Жағама қолдың тигенін,
Жалғыздық, сенен көремін.

Жамаулы киім кигенім,

Жарлылық, сенен көремін, -

деуінен атадан жалғыз болып, 15–16 жасқа дейін жоқтықпен өмір кешіп, мейірімсіз жақындардың түрткісін көп көргенін аңғарасың. Пысық, елгезек, жетелі жас бала:

Қазір әлсіз болсам да,

Үмітім бар ақырдан, - деп түбінде жақсылықтың жетіндігіне сенеді, мойымайтындығын ескертеді. Жау қорлығын көрген еліне пана болуды арман еткен жырау өзі ер жетіп, қайраты толған кезде ел мүддесін ойлауға серт береді, ел тағдырына толғанады. Жаулардың көрсеткен қорлық-зорлығынан елін азат етуді азаматтық борыш деп түсінген Ақтамберді жырау 17 жасынан қалмақ шапқыншылығына қарсы соғысқа қатысады.

Он жетіде құрсанып,

Қылыш ілдім білекке.

Жауға қарай аттандым

Жеткіз деп құдай тілекке! - деген жыр үзіндісінен қазақ еліне, туған жеріне деген елжандылық сезімі 17 жасында толық қалыптасқаны байқалады. Жырау жырларындағы елжандылық ой қазіргі қазақ жастарына рухани нәр болары анық. Ақтамберді – «Елі үшін еңіреген» ерлердің бірі, ел шетіне қорған, халқының кегін алып, «қатын-бала қамы үшін» қылышын сермеген, мақсаты айқын, айбынды жырау.

Ерлер жорғар мал үшін,
Қатын-бала қамы үшін,
Әркім өзі талпынбақ,

Басына бітер бағы үшін, - деген мақсатты соғыстың жеңіске жетуі – елін сүйген, намысты, елжанды ерлердің арманының айғағы.

Ойраттармен арадағы соғыста асқан ерлігімен, жалынды жырымен, қазақ жерін аман алып қалуда ерен батырлығымен көзге түскен Ақтамберді жырау өзінің ерлік тұлғасын:

Сыртым – құрыш, жүзім – болат,

Тасқа да салсаң, майбырлман! - деп өрнектеуінен батырдың қайсар мінезін қапысыз танысың.

Жаудан қорғалған елдің бақ-дәулет, өмір қызығы бейбіт еңбек, тату-тәтті бірлік, әділетті билікте деп ұғынған, «Жақсыдан әкім қойсаң, елді түзетер, Жаманнан әкім қойсаң, елді жүдетер», деген халық даналығын негізге алған жырау бұл тақырыпқа да жыр толғап, «Халқы тозып, кем болмас, әділ болса ұлығы», деп халық тағдырын ел басқарған әкімдердің әділдігімен байланыстырады.

Ел бастайтын, ел қамын ойлайтын, халыққа басшылық жасап, жол көрсететін әкімдерді, білімді де білікті жалпы ақылды, жайдары, кішіпейіл, ары таза, әділ азаматты ардақтай суреттеу арқылы кейінгі жастарға ізгіліктің үлгісін көрсетіп, ақыл-кеңес береді.

Білімді туған жақсылар,

Аз да болса көппен тең.

Жақсысы кеткен ауылдың,

Артынан жақсы шықпаса,

Өртеніп кеткен шөппен тең, - деп мақал-мәтел мақамымен әділдікті, білімділікті байыптай уағыздаған.

Жырау әділетсіз әкімнен, қайырымсыз байлардан аулақ болуға шақырып, олардың пендешілік, өзіншілдік, тәкәппарлығын:

Мал-басы өскен адамның,

Алды-арты бұрқан бу болар.

Өзінен-өзі зор болар,

Жетім менен жесірге,

Қазары ылғи ор болар, - деп жирендіре сынайды.

Ақтамберді жырау мұсылман баласы үшін ата-ананы құрметтеу қасиетті Меккеге бару парызынан да артық деген ойын:

Мекені іздеп нетесің,

Мекеге қашан жетесің,

Әзір Меке алдында,

Пейіліңмен сыйласаң,

Атаң менен анаңды! - деп толғаған.

Сондай-ақ ақын адамгершілік идеяларына көңіл бөліп, адамның артықшылығы оның мінезі мен ақылы, білімі мен біліктілігінде, жайдарлылығы мен жомарттығында, шынайы шыншылдығы мен әділеттілігінде, арлылығы мен еңбекқорлығында екенін өз жырларына арқау еткен.

Мінезді болса жолдасың,

Күнде сонар қызбен тең.

Жаман болса жолдасың,

Астыңнан өткен сызбен тең,

немесе,

Өз мінін білген жігіттің,

Тәлімінде мін бар ма?! - деп оқырманға тәлімдік ой тастайды.

Ақтамберді жырау жырлары – ақыл, нақыл, афоризмдік толғаулардан құрылған.

«Балаларға өсиет» деген өлеңі – келешек жастарды бірлікте, ынтымақта, татулықта болуға уағыздаған, ақыл-нақылға толы дана сөздер. Мәселен,

Бірлігіңнен айрылма,

Бірлікте бар қасиет.

Татулық болар береке,

Қылмасын жұрт келеке,

Араз болсаң алты ауыз

Еліңе кірмес береке - деп, ел келешегі жастарға ауыз бірліктің елді арман-тілегіне, мақсат-мүддесіне жеткізетінін ескертіп, халқын алауыздықтан сақтандырады.

Халықтың іргелі ел, берекелі жұрт болуын армандаған Ақтамберді жырау туралы: «Ақтамбердінің түйіндеуінде адам тірлігінің мұраты – жатқа жақыныңды жылатпай, ағайын-туған арасында береке-бірлікте ғұмыр кешу» - делінген [5].

Жастарды тәрбиелеуде жүйрік тілді

Ақтамберді жырау өмірі мен өрелі ойлы өнерниетінің маңызы зор.

Олай болса, ұлттық тәрбие құндылықтары мен озық жетістіктерге негізделген білім нәрін бойына сіңірген, рухани жан дүниесі бай, халқын сүйген, ата-баба жерін қадірлейтін ұрпақтар ғана ұлт тағдырын тереңнен таразылап, болашағын барынша болжайтын тұлға болары анық.

Қорытынды

Дербес мемлекет дәрежесінде өмір сүрген қазақ хандық дәуірінде жыраулық дәстүр кеңінен дамыды. Олар халыққа

өнегелі сөздерімен ықпал етіп, оларды іргелі ел, берекелі жұрт болуға шақырды. Жыраулар жаугершілік заманда хандар мен бектердің ақылгөй кеңесшісі болып, жорықтарға бірге аттанды, ру-тайпаларға басшылық етті, сұрапыл қанды майдан көріністерін жырға қосты, ерлікті мадақтады, шейіт болған батырларды жоқтап, ел қайғысын бөлісті.

Осы орайда, Қожаберген жырау мен Ақтамберді жыраудың тағылымды мұраларын пайдалана отырып, студенттердің білімін тереңдету аясында тапсырмалар беруге болады (1-кесте).

1-кесте – Білімді тереңдету тапсырмалары

Білімді тереңдету тапсырмалары
✓ Қожаберген жырау, Ақтамберді жырау мұраларын зерттеуге үлес қосқан қазақ зиялылары және олардың еңбектерінің тізімін жасап, оқып танысу.
✓ Жыраулар мұралары қазақ халқының тәлімдік ойларының ежелден дамып қалыптасқандығына және ол қоғамның адам тәрбиесіне деген сұранысы мен талабының нәтижесі екендігін, оның бүгінгі күн проблемаларымен сабақтастығына талдау жасау.
✓ Жыраулар мұраларындағы патриоттық тәрбие мәселесінің өскелең ұрпақ бойына ұлтжандылық, патриоттық қасиеттерді дарытудағы маңызын айқындау.

Адам ұрпағымен мың жасайды» демекшідей, ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы миллиондаған жылдар жасап келеді. Ол сәт сайын өзгеріп, өрлей дамыған саналы тірлік, тіршілік. Адамзат

пешенесінің еншісіне ғана тиісті сол тірлік дамуының бағбаншысы – тәрбие. Демек, ұрпақ тәрбиесі – қай заманның, қай қоғамның болмасын өзекті мәселесі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қалиев С. Халық педагогикасының ауыз әдебиетіндегі көрінісі және оны орта мектептің оқу-тәрбие үрдісіне пайдалану. – Алматы, 2010. – 5 б.

2. Тебегенов Т. Қожаберген Толыбайсыншыұлы шығармашылығы / Қазақ тілі мен әдебиеті. – 1997. – №11–12. – 60 б.

3. Қазақ Совет энциклопедиясы. Т.1. – Алматы, 1972. – 222 б.

4. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы (Оқулық). – Алматы: Санат, 2006. – 313 б.

5. Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы (1-кітап). – Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 192 б.

REFERENCES

1. Kalyiev S. Reflection of folk pedagogy in oral literature and it's the usage in teaching-educational process of secondary school. – Almaty, 2010. – 5 p.
2. Tebegenov T. Biography of Kozhabergen Tolybaysynshyuly // Kazakh language and literature. – 1997. – № 11–12. – 60 p.
3. Kazakh Soviet encyclopedy. T.1. – Almaty, 1972. – 222 p.
4. Syinshaliev Kh. History of Kazakh literature (Textbook). – Almaty: Sanat, 2006. – 313 p.
5. Short history of Kazakh literature (Book 1), – Almaty: Kazakh University, 2001. –□ 192 p.

ЕЛУБАЕВА М.С. ЖЫРАУ – ХОЗЯИН ДРАГОЦЕННОГО СЛОВА, ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ИДЕАЛОВ

В данной статье рассматриваются роль воспитания национальной личности и основы нравственного воспитания в поэзии поэтов-сказителей, воспевающих в своих произведениях будущее своего народа, которые находились постоянно рядом с народом, заслужившие особого уважения среди людей, внёсшие определённый вклад при ответе на актуальные вопросы, обращая внимание на значимые проблемы своего времени, раскрыв тем самым проблемы общества, поддерживая людей в радости и горе.

Такие человеческие идеи, как героизм, народность, свобода, равенство, человечность, мораль, жизнь повлияли на формирование жизненных позиций и стали средствами воспитания того периода.

Сегодняшняя жизнь страны тесно перекликается со вчерашней историей. Поколение, не знающее своего прошлого, не получившее должного воспитания, не внесёт никакой лепты в её будущее.

Поэтому глубокое изучение темы: «Этнопедагогические идеи Казахстана» в соответствии с новой типовой учебной программой по специальностям отделения «Образование» из дисциплины «Этнопедагогика» даст ценное представление о сознательном воспитании на национальной основе через драгоценное наследие поэтов-сказителей.

Ключевые слова: воспитание поколения; нравственное воспитание; пример и традиция; национальное чувство; духовное сокровище; драгоценное наследие.

YELUBAYEVA M.S. ZHYRAU – THE HOST OF PRECIOUS WORDS AND HUMAN IDEALS

The author considers the role of upbringing of national identity and the bases of moral education in the poetry of poets-narrators. They poetized the future of their nation; they were always close to people; they were respected among people and contributed to finding answers to acute questions of their time; they disclosed the social problems and supported people in joy and in sorrow.

Such human ideas as heroism, national character, freedom, equality, humanity, moral, and life influenced the formation of life philosophy and became the tools of upbringing for that period.

Today's life of the country is closely connected with yesterday's history. The generation that does not know its past and has not receive proper upbringing will not contribute into the national future.

Therefore, a deep study of the topic: “Ethno-pedagogical ideas of Kazakhstan” from the new standard curriculum of the discipline “Ethno-pedagogy” in the specialty “Education”

will give a valuable idea of a conscious upbringing on the national basis through the precious heritage of the poets-narrators.

Keywords: upbringing of the generation; moral upbringing; example and tradition; national feeling; spiritual treasure; precious heritage.

УДК: 351.851:378 (045)

ОРИЕНТИРОВОЧНАЯ ОСНОВА ПРЕДСТОЯЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Т.Т. ГАЛИЕВ

д.п.н., профессор

М.Д. ЕСЕКЕШОВА

к.п.н., доцент

Г.О. ИСАКОВА

докторант PhD 1 курса

С.С. АЛДАБЕРГЕНОВА

докторант PhD 2 курса

Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина
e-mail: is_gul_oral@mail.ru

В статье рассмотрена ориентировочная основа предстоящей профессиональной деятельности будущих специалистов как фактор развития их профессиональной компетенции. Важным моментом профессиональной компетенции является также наличие у субъектов системных представлений, умений и навыков системного мышления и системного подхода в осуществляемой и предстоящей познавательной, теоретической и практической деятельности.

Ключевые слова: ориентировочная основа деятельности, ориентировочная основа предстоящей профессиональной деятельности, фундаментальные и системные знания, умения и навыки, системный подход; применение полученных знаний; креативность.

Введение

Если в процессе обучения наряду с формированием ориентировочной основы осуществляемой (учебно-познавательной и иной) деятельности реализуется цель опережающего формирования ориентировочной основы предстоящей профессиональной деятельности будущих специалистов, то это будет способствовать повышению качества их подготовки и развитию профессиональной компетен-

ции.

Основная часть

Как показали наши исследования, для решения обозначенных выше актуальных задач требуется не только развитие соответствующих теоретико-методологических и методических основ, но и осуществление учебного процесса на основе системного подхода. При этом обучение должно носить опережающий характер.

Ориентировочная основа деятельно-

сти будущего специалиста как система, ориентировочная основа предстоящей профессиональной деятельности, является одновременно средством достижения поставленных целей. В этой связи формирование (проектирование) и реализация на практике ориентировочной основы рекомендуется осуществлять на основе системного подхода, способствующего эффективному достижению поставленной цели при минимизации затрат.

При этом деятельность может рассматриваться как отвечающая определенному мотиву система действий, каждое из которых направлено на достижение осознаваемого промежуточного результата, т.е. цели. Основными компонентами структуры действия являются: содержание, как основа для формирования ориентировочной основы; ориентировочная основа и программа действия; осуществление действия; контроль осуществления и полученных результатов действия; коррекция ориентировочной основы и программы действия.

Овладение умственной деятельностью приводит к тому, что перед началом внешней деятельности, направленной на достижение поставленной цели, человек осуществляет действие в уме, оперируя образами и речевыми символами. Внешняя деятельность в этом случае готовится и протекает на основе выполненной умственной деятельности.

При осуществлении деятельностного подхода мы использовали основные положения теории планомерного формирования умственных действий, понятий, образов и т.д. [1]. В соответствии с данной теорией организация внешней деятельности, способствует переходу внешних предметных действий в умственные. При этом появляется возможность рационального управления процессом усвоения знаний, умений, навыков, а также развитием качеств личности специалиста.

Сочетание деятельностного подхода и теории планомерного формирования умственных действий, понятий, образов по-

зволяет формировать умение действовать или осуществлять деятельность в процессе приобретения знаний. Знания, таким образом, усваиваются в ходе их практического применения. Одновременно усваиваются необходимые для предстоящей профессиональной деятельности умения, навыки и способности.

Перспективы дальнейшего совершенствования теории планомерного формирования умственных действий кроются в использовании методологического принципа системности. Например, З.А. Решетова ввела этот принцип в разработку содержания, как ориентировочной основы деятельности, так и учебного предмета, развивая системное представление изучаемого объекта [2].

Важную роль в формировании нового отношения к преобразованиям (природным, социальным, экономическим и др.) приобретает системная ориентация мышления, системные представления об окружающем мире. При этом системная ориентация мышления открывает новые познавательные возможности ученому и новые способы деятельности специалисту в любой области практики.

Ориентировочную основу деятельности, по мнению авторов работы [2], могут составлять следующие компоненты: 1) мотивационно-целевой; 2) отраженное содержание предмета (знание о нем) и производящая знание исследовательская деятельность; 3) план будущей преобразовательной деятельности с объектом; 4) контроль за выполнением плана (в ходе реализации) и оценка его операций; 5) корректировка (в случае обнаружения отклонений от нормы).

Как показано в работе З.А. Решетовой [3], организация учебно-познавательной деятельности по модели системного исследования определяет структуру формируемых знаний о предмете, их содержание, форму обобщения, способ организации в концептуальную систему, принцип построения теории предмета; формирует новое видение предмета, системный тип

ориентировки в предмете как новый способ мышления.

Формирование системного мышления обучающегося – основа его многостороннего развития, его способности к организации любого вида деятельности с общим принципом ориентировки, как в предмете деятельности, так и в процессе самой деятельности [3].

На основе системного подхода нами разработан и предложен системный тип ориентировки, направленный на формирование умственных действий системного характера. При этом учитывается зависимость способа мышления от способа деятельности. Способ организации познавательной деятельности определяет содержание усваиваемых знаний о нем, в процессе интериоризации деятельности он становится способом мышления.

Б.Ц. Бадмаевым предложена структура учебного процесса, построенного в соответствии с теорией поэтапного формирования умственных действий: схема ориентировочной основы действий – реализация действий с опорой на эту схему – получение результатов обучения в том числе, умение действовать с заданными качествами (или со знанием дела). Под схемой ориентировочной основой действия в данном случае понимается учебно-методическое средство, представляющее собой структурно-логическую схему (таблицы, графы, инструкции, учебные карты и т.д.) практического действия [4].

Совокупность своеобразных ориентиров, выявленных и усваиваемых субъектом в процессе обучения, составляет основу его ориентировочной деятельности. При этом важно, чтобы ориентировочная основа осуществляемой и предстоящей профессиональной деятельности будущего специалиста формировались одновременно с использованием специально разработанных для этого системных методов обучения.

Реализация опережающего обучения связана с решением множества существующих и ожидаемых проблем, для успеш-

ного решения которых требуются системные представления и методы системного подхода. Многое зависит от того, насколько целенаправленно и эффективно будет внедряться системный подход в систему образования и государственное управление. В большей степени именно системный подход в опережающем обучении способствует формированию и развитию опережающего, творческого, «предметного» и иного профессионально важного стиля мышления.

По мнению авторов работы [5], опережающее профессиональное образование направлено на развитие у человека потенциальных природных способностей к активному, деятельностному, гуманистически ориентированному мышлению, формирование у него инновационного, преобразующего интеллекта, реализующегося в такой же активной, преобразующей, деятельностной практике. Понятие «опережающее» в данном случае является ключевым и характеризует содержательную сторону образовательных программ, форм организации учебного процесса, особенности применяемых обучающих технологий, которые должны обеспечить объем и структуру профессиональных знаний, характер мышления и уровень духовного развития личности, ориентированных на «завтрашний день». Кроме того, опережающее образование является в определенном смысле моделью науки и отражает динамику научно-технического прогресса.

Опережающее обучение на основе системного подхода определяется нами как специально организованный процесс ускоренного развития у обучающихся умений и навыков системного и иных эффективных способов мышления, системного и других прогрессивных подходов к осуществлению познавательной, теоретической и практической деятельности. В свою очередь формирование системного мышления эффективно способствует формированию «предметного» (соответствующего избранной специальности)

мышления, развитию интеллектуальных способностей и креативности [6].

Использование системного подхода в различной (познавательной, теоретической, практической и иной) деятельности может существенно повысить ее эффективность при минимизации затрат. Чем выше знания, умения и навыки субъекта в области системного подхода, тем больше вероятность и, соответственно, его готовность использовать эти личностные средства в своей деятельности. Формируемые как компоненты ориентировочной основы, знания, умения и навыки в области системного подхода являются общими практически для всех видов деятельности субъекта.

Исследования проводились на базе научно-исследовательского центра опережающей подготовки специалистов при Казахском агротехническом университете имени С.Сейфуллина.

Для конкретизации профессиональной компетенции нами была выбрана ее структура, включающая: полученные знания; применение усвоенных знаний для решения задач, отвечающих образовательному стандарту; применение усвоенных знаний для решения проблем и задач в измененных условиях и с учетом различных влияющих факторов; применение усвоенных знаний, умений и навыков, требующих системного и исследовательского подхода. В последнем случае оценивался уровень развития умений и навыков системного и иных актуальных способов мышления.

Важной особенностью процесса обучения являлось то, что значительная доля знаний добывалась субъектами в процессе выполнения практических и самостоятельных работ, т.е. в процессе деятельности. Таким образом, расширялся круг информации, подлежащий усвоению, проверке и аттестации.

В исследовании нами были приняты три уровня оценки усвоенных знаний, умений, навыков и указанных выше компетенций (применение знаний, умений и

навыков на уровне «стандарта»; на уровне творчества; на уровне исследования): низкий, средний, высокий. Кроме того, выявлялась условная общая оценка профессиональной компетенции.

Анализ и синтез изучаемого материала обязательно завершался этапами обобщения выявленной информации и построения концептуальной модели системы изучаемого материала. Данная концептуальная модель системы изучаемого материала – как свернутая форма изученного материала – подлежала усвоению. С другой стороны, подобная модель (наряду с обобщенными моделями, воспроизводящими усвоенные умения, навыки и способности) представляла собой одну из моделей (схем) предстоящей профессиональной деятельности.

Использование межпредметных связей и связей с внешней средой позволяло выходить за рамки предлагаемого материала и получать дополнительные знания, которые (с учетом конкретизации и обоснования) могли включаться в концептуальную модель системы изучаемого материала для усвоения. Таким образом, формировалась соответствующая база систематизированных знаний по каждой порции (теме, разделу, главе и т.д.) изучаемого материала.

Одновременно осуществлялась активная практическая работа с использованием специальных сборников «разноуровневых» теоретических вопросов, задач, заданий и т.д. В наших экспериментах удавалось (за счет интенсификации учебного процесса) соблюдать минимизацию теоретического обучения и существенное увеличение практической деятельности, во время которой осуществлялось «погружение» в изучаемый материал, его развитие, творческое изучение в измененных условиях и с учетом различных влияющих факторов.

На начальном этапе опережающего обучения на основе системного подхода, особенно в условиях интенсификации учебного процесса, обучающиеся испы-

тывали определенные трудности работы с учебной информацией, ее системного анализа, синтеза, обобщения и свернутого представления в виде концептуальных моделей систем. Основная причина, как показали наши исследования, заключалась в отсутствии подобного обучения в средней школе. С учетом доступности предлагаемых сценариев проведения занятий и используемых при этом методов, адаптация субъектов обучения проходила относительно быстро.

К важным результатам экспериментов мы относим:

- устойчивое качество и эффективность обучения при минимизации, прежде всего, временных затрат;

- сформированную способность обучающихся быстро структурировать и изучать учебную, научную и иную информацию в заданных и измененных условиях, а также с учетом различных влияющих факторов, выявлять ее основные моменты, строить свою систему усвоенных знаний и использовать ее для решения задач и проблем на уровне «стандарта», творчества, исследования;

- сформированные умения и навыки системного (включая аналитического и синтетического), исследовательского, прогностического, практического и иных актуальных способов мышления, составляющих основу профессиональной компетенции;

- сформированную способность трансформировать усвоенную базу знаний, умений и навыков в систему моделей (схем, ориентиров) предстоящей профессиональной деятельности, которые проверялись, уточнялись и закреплялись в период учебной, производственной и иных практик будущих специалистов;

- возможность во время практик (при участии соответствующих специалистов и работодателей): корректировать базу полученных знаний, умений и навыков, а также ее свернутую интерпретацию в виде связанных между собой и составляющих целостную систему моделей (схем)

предстоящей профессиональной деятельности; получать от заинтересованных лиц информацию, направленную на совершенствование учебного процесса учебного заведения и процесс формирования профессиональной компетенции будущих специалистов;

- возможность получения опыта по осуществлению во время практик первоначальной отстройки своеобразной оболочки для сформированной базы усвоенных знаний, умений и навыков – как фактора адаптации ее (базы) в реальной социальной, производственной, информационной и иной среде;

- возможность активного влияния разработанных методов и способов обучения на развитие креативности будущих специалистов.

Заключение

1. Как система ориентировочная основа деятельности является средством достижения поставленных целей и решения проблем и поставленных задач.

2. В процессе опережающего обучения на основе системного подхода могут быть созданы благоприятные условия для обеспечения необходимого качества учебного процесса и эффективного формирования ориентировочной основы предстоящей профессиональной деятельности будущего специалиста.

3. Ориентировочная основа деятельности составляет «ядро готовности» субъекта эффективно осуществлять выполняемую и предстоящую (в том числе профессиональную) деятельность. Данное «ядро готовности» целесообразно дополнять системой свернутых моделей (схем) предстоящей профессиональной деятельности, которые в различных ситуациях могут быть развернуты и использованы субъектом для осуществления необходимой деятельности и действий.

4. Ориентировочная основа предстоящей профессиональной деятельности будущего специалиста должна формироваться с начального периода обучения в вузе, активно совершенствоваться в пе-

риод практик и составлять «ядро готовности» субъекта быстро адаптироваться к любой социальной, производственной, информационной и иной среде. В этой связи профессиональная подготовка специалиста целесообразно сочетать с его профессиональной социализацией и развитием профессиональных качеств личности.

5. Конкретизация профессиональной компетенции позволяет получить ее структуру, в которую могут быть включены компетенции применения усвоенных

знаний, умений и навыков для реализации теоретических знаний, решения проблем, задач, выполнения заданий и т.д.:

– на уровне образовательного стандарта,

– на уровне творческого и системного подхода;

– на уровне научно-исследовательской деятельности.

Каждый из перечисленных выше уровней предполагает его реализацию в заданных и измененных условиях, а также с учетом различных влияющих факторов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий. В сб.: Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтера, В.В. Петухова. – М.: Изд-во Московского университета, 1981. – С. 78-86.

2. Решетова З.А. Психологические основы профессионального образования. – М.: Изд-во Московского университета, 1985. – С. 207.

3. Формирование системного мышления в обучении: Учебное пособие для вузов / Под ред. З.А. Решетовой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – С. 344.

4. Бадмаев Б.Ц. Психология и методика ускоренного обучения. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – С. 272.

5. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов. – 2-е изд., перераб. и доп. / Под общей ред. академика С.Я.Батышева – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – С. 904.

6. Системный подход в опережающем обучении: учебник / А.М. Абдыров, Т.Т.Галиев, Г.О. Исакова и др. – Астана: Изд-во Казахского агротехнического университета, 2016. – С. 290.

REFERENCES

1. Galperin P.Ya. Formation of mental actions. In the collection: Reader in General Psychology / The psychology of thinking / Ed. Yu.B. Gippenreiter, V.V. Petukhov. – Moscow: Publishing House of Moscow University, 1981. – p.78-86.

2. Reshetova Z.A. Psychological foundations of vocational education. – Moscow: Publishing House of Moscow University, 1985. – 207 p.

3. Formation of systemic thinking in teaching: Textbook for high schools / Ed. Z.A.Reshetova. – Moscow: UNITY-DANA, 2002. – 344 p.

4. Badmaev B.T. Psychology and methodology of accelerated learning. – Moscow: Publishing house VLADOS-PRESS, 2002. – 272 p.

5. Professional pedagogy: A textbook for students. – 2 nd ed., Pererab. And additional. / Under the general ed. Academician S.Ya. Bатышев – Moscow: Association «Professional Education», 1999. – 904 p.

6. System approach in advanced training: Textbook / A.M. Abdyrov, T.T. Galiev, G.O. Isakova et al. – Astana: Kazakh Agrotechnical University, 2016. – 290 p.

ГАЛИЕВ Т.Т., ЕСЕКЕШОВА М.Д., ИСАКОВА Г.О., АЛДАБЕРГЕНОВА С.С.
БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ БАҒДАРЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада болашақ маманға қажетті кәсіби бағдарлық негіздер – олардың кәсіби құзыреттіліктерін дамыту факторы ретінде қарастырылған. Кәсіби құзыреттіліктің маңызды сәті субъектінің келешектегі, сондай-ақ жүзеге асырылатын танымдық, теориялық және тәжірибелік іс-әрекетте жүйелік ұғымдарды, жүйелі ойлау мен жүйелік көзқарас білік, дағдыларды иеленуі болып табылады.

Кілтті сөздер: іс-әрекеттің бағдарлық негіздері, келешек кәсіби қызметтің бағдарлық негіздері, іргелі және жүйелі білімдер, білік және дағды, жүйелік көзқарас, меңгерілген білімді тәжірибеде ұштастыру, креативтілік.

GALIEV T.T., ESSEKESHOVA M.D., ISAKOVA G.O., ALDABERGENOVA S.S.
INDICATIVE BASIS UPCOMING PROFESSIONAL WORK OF FUTURE SPECIALISTS

The authors examine the indicative basis for the forthcoming professional activity of future specialists as a factor of development of their professional competence. The professional competence requires that the subjects possess the systemic views, skills and abilities of systemic thinking and use systemic approach to the current and future cognitive, theoretical and practical activities.

Keywords: indicative basis for activity; indicative basis for future professional activity; fundamental and systemic knowledge, abilities and skills; systemic approach; application of knowledge; creativity.

ӘОЖ 14.35

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАМАНДАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ

К.Т. МЕДЕУБАЕВА

п.ғ.к., қауымд. проф. м.а.

Г.А. ПАЛЫМБЕТОВА

п.ғ.м., оқытушы

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті

e-mail: 90.g.a@mail.ru

Білім және ғылым саласын ақпараттандыру – Қазақстан Республикасында қабылданған білімді дамыту тұжырымдамасының басым бағыттарының бірі болып саналады. Білім кеңістігін ақпараттандыру білім сапасын арттыруға және болашақ мамандардың кәсіби білімділігін көтеруге негізделген. Мультимедиялық-телекоммуникациялық мүмкіндіктердің артықшылықтарына бағытталған қазіргі кездегі компьютерлік технологияның даму деңгейі сапалы және бәсекеге түсуге білімді қамтамасыз ететін алғышарттар болып табылады.

Елімізде білім берудің жаңа жүйесі жолға қойылып, әлемдік білім беру кеңістігіне ену мәселесі кең қарқынмен дамып келе жатқанда қоғамның экономикалық, саяси, мәдени, әлеуметтік дамуына үлес қосатын, әлемдік өркениеттің талабына сай білімді, мәдениетті, жоғары интеллектуалдық мүмкіншіліктері мол маман өсіріп шығаруда педагогтың құзыреттілігі мен инновациялық мәдениеті негізгі ұстаным болмақ.

Мақалада болашақ педагог-мамандардың құзыреттілігі мен инновациялық мәдениеті және педагогикалық құрылым мен жаңа технологияны қолдану – білім беру саласының басты жетістігі жайлы айтылады.

Кілтті сөздер: педагог, педагогикалық инновация, технология, құзыреттілік, кәсіби біліктілік, инновациялық мәдениет, кәсіби құзырлылық.

Кіріспе

Әлемдік білім кеңестігінде жоғары оқу орындарында білім алушыларды өзгермелі өмір жағдайында тез бейімделетін, өз жолын дұрыс таңдай білетін, әртүрлі жағдайда оң шешім қабылдай алатын маман ретінде дайындау басым бағытқа ие болып отыр. Егеменді Қазақстан Республикасының бүгінгі таңдағы басты мақсаты – өркениетті 50 елдің қатарына қосылу болса, оған жетудің бірден-бір жолы әлемдік білім кеңістігінен орын алу болып табылады. Қазақ халқының ұлы тұлғасы М.Әуезов сөзімен айтқанда: «Ел мен елді, халық пен халықты теңестіретін – білім» [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бабында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайларды туғызу, оқытудың жаңа технологияларын енгізе отырып, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникацияның желілеріне шығу»¹, – деп білім беруді жаңашаландыру мәселесіне ерекше көңіл бөлінген. Бүкіл дүниежүзілік білім әлеміне кіру мақсатында қазіргі күні Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл үдеріс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үдерісіне нақты өзгерістер енгізуді, білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуды, педагог іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етіп отыр. Қазақстанның білім беру жүйесін реформалаудың жаңа кезеңі Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030»

стратегиялық Жолдауында, Үкіметтің, Білім және ғылым министрлігінің құжаттарында көрсетілген идеялар кешенін енгізуді талап етеді. Мұның мәні ҚР «Білім» мемлекеттік бағдарламасында көрсетілгендей, қоғамның экономикалық және әлеуметтік жағынан ілгерілеуінің маңызды факторы ретінде білім берудің ұлттық моделін дамыту, шығармашыл тұлға қалыптастыруға дағдылану, ақыл-ой қорын жинау сияқты мақсаттарды көздейді.

Негізгі бөлім

Жалпы білім берудің қазақстандық моделінің негізі білім алушылар санасына өз халқының тарихи тамырын, рухани және адамгершілік қағидаларын, отансүйгіштік, азаматтық, ұлтжандылық идеяларын, басқа халықтарға деген ізгі көзқарастарын сіңіру қажеттілігі бүгінгі күнгі білім беру мен оқу-тәрбие үдерісінің басты қағидасы болып табылады. Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі – білім алушының тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Педагогикалық технология – оқушы мен білім алушының іс-әрекетінің бірлескен жүйесі арқылы іске асатын, ақпаратты білім беру нәтижесі және рефлексия негізінде білім алуға бағытталған, бір үлгідегі педагогикалық жүйе. Аталған педагогикалық жүйенің төмендегідей құрылымы бар:

- 1) оқу және тәрбиелеу мақсатында жүйелі түрде дидактикалық, педагогикалық зерттеулер жүргізу;
- 2) оқушы меңгеруге тиісті ақпарат мазмұнын толықтыра отырып, жүйелеу;
- 3) қажетті дидактикалық, техникалық оқу құралдарын дұрыс қолдануын

¹Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы. – Астана: Ақорда. 2007 ж, 27шілде.

қадағалау;

4) тәрбиелеу және диагностикалық оқыту жүйесін дамыту;

5) білім алушыларға жоғары деңгейде сапалы білім беру.

Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясын меңгеру оқытушыдан білім мазмұнын анықтайтын «Инновация», «Педагогикалық инновация», «Технология», «Педагогикалық технология» сияқты негізгі факторларды жан-жақты терең білуді қажет етеді. Жаңа технологияның педагогикалық негізгі қағидалары төмендегідей:

– білім алушыларға ізгілік тұрғысынан қарау;

– білім беру мен тәрбиенің бірлігін ұштастыру;

– білім алушының танымдық қабілетін қалыптастыру және дамыту;

– білім алушының өз бетімен әрекеттену белсенділігін ұштау;

– білім алушының танымдылық және шығармашылық икемділіктерін дамыту;

– барлық білім алушының жан-жақты дамуы үшін жүйелі жұмыс түрлерін жүргізу;

– білім алушының қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне қарай білім беру.

Білім беру саласындағы технологиялық идеялар туралы терминді шетел ғалымдары 1960 жылы «Педагогикалық технология» деген атаумен ғылымға енгізді. В.Беспалько, Э.М.Роджерс, М.В.Кларин, В.М.Монахов, А.И.Пригожин және т.б. ғалымдар педагогикалық технология мен инновациялық технология туралы пікірлер айтып, тұғырлы тұжырымдар жасаған. «Педагогикалық технология» ұғымы қолданысқа ену барысында педагогикада екі бағыт:

– оқу үдерісінің барлық саласында техникалық құралдарды пайдалануға бағытталған «білім саласындағы технология» немесе «оқыту технологиясы»;

– оқу үдерісінің өзін технологияландыру немесе «оқытуды технологияландыру», яғни «педагогикалық

технология» пайда болды.

Болашақ мұғалімдерді даярлау қай уақытта болсын ең өзекті мәселелердің қатарына кіретіні белгілі. Олай болатыны қоғамның әлеуметтік-экономикалық міндеттері заман талабына сай өзгерістерге ұшырап, өскелең ұрпақты оған лайықтап өмірге бейімдеудің жаңа талаптары туындап отырады. Бүгінгі студент – ертеңгі маман жоғары оқу орындарында жүріп жаңа педагогикалық технологиялар негізімен танысады және оларды сабақ беру үрдісінде пайдалануды үйренеді. Білім берудің жаңа технологияларын меңгеру болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығының қажетті және маңызды құрамдас бөлігі болып саналады. Қазіргі заман ағымына сай кез келген жоғары оқу орындарының мақсаты – жаңа технологияларды меңгерген, оларды тиімді қолдана білетін мамандар даярлап шығару. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды төмендегіше ендіруді міндеттейді. Бұл:

1) болашақ мұғалімдерді ақпаратты қоғам жағдайында оқып білім алуға, өмір сүруге бейімдеу;

2) жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияға бейімделген білім берудің ғылыми-әдістемелік базасын жасау, білім беру жүйесін жақсарту;

3) дүниежүзілік ақпараттық білім кеңістігіне орта білім беру мен жоғары білім беру жүйесін сәйкестендіре отырып кіріктіру;

4) білім берудің иллюстративтік түсіндірмелі жүйесін дамыта отырып оқыту жүйесіне енгізу;

5) оқыту үрдісінде білім алушының шығармашылығына негізделген оқыту әдістерін пайдалануға түбегейлі көшу.

Бүгінгі ғылыми-техникалық прогрестің қарыштап дамуы кезінде өндірісті автоматтандыру, компьютерлендіру мәселесімен тығыз байланысты өркендетіп отырған өтпелі кезеңде білім алушыларға ғылым негіздерін меңгеруде білімді әлемдік стандартқа жақындату, оқытудың

мазмұны мен әдістерін жаңарта отырып, білім сапасын көтеру мемлекеттік деңгейдегі мәселе болып отыр. Осыған орай, ғаламдану заманында, әсіресе, білім беру жүйесіндегі өзгерістер мен түбегейлі жаңарулар дәуірінде жоғары оқу орындары педагогтарының алдында тұрған мақсат пен міндеттің жүгі ауыр болмақ. Қазіргі дамыған қоғамда оқытушылардың алдындағы басты міндеттің бірі – білім берудің әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру, сондай-ақ жаңа педагогикалық технологияны меңгеру, жан-жақты қабілетті, яғни құзыретті болу. Ал құзыреттілік кез-келген кеңістікте табысты және шұғыл әрекет жасайтын адамның қабілеттілігі деген мағынаны білдіреді. Ғалым А.Хуторский компетенттіліктің адамның сәйкес компетенцияны меңгеруі, иеленуі, компетенция – өзара байланысқан тұлғалық сапалардың жиынтығы, адамның мәселелерден жақсы хабардар болуы, танымдарды және тәжірибелерді меңгеру аумағы екендігін айтқан. Қазақстан Республикасының жаңа формация мұғаліміне арналған Тұжырымдамада ұстаздың білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастыра білетін, одан тиісті нәтиже шығара алатын, кемшіліктерді түзей білетін, бір сөзбен айтқанда, құзыретті тұлға екендігі туралы баса көрсетілген. Құзыреттілік – адамның меңгерген білім мен тәжірибесін түрлі өмірдегі жағдайларда қолдана білу қабілеттілігі, яғни білім мен жағдайдың арасындағы байланысы немесе мәселені шешу үшін қажетті қабілеттілік екендігін ғалым Ш.Таубаева: «Құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтену процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті», - деп тұжырымдайды [2]. Білім алушылардың іс-әрекетін белсендіруге және қарқындыруға негізделген технологиялардың бірі – проблемалық оқыту – білім алушыны өз бетімен ізденуге үйрету, олардың танымдық және

шығармашылық икемділіктерін дамыту, білетіні мен білмейтінінің арасындағы қайшылықтарды ашу әрі проблемалық міндеттер қою сияқты жалпы кәсіптік құзыреттілікті қалыптастыруда ерекше маңызды болып табылады. Проблемалық оқытудың өзіндік ерекшелігіне тоқталсақ, білім дайын күйінде хабарланбайды, керісінше білімгерлердің алдына өздігінен шешуге проблема қойылады. Іздену әрекеті барысында білімді оқышылардың өздері табады. Сол себепті, арнайы пәндерді оқытуда проблемалық оқыту технологиясын қолдану тиімді. Еліміздің саяси-экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай білім беру білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауда қазіргі педагогтың кәсіби біліктілігін, құзыреттілігін көрсететін бір өлшемі – инновациялық мәдениет. Инновациялық мәдениет – педагогика үрдісінде жеке тұлғаны қоғам талабына сай дамытуға, оның әлеуметтік тұрғыдан қабілетін арттыруға бағыттау, үйрету, тәрбиелеу, білім мазмұнын өмір талабына сай жаңашаландыру, оқытушы мен білім алушының қызметін өзара біріктіру. Білім алушы бойында құзыреттілікті қалыптастыру оның тәжірибесі мен іс-әрекетіне және белсенділігіне, ортамен қарым-қатынасына негізделеді. Әр білім алушының қабілеті мен талантын, өз-өзіне сенімін нығайтуға жол ашу – бүгінгі білім беру саласының басты міндеті. Осыған орай инновациялық мәдениеттің негізгі шарттары төмендегідей жүйеленеді:

– білім берушінің өзінің алдында отырған білім алушыны өзімен тең ұстауы;

– білім берушінің білімділігі мен өзі-өзі ұстау мәдениеті;

– білім алушылардың жан-жақты дамуына барынша жағдай жасай білуі;

– психология мен педагогика заңдылықтарын терең білуі;

– білім әлеміндегі жаңалықтарды меңгеруі мен оны білім беру үрдісіне қолдана білуі.

Педагогтың инновациялық мәдениеті

тінің бірнеше түсініктемелерін саралап көрсетуге болады. Атап айтқанда, бірінші, қазіргі заманғы білім беру ісіндегі жүріп жатқан жаңалықтардан хабары мол, өз пәнін жетік білуі және жаңа, озық іс-тәжірибеден өз қажетін тауып, қажетіне қарай жарата білуі, кәсіби шеберлігін үнемі ұштап жүруі, білім кеңістігіндегі жаңалықтарды қабылдауы және оны өз пәнін оқыту барысында енгізіп, қолдана білуі педагогтың кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігін танытады; екінші, педагогтың білім алушымен қарым-қатынасы, яғни білім алушыға тапсырманы бұйыра отырып орындату емес, ерікті түрде орындауға жағдай жасауы педагогтың мәдениеттілігін, ішкі жан-дүниесінің байлығын байқатады; үшінші, педагогтың білікті де білімді болуы, орынды талап қоя білуі білім алушының құрметін, сыйластығын тудырады; төртінші, педагогтың өз пәніне білім алушыларды қызықтыра білуі, сабақ барысында жаңа инновациялық технологияларды, оқытудың белсенді әдістерін ұтымды пайдаланып, білім алушылармен бірлесе, ынтымақтаса сабақ өткізу де инновациялық мәдениет көрсеткіші болып табылады.

Инновациялық мәдениеттің құрамдас бөлігінің бірі – оқытудың педагогикалық технологиясы, өйткені педагогикалық технология білім алушы мен білім беруші үшін бірдей қолайлы жағдай тудыратын оқу үдерісін ұйымдастыру және оны жүргізу, яғни бірлескен педагогикалық әрекетті жобалаудың жан-жақты ойластырылған тиімді үлгісі ретінде сараланады. Білім беру саласындағы жаңа парадигма, жаңа модель білім алушының құзыреттілігін қалыптастыруға негізделді. Ол жоғары оқу орнын бітірген жас маманның қоғамға тез сіңіп кетуін, әлеуметтік көзқарасының дұрыс қалыптасып, жоғары оқу орнында алған білімін өмірде қажетіне жарата білуін көздейді. Зерттеуші-педагог Ш.Таубаева мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісінде

студенттермен жүргізілетін мынандай іс-әрекеттерді атап көрсетеді: «Инновациялық әдістерді, құралдарды, қазіргі технологияларды қолдана отырып, сапалы білім беру; педагогикалық қызметке, іс-әрекетке ынталандыру; өзін-өзі тұлғалық, сонымен бірге кәсіби дамыту, өзін-өзі жетілдіруге дағдыландыру; кәсіби-дидактикалық және тұлғалық даму мен заманауи технологияларды меңгеруді байланыстыруды, педагогикалық-психологиялық диагностика әдістерін меңгеруді үйрету; педагогикалық үдерісті жобалай білу және де ұйымдастыру біліктілігін қалыптастыру; студенттерге кәсіби-дидактикалық тәжірибе жинау үшін оқу-тәрбие үдерісінде оқудың жаңа технологияларын қолдана отырып сабақ жүргіздіру; кәсіби-дидактикалық құзыреттіліктерді қалыптастыруды бастауышта оқытылатын пәндердің әдістемелерімен жүйелі байланыстыра жүргізуге машықтандыру» [3].

Білім беру жүйесін демократияландыру, оқу-тәрбие үрдісін ізгілендіру т.б. білім берудің негізгі ұстанымдарын жүзеге асыру білім берушіден инновациялық жаңаруды, инновациялық мәдениетті талап ететінін өмір көрсетіп отыр. Білім беруде кәсіби құзырлы, инновациялық мәдениеті қалыптасқан маман деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығына жағдай жасай алатын, тұлғалық-ізгілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген, отандық, шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогты жатқызуға болады. Бұл ойымызды педагогтардың: «Педагогикалық мамандықтың басты ерекшелігі адамзаттың жеке тұлғасының әртүрлі ортадағы танымдылық, адамгершілік және т.б. дамуының алға жылжуын болдырады. Студенттердің кәсіби құзырлығын

калыптастыру барысында ойлау, шығармашылық әрекеттерінің жаңа формалары пайда болады», - деген пікірімен нақтылай түсуге болады [4].

Білім және ғылым саласын ақпараттандыру Қазақстан Республикасында қабылданған білімді дамыту тұжырымдамасының басым бағыттарының бірі болып саналады. Білім кеңістігін ақпараттандыру білім сапасын арттыруға және болашақ мамандардың кәсіби білімділігін көтеруге негізделген. Мультимедиялық-телекоммуникациялық мүмкіндіктердің артықшылықтарына бағытталған қазіргі кездегі компьютерлік технологияның даму деңгейі сапалы және бәсекеге түсуге білімді қамтамасыз ететін алғышарттар болып табылады. Еліміздің болашақта көркейіп, бәсекеге қабілетті 50 мемлекеттің қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақтың қандай білім мен тәрбие алатынына тікелей байланысты. Ел Президенті Н.Ә. Назарбаев Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде оқыған «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына» атты лекциясында: «Соңғы 10-15 жыл бойында бәсекеге қабілеттіліктің жаңа өлшемдері пайда болды: салмақ жаһандық экономикалық жаңа сапаға – «білім экономикасына» өтуіне түсіріледі», – деген болатын [5]. Жан-жақты дамыған, саяси сауатты, терең теориялық біліммен қаруланған, адамдармен қарым-қатынас мәдениетін меңгерген, инновациялық мәдениет пен ұстаздық құзыреттілігі

калыптасқан маман дайындау міндеті тұр. Студенттердің құзыреттілігін қалыптастыруда: жобалау әдісі, жарыссөз әдісі, ойын технологиясы (рөлдік ойындар), проблемалық пікірталас, интерактивтік оқыту технологиясы (жұппен, шағын топтарда), сценарий-контекстік технология, модульдік оқыту және т.б. технологияларды белсенді пайдаланудың маңызы зор. Білім қазіргі қоғамның маңызды құндылығы және негізгі капиталы ретінде адамды жаңа білімді іздеп, меңгеруге ынталандырып, жаңашыл шешім қабылдауға қабілетті етеді. Білім – қоғамды әлеуметтік, мәдени үрдіспен қамтамасыз етуші жоғары құндылық. Оның сапасын көтерудің басты шарты – педагогтардың кәсіби құзыреттілігін, инновациялық мәдениетін дамыту. Олай болса, білімге негізделген жаңа форматты қоғам болашақ педагогтардан аса жоғары кәсіби құзыреттілік пен инновациялық жоғары мәдениетті талап етеді.

Қорытынды

Елімізде білім берудің жаңа жүйесі жолға қойылып, әлемдік білім беру кеңістігіне ену мәселесі кең қарқынмен дамып келе жатқанда қоғамның экономикалық, саяси, мәдени, әлеуметтік дамуына үлес қосатын, әлемдік өркениеттің талабына сай білімді, мәдениетті, жоғары интеллектуалдық мүмкіншіліктері мол маман өсіріп шығаруда педагогтың құзыреттілігі мен инновациялық мәдениеті негізгі ұстаным болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Әуезов М. Шығармалар жинағы. – Алматы, 1979 ж.
2. Таубаева Ш. Зерттеуші педагогтың инновациялық құзыреттілігі. 2014 ж.
4. Таубаева Ш.Т., Хамитова С.Е. Болашақ әлеуметтік педагогтың кәсіби этикалық құндылықтарын қалыптастыру жүйесі // Қазақстан ПҒА Хабаршысы. – 2016. – № 2. – 56–60 б.
5. Ниязова Г.Ж., Міндетбаева А.А., Шектібаев Н. Болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру // Қазақстан ПҒА Хабаршысы. – 2015. – №3.
6. Н.Назарбаев «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына». Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде оқылған лекция. – Астана, 2006 ж.

REFERENCES

1. Auezov M. Works. – Almaty, 1979.
2. Таубаева Ш. Innovative competence of a teacher researcher. 2014 .
4. Таубаева Ш.Т., Khamitova.E. The system of fostering of professional ethical values in future social teachers // Bulletin of APS of Kazakhstan. – 2016. – № 2
5. Niyazov G.Zh., Mindetbaeva A.A., Shektibayev N. Improvement of professional training of future teachers // Bulletin of APS of Kazakhstan. – 2015. – №3.
6. Nazarbayev N. Through innovation and the development of education and training to the economy of education. Eurasian National University named after Gumilev L.N. read lectures. Astana, 2006.

МЕДЕУБАЕВА К.Т., ПАЛЫМБЕТОВА Г.А. ИННОВАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА И КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ-ПЕДАГОГОВ

Информатизация сферы образования и науки является одним из приоритетных направлений концепции развития образования в Республике Казахстан. Информатизация образовательного пространства основана на повышении качества образования и совершенствовании профессиональной образованности будущих специалистов. Уровень развития современной компьютерной технологии, направленной на приоритеты мультимедийных телекоммуникационных возможностей, являются предпосылками, обеспечивающими качественное и конкурентноспособное образование.

В подготовке образованных, культурных, имеющих высоко интеллектуальные возможности специалистов в соответствии с требованиями мировой цивилизации, вносящих свой вклад в экономическое, политическое, культурное и социальное развитие общества, проблема вхождения нашей страны в мировое образовательное пространство и гармоничное сочетание новой системы образования в нашей стране, компетентность и инновационная культура педагога являются основными принципами.

В статье рассматриваются проблема компетентности и инновационной культуры будущих педагогов, проблема использования педагогической структуры и новых технологий в сфере образования.

Ключевые слова: педагог, педагогическая инновация, технология, компетентность, профессионализм, инновационная культура, профессиональная компетентность.

MEDEUBAYEVA K.T., PALYMBETOVA G.A. INNOVATIVE CULTURE AND COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Informatization of education and science is one of the priorities in the development of education in the Republic of Kazakhstan. Informatization of educational environment is based on raising the quality of education and vocational education. Modern level of computer technologies with varied multimedia and telecommunication options creates prerequisites for a high-quality and competitive education.

Entry of our country into the world educational space and a harmonious combination of the new education system in our country, as well as the competence and innovation culture of the teacher are the main principles in fostering the educated, cultured specialists with high intellectual capacity in accordance with the requirements of the global civilization. They should contribute to economic, political, cultural and social development of the society.

The article considers the problem of competence and innovation culture of future teachers, the use of pedagogical structure and new technologies in education.

Keywords: pedagogue, pedagogical innovation, technology, competence, professionalism, innovative culture, professional competence.

UDC: 378.013.42

STUDY OF PSYCHOSOCIAL ADAPTIVITY OF FIRST-YEAR STUDENTS TO UNIVERSITY EDUCATION**Zh.T. MAKHAMBETOVA**

Master of Psychology
Lecturer of the Chair of pedagogy and educational Management
e-mail: *mzhamilya@mail.ru*

K.A. YESSENOVA

PhD candidate of Chair of pedagogy and educational Management
e-mail: *kamchat_esenova@mail.ru*

Al-Farabi Kazakh National University

The article reviews the psychosocial adaptation of first-year students of al-Farabi Kazakh National University. In this period difficult for a young person, the university shall help its first-year students to adapt to the new learning conditions as quickly and successfully as possible.

The study involved 45 first-year students studying in the specialties «Social pedagogy and self-cognition» and «Pedagogy and Psychology».

Psychosocial adaptation was assessed by Rogers-Diamond method. The questionnaire contained over 100 questions. Interpretation of the answers allowed assessing the level of adaptivity and the significant personal characteristics.

The analysis of the obtained data showed the normal psychosocial adaptivity of the first-year students. The adaptivity was within the normal range in 89% of cases; in 11% of cases it was above the norm. All the interviewed students could cope with the new living and educational environment. The assessed personal characteristics were within the norm or higher.

Keywords: adaptivity, professional activity, emotional comfort, self-acceptance, educational environment.

Introduction

Each university has to ensure a fast and successful adaptation of its first-year students to the new system of teaching, social relations, and their new role of students. In this period difficult for a young person, the university shall help its first-year students to adapt to the new learning conditions as quickly and successfully as possible

We aimed to study the formation of psychosocial adaptivity to the new conditions of life and study in first-year students at the beginning of university education.

The problem of adaptation is relevant for all levels of education. Despite the existing differences in the objective, informative and

procedural components, at each educational level the process of adaptation has certain both specific and general features. A person has to adapt as soon as he/she begins to interact with any system under new conditions that require certain changes. These changes can refer to the person or the system participating in the interaction, or in the nature of their interaction. The process of personal adaptation can be triggered by the change in the environment when the conventional behaviour becomes ineffective or provides no impact. This creates the need to overcome the difficulties associated with the new conditions.

Adaptation is described by a number of

common concepts that determine the relations between a living organism and its environment. The term itself was introduced in 1865 by Aubert to describe the change in sensitivity during prolonged exposure to an adequate stimulus. It became one of the central concepts in such life sciences as philosophy, physiology, medicine, and psychology. The phenomenon of adaptation has many definitions. In general, adaptation is described as a process of change necessary for an adequate existence under changing conditions, as well as a process of incorporation of an individual into a new social environment with mastering the specifics of new conditions. Most of the researchers see the specifics of human adaptation in the ability of a man to actively influence the environment [1]. According to E.A. Yamburg, "adaptation" is the structure and function of the body, the ability of its parts to adapt [2].

Compared to various animal species, the adaptive capabilities of people have both biological and social bases and are determined by the broadest spectrum of "flexible links". Social adaptation is the process of integration of an individual into a social group accompanied by acceptance of the norms, values, standards, stereotypes and requirements of such a group. Adaptivity can be affected by the relationship of the individual to such requirements.

Information has a strong influence on a person's daily life through the complex or false, insufficient, obscure news or an excess volume of information [3]. Students are overwhelmed by information from the first day of their university study due to the new educational materials, organizational notifications, unfamiliar living conditions, and new relations. Therefore, an efficient-psychosocial adaptivity depends on personal qualities, psychological characteristics of students, and their resistance to stress.

Psychosocial adaptation of students to higher education environment affects the process of involving the individuals in new roles and forms of activity and requires the formation of an optimal mode of individual

functioning in the learning environment. Thus, psychosocial adaptation of first-year student is the process of human integration in the society, which leads to the formation of identity and role behaviour as the ability to self-control and self-care, adequate relations with others.

The formation of student's personality continues in higher education environment, and then in the course of the future professional activity. Admission to the university, the specific learning process as well as the engagement in a new system of relations creates a variety of difficulties for first-year students.

Immature person experiences a violent breakdown of a long-standing habitual school stereotype. The character of interaction with the teachers is changing. The student joins a new social community, tries to occupy a place in this system of relations and can face difficulties in communication, show a comparatively low academic performance, mismatch of views and beliefs of a person in the formative stage may manifest. Higher school educational process and pedagogical staff dealing with first-year students shall ensure the efficient adaptation and the creation of favourable conditions during adaptation period.

Psychosocial adaptation of students to higher school environment has certain peculiarities. The entry of first-year students into a new system of education and their new social status require them to develop new styles and behaviours in order to meet it. The students have to develop their communication skills when they find themselves in a completely new community where they have to establish new links. Students who have just left their parents must learn to live an independent life, that is, to purposefully manage their time and finances.

Self-assessment of the first-year students provides a generalized idea of themselves, a system of attitudes about their personality.

M.I. Kovel defined self-esteem of first-year students as the basis for inner motivation closely related to the process of cogni-

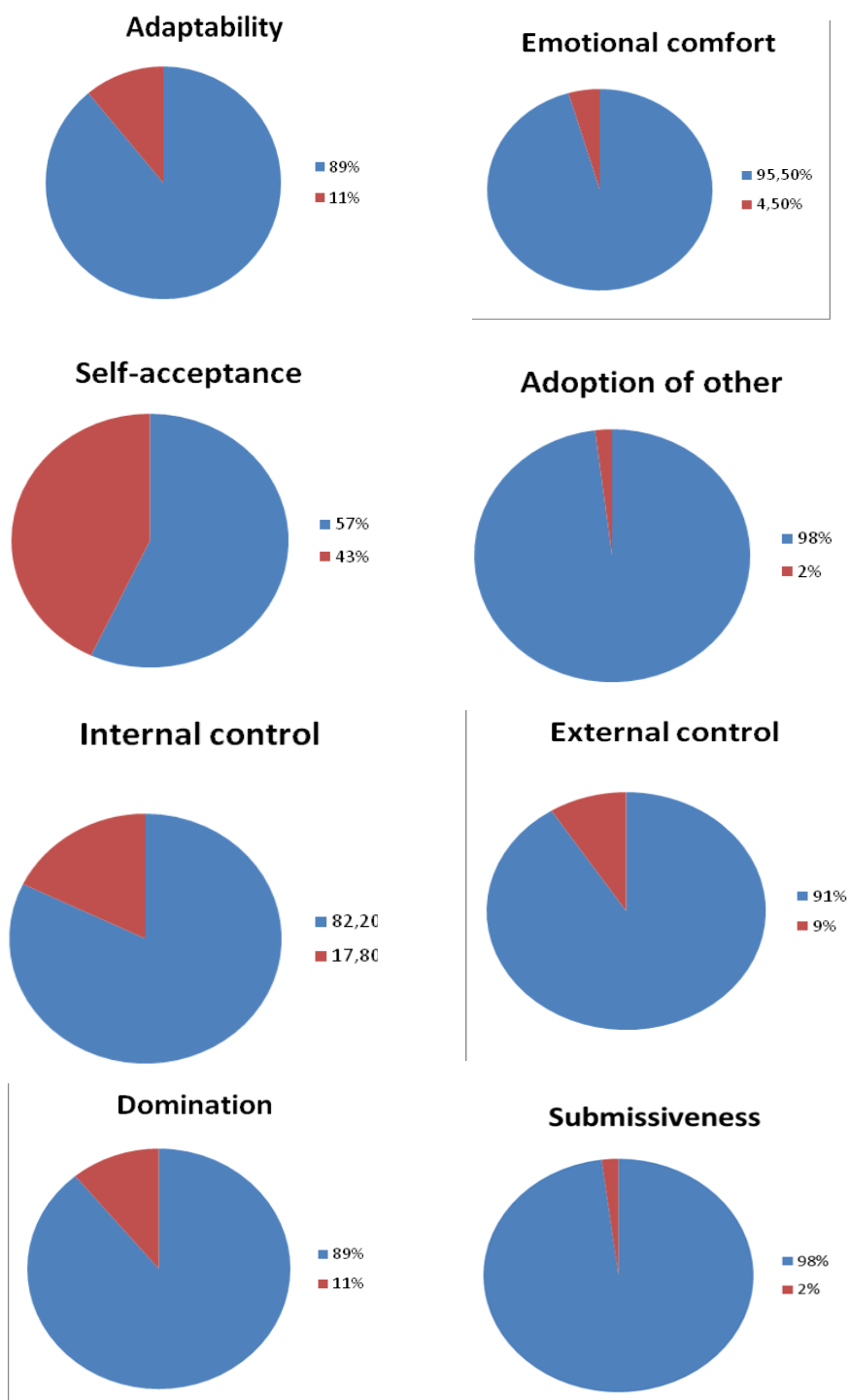

Figure 1 – The analysis of the obtained data

tion of oneself and the world around [4].

Self-assessment of first-year students consists of two components – the cognitive and the emotional. The cognitive component reflects the knowledge about oneself, while the emotional component reflects oneself as a measure of self-satisfaction. In the process of self-assessment, these components function in a complete unity: in pure. The knowledge which the students acquire about themselves in the social context will be certainly emotionally coloured, as well as the significance for the student in the process of assessing the content [5].

The study involved 45 first-year students studying in the specialties «Social pedag-

gy and self-cognition” and “Pedagogy and Psychology”. Their psychosocial adaptation was assessed by Rogers-Diamond method. The questionnaire contained more than 100 questions. Interpretation of the answers allowed assessing the level of adaptivity and the significant personal characteristics.

The analysis of the obtained data showed the normal psychosocial adaptivity of the first-year students. The adaptivity was within the normal range in 89% of cases; in 11% of cases it was above the norm. All the interviewed students could cope with the new living and educational environment (Fig. 1).

№	Studied indicators	Norm	Divergence from a norm
1	Adaptability	40(89%)	5-high (11%)
3	Self-acceptance	26 (57%)	19-above the norm (43%)
4	Adoption of other	44 (98%)	1- above the norm (2%)
5	Emotional comfort	43 (95,5%)	2- above the norm (0,5%)
6	Internal control	37 (82,2%)	8-above the norm (17,8%)
	External control	41 (91%)	4-below normal (9%)
7	Domination	40 (89%)	4-above the norm (11%) 1-below normal
8	Submissiveness	44 (98%)	1-above the norm (2%)

The analysis of the obtained data showed the normal psychosocial adaptivity of the first-year students. The adaptivity was within the normal range in 89% of cases; in 11% of cases it was above the norm. All the interviewed students could cope with the new living and educational environment (Fig. 1). The assessed personal characteristics were within the norm or higher.

Our research confirms the hypothesis that

an efficient adaptation depends mainly on such personal features like self-awareness (acceptance of oneself), a positive attitude toward others (acceptance of others), feelings of emotional comfort, i.e. confidence, optimism, independence (internal control), responsibility (external control), desire and ability to be a leader (domination) or to value the opinion of the team, be flexible, able to obey (Submissiveness).

REFERENCES

1. Romm M.I. Philosophy and psychology of adaptive processes. Education guidance. Moscow-Voronezh, 2006 y. – p. 250.
2. Sudakov V.N. Adaptation of personality. – Sverdlovsk, 1983 y.
3. Satbayeva Kh.K., Otepbergenov A.A., Nildibayeva Zh.B. Adam fiziologiyasy. Almaty. – 2005 y.

4. Kovel M.I., Zorina M.I., Glinkina G.V. Dialectics of the educational process. Module "Evaluation and self-assessment in the learning process": education guidance to the professional educational program "Dialectics of the learning process" for the students of the system of basic and additional vocational education.-Krasnoyarsk: SibSTU, 2009. – 180 p.

5. Ivchenko E.I. Formation of self-esteem as a factor in the success of socio-psychological adaptation of students in the educational space of the university: as the example of migrant students: DisCand. Psych.sc. Stavropol, 2007.–194 p.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ромм М.И. Философия и психология адаптивных процессов. Руководство по образованию. Москва-Воронеж, 2006. – С. 250.

2. Судаков В.Н. Адаптация личности. – Свердловск, 1983.

3. Сатбаева К.Х., Отепбергенов А.А., Нильдибаева Ж.Б. Адам физиология. – Алматы. – 2005.

4. Ковель М.И., Зорина М.И., Глинкина Г.В. Диалектика учебного процесса. Модуль «Оценка и самооценка в процессе обучения»: руководство образованием к профессиональной образовательной программе «Диалектика учебного процесса» для студентов системы базового и дополнительного профессионального образования. – Красноярск: СибГТУ, 2009. – С. 180.

5. Ивченко Е.И. Формирование самооценки как фактор успеха социально-психологической адаптации студентов в образовательном пространстве университета: как пример студентов-мигрантов: Дис. ... канд. физ наук: Ставрополь, 2007. – С. 194.

МАХАМБЕТОВА Ж.Т., ЕСЕНОВА К.А. 1-КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Мақалада әл-Фараби атындағы бірінші курс студенттерінің әлеуметтік психологиялық бейімделуі қарастырылады. Жоғары оқу орнының бұл жердегі міндеті студенттік өмірді енді ғана бастаған жастарды жаңа білім беру жағдайына барынша жылдам бейімдеу, менгерту болып табылады.

Зерттеу әдістемелері және материалдары: аталмыш зерттеу жұмысында әлеуметтік-психологиялық бейімделуді анықтаудың (диагностикалаудың) Роджер-Даймонд ұсынған әдістемесі қолданылды. Сауалнама 100 сұрақтан тұрады. Жауап нәтижелері студенттің бейімделу ерекшеліктері мен тұлғалық қасиеттерін анықтауға көмектеседі. Ал бірінші курс студенттері өз-өзіне баға бере отырып, ол жайында жалпы тұлғалық ерекшеліктерді бейнелеп бере алады. Зерттеуге ҚазҰУ «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» және «Педагогика және психология» мамандықтарының бірінші курс студенттерінен 45 студент қатыстырылды.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, 1 курс студенттерінің әлеуметтік-психологиялық бейімделуі жалпы нормаға сәйкес келетіндігі анықталды, яғни респонденттердің 89%-ы бейімделу қабілетінің жақсы екендігін көрсетсе, ал 11%-ы бейімделу қабілетінің, тіпті, нормадан жоғары екендігін байқатты.

Кілтті сөздер: бейімділік, кәсіби қызмет, эмоционалдық жайлылық, өзін-өзі қабылдау, білім беру ортасы.

МАХАМБЕТОВА Ж.Т., ЕСЕНОВА К.А. ИССЛЕДОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ 1 КУРСА К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

В статье рассматривается социально-психологическая адаптация первокурсников Казахского национального университета имени аль-Фараби. Задача университета в этот трудный для молодого человека период помочь ему как можно быстрее и успешнее адаптироваться к новым условиям обучения, вступить в ряды студентов.

Методы и материалы исследования: метод Роджерса-Даймонда диагностики социально-психологической адаптации. Анкета содержит более 100 вопросов. Интерпретация ответов позволяет определить адаптивность и показатели личностных характеристик.

В данном исследовании приняли участие 45 человек первого курса специальности «Социальная педагогика и самопознание», «Педагогика и психология» КазНУ им. аль-Фараби.

Выводы: анализ данных нашего исследования показал, что социально-психологическая адаптивность учащихся 1-го курса формируется в норме, то есть успешно у 89% респондентов, а в остальных 11% эффективность адаптации даже выше нормы. Все опрошенные студенты справились с новыми условиями жизни и обучения. Показатели диагностики личностных характеристик, полученных в результате исследования, были в пределах нормы или выше.

Ключевые слова: адаптивность, профессиональная деятельность, эмоциональный комфорт, самопринятие, образовательная среда.

УДК 14.35

ПРОЕКТНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ: ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ОЦЕНКИ

Г.А. КАСЕН

к.п.н., и.о. профессора кафедры педагогики и образовательного менеджмента

Д.И. МУХАТАЕВА

докторант PhD кафедры педагогики и образовательного менеджмента

КазНУ им. аль-Фараби
e-mail: gulmira.kassen@mail.ru

В статье рассматривается проблема формирования и оценки проектной компетентности, т.к. она является результатом подготовки к одному из важнейших видов деятельности выпускников высшей школы - проектной. В статье проведен тщательный анализ содержательных аспектов проектной компетентности для последующего формирования у студентов университета.

Для уточнения необходимого перечня умений, необходимых для формирования этого вида компетентности выделены, типологические признаки проектов (по исследованию Е.С. Полат).

В результате обобщения и синтеза идей научно-педагогических источников авторя приходят к выводу, что уровень разработанности проблемы развития проектной компетентности будущего специалиста не является достаточным.

Для оценки сформированности проектной компетентности у будущих социальных педагогов были разработаны четыре уровня сформированности искомой компетентности, которым в статье дана обобщенная характеристика. Также авторы в качестве основания для дифференциации уровней сформированности проектной компетентности выделяют совокупность десяти показателей, среди которых ответственность и самостоятельность; умение управлять своими эмоциями; волевые качества личности (настойчивость, упорство, целеустремленность, выдержка и т.п.); высокая нормативность поведения; смелость и рисковое поведение; предпринимательские умения и дипломатичность; мотивация достижения; рефлексивность; коммуникативные умения; творческие способности и креативность.

Ключевые слова: *проектная деятельность, проектная компетентность, управленческие умения, формирование проектной компетентности, нормативность поведения, креативность.*

Введение

Понятие «проектная компетентность» в контексте современной образовательной парадигмы представляет собой довольно сложный и многоаспектный феномен, об этом пишут и российские, и казахстанские исследователи: Малкова И.Ю. [1]; Матяш Н.В., Володина Ю.А. [2]; Афанасьев В.В. [3]; Иванова Л.В. [4]; Парфенова Т.А. [5]; Касен Г.А. [6] и др.). С одной стороны, сложность этого феномена обусловлена глубиной самого понимания понятия «компетентность» в научном знании, с другой стороны – связана с проблемой определения психологических условий развития компетентности как субъектной характеристики человека. В связи с чем особого внимания заслуживает рассмотрение содержательных аспектов проектной компетентности для её последующего формирования и обоснование возможностей оценки искомой компетентности с помощью психологических измерительных средств.

Опять же российские исследователи Матяш Н.В. и Володина Ю.А. [2] рассматривают проектную компетентность в качестве интегративной характеристики субъекта деятельности, выражающуюся в способности и готовности человека к самостоятельной теоретической и практической деятельности по разработке и реализации проектов в различных сферах социальной практики на основе принципов культуросообразности и природосообразности.

Тогда проектная компетентность неразрывно связывается с проектной деятельностью и процессом проектирования, проявляется в осознании смысла и значимости проектной деятельности, владении специальными знаниями, умениями и навыками, обоснованном выборе и оптимизации проектных решений в случае их многовариантности, наличии способности применять эти знания и умения в конкретной профессиональной сфере. Вместе с тем, проектная деятельность имеет собственное содержание, которое подразумевает широкий перенос усваиваемых знаний в новые условия.

Как отмечают современные ученые (И.А. Зимняя, В.В. Рубцов, И.А. Сасова, В.Ф. Сидоренко и др.), проектирование является средством формирования проектного способа взаимодействия с миром, что, на их взгляд, снижает технологичность сознания современного человека. Отдельные исследователи пишут о проектной культуре (Филимонюк Л.А. [7], Соловьева Ю.А. [8]) и поэтому, на наш взгляд, необходимо связывать культуру проектирования с проектной компетентностью.

На сегодняшний день накоплен хороший инструментарий для оценки и формирования проектной компетентности обучающихся. Это и Методика оценки проектной компетентности студентов (Матяш Н.В., Володина Ю.А. [2]), методики оценки и формирования человеческих ресурсов, в том числе и проектно-творче-

ских (Bastian J. [9], Françoise Delamarele Deist [10], Ingrid Böhm [11] и др.), развития и формирования проектной компетентности обучающихся в разных сферах будущей профессиональной деятельности (Деревицкая А. В. [12], Медведев П.Н. [13], Парфенова Т.А. [5]).

Несмотря на широкий диапазон исследований, практических разработок, в данной области, на наш взгляд, недостаточно четко выделены структурные компоненты проектной компетентности студентов, составляющие ее содержательную основу для последующего формирования в образовательном процессе университета, представляющего из себя многопрофильное образовательное учреждение.

Основная часть

Анализ содержательных аспектов проектной компетентности для последующего формирования у студентов университета. Идея проектирования в образовании получила своё начало и дальнейшее развитие в работах Я.А. Коменского, Дж. Дьюи, А.С. Макаренко, Г.П. Щедровицкого и др. В трудах П.П. Блонского, С.Т. Шацкого и др. она представлена с помощью метода проектов. В трудах многих ученых (В.И. Байденко, В.В. Адольф, Зеер Э.Ф., Ю.Г. Татур, А.П. Тряпицына, И.А. Зимняя, Е.С. Полат, Н.В. Кузьмина, А.В. Хуторский, Б.Оскарсон, Дж. Равен, Р.Уайт, Г.Халаж В. Хутмакер и др.) представлены основные положения компетентностного подхода, даны характеристики различных компетенций, в том числе и проектной.

Вопросы подготовки будущих педагогов к осуществлению проектной деятельности, трактовка проектирования как культурной формы образовательных инноваций рассматриваются Н.Г. Алексеевым, Ю.В. Громыко, Э.М. Никитиным, В.В. Рубцовым и др.

Рассмотрением вопросов формирования различных компетентностей у современных специалистов занимались и отечественные ученые Б.А. Тургунбаева, А.А. Бейсембаева, А.К. Ковжасарова,

Ж.К. Ахмадиева, Н.Д. Иванова, Л.Е. Агеева, С.С. Сейтенова, А.А. Рысбекова и др. Ими предлагались различные классификации компетентностей, определяется список ключевых компетенций, которыми должен овладеть современный специалист, рассматриваются структурные компоненты и существенные характеристики каждой из предлагаемых ключевых компетенций. Вопросы теории проектной компетентности в связи с проектным содержанием деятельности рассмотрены в работах И.Ю. Малковой, А.П. Суходимцевой, А.Г. Куликова, В.П. Наумова, И.Б. Бондаренко и др.

Самыми близкими к нашему исследованию формирования и оценки проектной компетентности являются научные изыскания ученого-преподавателя Поволжской государственной социально-гуманитарной академии – Т.А. Парфеновой [5], по мнению которой проектная компетентность педагога должна интегрировать управленческий, эмоционально-личностный и творческий компоненты. А сущность данной компетентности определяется исследователем как степень освоения совокупности компетенций, связанных с разработкой проекта, оценкой педагогических задач в результате выполнения проекта, отбором средств, методов и форм организации проектной деятельности соответственно возрасту, индивидуальным особенностям и траектории обучения детей и т.д.

Проектная деятельность, по мнению большинства исследователей (А.В. Деревницкая [12] П.Н. Медведев [13] и др.), вне зависимости от отрасли проектирования, развивает исследовательские умения (умение анализировать проблемную ситуацию, выявлять проблемы, осуществлять отбор необходимой информации из литературы, проводить наблюдение практических ситуаций, фиксировать и анализировать их результаты, строить гипотезы, обобщать, делать выводы); учит умению работать в команде (происходит осознание значимости кол-

лективной работы для получения результата, роли сотрудничества, совместной деятельности); развиваются коммуникативные умения (В.Н. Кормакова [14, с. 19]).

Метод проектов как технологию компетентностно-ориентированного образования рассматривали Голуб Г.Б., Перельгина Е.А., Чуракова О.В. [15] и др.

Вместе с тем проектная компетентность как выражение инновационного качества образовательной технологии, творческого стиля деятельности глубоко рассматривалась Л.В. Ивановой [4], но применительно к школьному учителю (т.е. к уже «выпущенному» специалисту). Проектная компетентность учителя, по её мнению, представляет собой интегративное профессионально-личностное качество, основанное на проектных знаниях, личностном опыте проектной деятельности и ценностных ориентациях учителя, развитие которого является выражением инновационного характера профессиональной компетентности педагога, обеспечивающей творческий стиль деятельности [4]. Автором также выделяются компоненты проектной компетентности учителя: структурный и функционально-процессуальный, обеспечивающие соответствие целям и содержанию обучения.

В состав структурного компонента проектной компетентности Л.В. Иванова [4] включает следующие элементы: когнитивный, культурологический, технологический, коммуникативный, рефлексивный, инновационный. Функционально-процессуальный компонент проектной компетентности, по её же трактовке должен быть представлен личностным, мотивационным, интерактивным, нормативным и оценочным элементами. В своем исследовании автор также обосновывает, что уровень проектной компетентности учителя определяет качество проектной деятельности и проектирования.

В то же время на сегодняшний день активизировались исследовательские интересы ученых применительно к по-

нятию «проектная компетентность», но в основном это публикации статей, начальные разработки, но не масштабные исследования. Так в статье М.В. Гулаковой и Г.И.Харченко [16] рассматривается понятие «проектная компетентность» в условиях реализации образовательных стандартов третьего поколения, подчеркивается интегративная связь формирования проектной компетенции с осуществлением проектной деятельности в контексте современной образовательной парадигмы.

В публикации В.К. Игнатович и В.В.Якимовой [17] представлены теоретические основания формирования проектной компетентности старших подростков как психологического условия их личностного самоопределения; раскрыта ее роль в процессе решения творческих задач по преобразованию ситуаций с высокой степенью неопределенности. Очень интересно авторы обосновывают состав проектной компетентности как интегративной способности к преобразованию проблемных ситуаций на личностных основаниях субъекта, также в статье показаны возможности экспертного оценивания уровня сформированности искомой компетентности.

Проектная компетенция и компетентность будущих и настоящих учителей технологии рассматривается чаще, т.к. считается, что именно эти специалисты в большей степени сталкиваются с различного рода проектами, т.к. метод проектов определен как центральный метод обучения технологии в школе (Михайлов А.А., Воробьев О.В. [18]; Нагель О.И. [19]), при этом авторы связывают это понятие больше с творчеством, нежели с научными разработками.

Казахстанские исследователи также рассматривают проектную деятельность в качестве основного инструмента становления компетентности будущего специалиста. Так проектная деятельность как средство формирования социально-трудовой компетентности в профильном обу-

чении рассматривается К.Б. Сейткановой – учителем специальных дисциплин учебно-производственного комбината №2 в г. Павлодар [20]. Развитие ключевых компетенций в проектном обучении рассматривают исследователи из Астаны Л.А.Нефедова и Н.М. Ухова [21]. Процесс формирования проектных компетенций будущих экономических работников анализирует доцент из Костаная – А.Н.Горелов [22].

Также в нашей республике активизировалось направление развития проектной компетентности специалистов экономического профиля через обучение проектному менеджменту. В настоящее время в Казахстане сложилось проектное сообщество, основоположником и лидером которого является профессор Цеховой А.Ф. По инициативе Цеховой А.Ф. были осуществлены значительные мероприятия, направленные на развитие практик проектного подхода в стране [23]: международные форумы по управлению проектами и Конгресс проектных менеджеров Республики Казахстан в 2015 г. в г. Астана. За последние годы достигнуты определённые успехи в масштабном применении проектного менеджмента.

Вместе с тем, проведенный нами анализ различных научно-педагогических источников показывает, что уровень разработанности проблемы развития проектной компетентности будущего специалиста в сфере образования – социального педагога, не является достаточным.

В целом в существующей теории и практике профессиональной подготовки в высшей школе не в полной мере целостно представлены работы, выявляющие и конкретизирующие сущность проектной компетентности обучающихся, четко определяющие ее содержание, структуру, а также педагогические условия и технологию развития данного феномена в образовательном процессе высшей школы.

Проектная компетентность, на наш взгляд, должна определяться уровнем готовности обучающегося к проектной

деятельности, его индивидуальными способностями к проектированию, мотивированным стремлением к самообразованию и должна быть направлена на развитие культуры мышления и профессиональной деятельности. Опыт проектной деятельности приобретает обучающийся в процессе выполнения проектных заданий, решения проблемных учебно-познавательных задач и ситуаций; формирования проектного мышления; анализа собственных проектов, участие в выставках, конкурсах и др.

Прежде чем дать определение проектной компетентности выделим типологические признаки проектов (Е.С. Полат [24]), чтобы уточнить необходимый перечень умений, необходимых для формирования этого вида компетентности:

1. Доминирующая в проекте деятельность: исследовательская, поисковая, творческая, ролевая, прикладная (практико-ориентированная), ознакомительно-ориентировочная и пр.

2. Предметно-содержательная область: монопроект (в рамках одной области знания); межпредметный проект.

3. Характер координации проекта: непосредственный (жесткий, гибкий), скрытый (неявный, имитирующий участника проекта).

4. Характер контактов (среди участников одного учреждения, города, региона, страны, разных стран мира).

5. Количество участников проекта.

6. Продолжительность выполнения проекта.

Согласно этим типологическим признакам, мы также выделили те виды проектов, которые осуществимы в образовательном процессе в рамках доминирующей в проекте деятельности:

– Исследовательские проекты-проекты, требующие хорошо продуманной структуры, обозначенных целей, актуальности предмета исследования для всех участников, социальной значимости, соответствующих методов, в том числе экспериментальных и опытных работ,

методов обработки результатов. Они полностью подчинены логике исследования и имеют структуру, приближенную или полностью совпадающую с подлинным научным исследованием.

– Творческие проекты предполагают соответствующее оформление результатов; такие проекты, как правило, не имеют детально проработанной структуры совместной деятельности участников, она только намечается и далее развивается, подчиняясь жанру конечного результата, обусловленной этим жанром и принятой группой логике совместной деятельности, интересам участников проекта.

– Ролевые или игровые проекты – в таких проектах структура также только намечается и остается открытой до завершения работы. Участники принимают на себя определенные роли, обусловленные характером и содержанием проекта. Это могут быть литературные персонажи или выдуманные герои, имитирующие социальные или деловые отношения, осложняемые придуманными участниками ситуациями.

– Ознакомительно-ориентировочные (информационные) – проекты изначально направленные на сбор информации о каком-то объекте, явлении; предполагается ознакомление участников проекта с этой информацией, ее анализ и обобщение фактов, предназначенных для широкой аудитории. Такие проекты так же, как и исследовательские, требуют хорошо продуманной структуры, возможности систематической коррекции по ходу работы.

– Практико-ориентированные (прикладные) – направлены на социальные интересы самих участников (документ, созданный на основе полученных результатов исследования – по изучаемым дисциплинам; например, программа действий, рекомендации, направленные на ликвидацию выявленных несоответствий в обществе, проект закона, справочный материал, словарь и т.д.).

Кроме этих видов проекта в образова-

тельном процессе университета приемлема подготовка проектов с разной предметно-содержательной областью: монопроектов (в рамках одного предмета), межпредметных, литературно-творческих, естественно-научных, экологических, лингвистических, культуроведческих и др. проектов. Очень удобны в образовательном процессе личные (между двумя партнерами, находящимися в разных Школах, регионах, странах); парные (между парами участников); групповые (между группами участников) проекты. Также, отмечая временные перспективы проектирования, мы считаем удобными в образовательном процессе краткосрочные и среднесрочные проекты.

Таким образом, опираясь на анализ исследований в области системно-деятельностного, личностно-ориентированного, компетентностного подходов в образовании, а также типологию образовательных проектов, мы пришли к выводу, что проектная компетентность студента должна интегрировать управленческий (К. Хэлдман [25]), эмоционально-личностный, творческий и интеллектуальный компоненты, которые отразят ее сущность как профессионально-значимого, интегративного качества личности, характеризующегося степенью освоения совокупности компетенций, связанных с разработкой проекта, оценкой учебно-познавательных задач в результате выполнения проекта, отбором средств, методов и форм организации проектной деятельности соответственно индивидуальным особенностям и траектории обучения.

Оценка сформированности проектной компетентности будущих социальных педагогов

Для изучения степени сформированности проектной компетентности российскими исследователями – номинантами российского национального психологического конкурса «Золотая Психея» – по итогам 2011 года Н.В.Матяш и Ю.А.Володиной [26] была разработана методика «Оценка проектной компетент-

ности студентов (ОПКС)». Структурные компоненты проектной компетентности конкретизированы в содержании четырех основных факторов («целеустремленность», «гностичность», «освоенность проектной деятельности», «самоконтроль»), которые направлены на диагностику компетенций на основных этапах проектной деятельности: исследовательском, технологическом и заключительном. Также в структуру методики включена шкала достоверности (дополнительный фактор), позволяющая оценить, насколько объективно испытуемый отвечает на предложенные вопросы.

Оценка сформированности проектного мышления у студентов представлена в статье Сауренко Н.Е., Серикова В.В. [27], где авторы раскрывают критерии и способы диагностики данной компетентности, приводят результаты опытной работы. При этом проектная компетентность рассматривается ими как основной критерий развития проектного мышления.

Рассматривая формирование проектной компетентности у будущих специалистов сферы дизайна Щеглова Т.М. [28] в целях объективной оценки сформированности проектной компетентности (знания процесса и содержания проектирования, умений, профессионально-важных качеств (способностей и личностного опыта), творческих (креативных) дизайнерских способностей обучающихся, проводит тщательный подбор диагностического инструментария. Для повышения надежности результатов констатирующего эксперимента подбор и разработка диагностического инструментария осуществлялись таким образом, чтобы измеряемые показатели сформированности проектной компетентности перекрывались несколькими методиками, одни из которых являлись базовыми для отдельного компонента, другие – дополнительными.

Очень эффективно использование «Оценочного бланка проектной деятельности», разработанного для оценки сформированности ключевых компетент-

ностей (в рамках оценивания проектной деятельности школьников в целом). Оценочные бланки позволяют фиксировать уровень учащегося по каждому критерию. При этом предполагается, что по некоторым составляющим той или иной компетентности ученик может оказаться на более высоком или низком уровне, чем тот, который он демонстрирует в целом. Таким образом, оценочные бланки позволяют отмечать продвижение ученика, основные пробелы и успехи в освоении того или иного способа деятельности, включая показатели предыдущего и последующего уровней по отношению к тому, на котором, предполагается, находится учащийся той или иной ступени обучения.

Учащимся разъясняются критерии оценки их проектной деятельности, и дается качественная оценка продвижения учащегося. При необходимости выставления отметки ориентируются на общий балл и принимают за основу отсчета средний балл по уровню, на котором проводится оценка. При этом учащийся может набрать минимальное количество баллов по одним позициям и количество баллов, превышающее требование к данному уровню, – по другим.

Поскольку переход учащегося на новый уровень освоения компетентности (или его продвижение внутри уровня) нередко связан с увеличением его самостоятельности в рамках проектной деятельности, фиксируется та помощь, которую оказывает учитель при работе над проектом (на обратной стороне бланка).

Также для разработки эффективного инструментария оценки сформированности проектной компетентности будущих социальных педагогов нами были проанализированы современные диссертационные исследования в данной области. К примеру, в диссертации Новиковой Е.А. [29], посвященной формированию социально-проектной компетентности бакалавра социальной работы, процесс формирования искомой компетентности представлен опытно-эксперименталь-

ной работой, основанной на применении метода анализа продукта решения профессионально-развивающей ситуации и социального проекта. Т.е. можно сказать, что в работе не представлен специальный диагностический инструментарий, а предложена собственная технология формирования и оценки сформированности исследуемой компетентности.

Для оценки сформированности проектной компетентности у будущих социальных педагогов до формирующего этапа опытно-экспериментальной работы нами были разработаны четыре уровня сформированности искомой компетентности.

Низкий уровень, на наш взгляд, должен включать частичные или разовые проявления умений, навыков и способностей, входящих в состав исследуемой компетентности. Средний уровень сформированности проектной компетентности предполагает зачатки способностей будущего специалиста: стремление к влиянию на происходящее, пассивное проявление умений, навыков и способностей. Достаточный уровень сформированности проектной компетентности характеризуется развитыми способностями будущего социального педагога: он способен активно влиять на происходящее. При высоком уровне сформированности проектной компетентности наблюдается активное проявление способностей, эффективное использование как внутренних, так и внешних средств, проявление соответствующих умений, навыков и способностей в ситуациях повышенной сложности.

Основанием для дифференциации вышеназванных уровней сформированности проектной компетентности мы определили совокупность десяти показателей:

1) ответственность и самостоятельность;

2) умение управлять своими эмоциями;

3) волевые качества личности (настойчивость, упорство, целеустремленность, выдержка и т.п.);

4) высокая нормативность поведения;

5) смелость и рисковое поведение;

6) предпринимательские умения и дипломатичность;

7) мотивация достижения;

8) рефлексивность;

9) коммуникативные умения;

10) творческие способности и креативность.

Выводы и заключение

Способность обучающегося разрабатывать и реализовывать профессиональные проекты в сфере образования, в социально-педагогической деятельности рассматривается нами как важнейший инструмент его профессиональной деятельности и развития его профессионально-педагогического мышления. В современной образовательной среде мы, преподаватели высшей школы, все больше замечаем востребованность проектирования как метода профессионального обучения и одновременно развития личностного потенциала. Это связано с тем, что идет постепенная замена научно-технократической ориентации на ценностно-смысловое самоопределение будущих специалистов сферы образования, их личностно-значимое сознательное отношение к будущей профессии.

На наш взгляд, материал, изложенный в настоящей статье, также послужит основой для принятия решений при разработке и реализации образовательных программ развития технологической зрелости казахстанского общества, что в конечном итоге приведет к процветанию и повышению конкурентоспособности Казахстана.

ЛИТЕРАТУРА

1. Малкова И.Ю. Проектные технологии в высшей школе: гипотеза о содержании проектной компетентности // Образовательные технологии. – 2005. – № 3. – С. 57–64.

2. Матяш Н.В., Володина Ю.А. Методика оценки проектной компетентности студентов [Электронный ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2011. № 3(17) // URL: <http://psystudy.ru>

3. Афанасьев В.В. Педагогическое проектирование образовательного процесса как вид профессиональной деятельности педагога в вузе / В.В. Афанасьев, С.С. Ермолаева // Теория и практика обществ. развития. – 2012. – № 2. – С. 128-130.

4. Иванова Л.В. Проектная деятельность как основа развития проектной компетентности учителя // Наукovedenie (интернет-журнал). – 2014. – Вып. 4. – С. 37 // URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/37PVN414.pdf>

5. Парфенова Т.А. Формирование проектной компетентности будущих педагогов в условиях профессионального образования // Образование и здравоохранение. – 2015. – №1(3). – С.61–65.

6. Касен Г.А., Мухатаева Д.И. К вопросу организации социально-педагогического сопровождения процесса формирования проектной компетентности студентов в образовательной среде вуза // Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції і викладачів і аспірантів, 30 березня 2016 р. – Киев: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. – С. 261–266.

7. Филимонюк Л.А. Формирование проектной культуры педагога в процессе профессиональной подготовки: автореф. диссерт... д-ра пед. наук. – Махачкала, 2008. – С. 425.

8. Соловьёва Ю.А. Социально ориентированная проектная культура студентов: понятие и значение в формировании профессиональной компетентности выпускника вуза // Соврем. проблемы науки и образования. – 2014. – № 5. – С.15.

9. Бастиан Дж. Фрайарбейт и проектное обучение / Дидактическое «воссоединение» // Педагогика. – Выпуск №10. – 1993. – С. 6–9.

10. Франсуаза Деламар ле Дейст / Франсуаза Деламаре ле Дейст и Джонатан Уинтертон; Международное развитие людских ресурсов. Электронный ресурс. – № 1, 27-46, March 2005. – Режим доступа: <http://www.abccba.ru/abc68.php>.

11. Ингрид Б. продуктивное обучение образовательной возможности для молодежи в Европе. / Ингрид Бём Йенс Шнайдер. IPLE. Шибри-Верлаг, Берлин-Милоу, 1995. - 122 р.

12. Деревицкая А. В. Теоретические аспекты развития художественно-проектной компетенции студентов колледжа. – Челябинск: 2011. – С.67.

13. Медведев П.Н. Формирование проектно-технологической компетенции бакалавров в процессе обучения моделированию: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08, Тула, 2011 – 25 с.

14. Кормакова В.Н. Формирование проектной компетентности у будущих специалистов дизайна одежды / В.Н. Кормакова, Т.М. Щеглова // Среднее профессиональное образование. – 2011. – № 10. – С. 18-21.

15. Голуб Г.Б. Метод проектов – технология компетентностно-ориентированного образования: метод. пособие для педагогов-руководителей проектов учащихся основной школы / Г.Б. Голуб, Е.А. Перельгина, О.В. Чуракова; под ред. Е.Я. Когана. – Самара: Учебная литература: Федоров, 2006. – С. 176.

16. Гулакова М. В., Харченко Г. И. Проблема формирования проектной компетентности студентов вуза // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – Т. 20. – С. 3746-3750. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/55014.htm>.

17. Игнатович В. К., Якимова В. В. Проектная компетентность старших подростков как условие их личностного самоопределения // Научно-методический электронный

журнал «Концепт». – 2015. – Т. 9. – С. 66-70. – URL:<http://e-koncept.ru/2015/95030.htm>.

18. Михайлов А.А., Воробьев О.В. О сущности понятия проектная компетенция будущих учителей технологии // Научный журнал КубГАУ, №89 (05), 2013. Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2013/05/pdf/45.pdf>

19. Нагель О. И. Проектная компетентность учителя технологии: сущность, содержание и пути ее развития // Молодой ученый. – 2016. – №7.6. – С. 158–160.

20. Сейтканова К.Б. Проектная деятельность как средство формирования социально-трудовой компетентности в профильном обучении // Материалы VII Педагогических чтений Инновационного Евразийского Университета. Режим доступа: <http://www.ineu.edu.kz/ru/vii-pedagogicheskie-chteniya/metod-proektov-odna-iz-sovremennykh-innovatsionnykh-pedagogicheskikh-tehnologij/502-statya-2>

21. Нефедова Л.А., Ухова Н.М. Развитие ключевых компетенций в проектном обучении // Школьные технологии. – 2006. – № 4. – С. 61.

22. Горелов А.Н. Практико-ориентированный подход в процессе формирования проектных компетенций будущих экономических работников // Веб-сайт Костанайского Государственного университета имени А.Байтурсынова. Режим доступа: http://ksu.edu.kz/files/education/material_konf/innova_2015/gorelov_a_n_praktiko-orientirovannyj_podhod_v_processe_formirovaniya_proektnyh_kompetencij_buduwih_ekonomicheskikh_rabotnikov1.pdf

23. Руководство к своду знаний по управлению проектами. PMBOK® Guide: 5-ое издание, 2013 г.

24. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров; под ред. Е.С. Полат. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – С. 272.

25. Хэлдман К. Управление проектами. – М.: ДМК Пресс, 2007. – С. 352.

26. Материалы национального психологического конкурса «Золотая Психея». Режим доступа: <https://psy.su/psyche/projects/287/>

27. Сауренко Н.Е., Сериков В.В. Оценка сформированности проектного мышления у студентов // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – №7(102), 2015. – С.49–55.

28. Щеглова Т.М. Формирование проектной компетентности у будущих специалистов сферы дизайна: результаты исследования // Современные проблемы науки и образования. №2, 2016. Режим доступа: URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24355>

29. Новикова Е.А. Формирование социально-проектной компетентности бакалавра социальной работы. Диссертация на соискание уч. степени канд. пед. наук. – Орел, 2013 – С. 191.

REFERENCES

1. Malkova I.Yu. Project technologies in higher education: a hypothesis about the content of project competence // Educational technologies. – 2005. – № 3. – P. 57–64.

2. Matyash N.V., Volodina Yu.A. Methodology for assessing the project competence of students [Electronic resource] // Psychological research: electron. Sci. Journal. – 2011. – № 3 (17) // URL: <http://psystudy.ru>.

3. Afanasyev V.V. Pedagogical designing of educational process as a kind of professional activity of the teacher in high school / V.V. Afanasyev, S.S. Ermolaeva // Theory and practice of societies. Development. – 2012. – No. 2. – P. 128–130.

4. Ivanova L.V. Project activity as a basis for the development of the project competence of the teacher // *Naukovedenie (Internet-journal)*. – 2014. – Issue. 4. – P. 37. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/37PVN414.pdf>

5. Parfenova TA Formation of project competence of future teachers in the conditions of professional education // *Education and public health*. 2015. № 1 (3). P.61–65.

6. G.A. Kasen, D.I. Mukhataeva. To the issue of the organization of social and pedagogical support of the process of forming the project competence of students in the educational environment of the university // *Social-economical and humanistic aspects of the transition of the information and communication technologies: Materials of the I International and Science–Practical Conference and Publications*, 30 Berezney 2016 p. – Kiev: DVNZ «University for Management of Autumn», 2016. pp. 261–266.

7. Filimonuk L.A. Formation of the project teacher’s culture in the process of professional training: author’s abstract. Thesis ... Dr. ped. Sciences / L.A. Filimonuk. – Makhachkala, 2008. – P. 425.

8. Solovyova Yu.A. Socially oriented project culture of students: the concept and significance in the formation of professional competence of the graduate of the university // *Sovrem. Problems of science and education*. – 2014. – No. 5. – P. 15.

9. Bastian J. Freiarbeit and project–based teaching / A Didactic «reunification» // *pedagogy*. Issue 10 In 1993. P. 6–9.

10. Francoise Delamare le Deist / Francoise Delamare le Deist & Jonathan Winterton; Human Resource Development International. Electronic resource. Vol. 8. № 1, 27–46, March 2005. – Access mode: <http://www.abccba.Com/abc68.php>.

11. Ingrid Böhm, Productive Learning An Educational Opportunity for Young People in Europe. / Ingrid Böhm Jens Schneider. IPLE. Schibri–Verlag, Berlin–Milow, 1995. – 122 p.

12. Derevitskaya A.V. Theoretical aspects of the development of the artistic and project competence of college students. – Chelyabinsk, 2011. – P.67.

13. Medvedev P.N. Formation of the project – technological competence of bachelors in the process of learning modeling: the author’s abstract. Dis. Cand. Ped. Sciences: 13.00.08, Tula, 2011 – 25 p.

14. Kormakova V.N. Formation of project competence in future designers of clothing design / V.N. Kormakova, TM. Shcheglova // *Secondary vocational education*. – 2011. – No. 10. – P. 18–21.

15. Golub G.B. The method of projects is the technology of competence–oriented education: a method. Manual for teachers–project managers of primary school students / GB Golub E.A., Perelygina, OV Churakova; Ed. E.Ya. Kogan. –Samara: Educational literature: Fedorov, 2006. – P. 176.

16. Gulakova M.V., Kharchenko G.I. The problem of forming the project competence of university students // *Scientific and methodical electronic journal «Concept»*. – 2014. – T. 20. – P. 3746–3750. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/55014.htm>.

17. Ignatovich V.K., Yakimova V.V. Design competence of older adolescents as a condition of their personal self–determination // *Scientific and methodical electronic journal «Concept»*. – 2015. – T. 9. – P. 66–70. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/95030.htm>.

18. Mikhailov A.A., Vorobiev O.V. On the essence of the concept project competence of future technology teachers // *Scientific journal KubSAU*, №89 (05), 2013. Mode of access: <http://ej.kubagro.ru/2013/05/pdf/45.pdf>

19. Nagel O.I. Design competence of the technology teacher: the essence, content and ways of its development // *Young Scientist*. – 2016. – № 7.6. – P. 158–160.

20. Seytkanova K.B. Project activity as a means of forming social and labor competence in profile teaching // *Proceedings of VII Pedagogical Readings of the Innovative Eurasian*

University. Access mode: <http://www.ineu.edu.kz/en/vii-pedagogicheskie-ctheniya/metod-proektov-odna-iz-sovremennykh-innovatsionnykh-pedagogicheskikh-tehnologij/502-statya-2>

21. Nefedova L.A., Ukhova N.M. Development of key competences in project teaching // School technologies. – 2006. – No. 4. – P. 61.

22. Gorelov A.N. Practical-oriented approach in the process of forming project competencies of future economic workers // Website of the Kostanay State University named after A. Baytursynov. Access mode: http://ksu.edu.kz/files/education/material_konf/innova_2015/gorelov_a_n_praktiko-orientirovannyj_podhod_v_processe_formirovaniya_proektnyh_kompetencij_buduwih_ekonomicheskikh_rabotnikov1.pdf

23. A guide to the knowledge of project management. PMBOK® Guide: 5th Edition, 2013

24. New pedagogical and information technologies in the education system: Textbook. Allowance for stud. Supreme. Training. Institutions / E.S.Polat, M.Yu. Bukharkina, M.V. Moiseeva, A.E.Petrov; Ed. E.S. Polat. – 4 th ed., Sr. – Moscow: Publishing Center «Academy», 2009. – P. 272.

25. Heldman K. Project management. – М.: DMK Press, 2007. – P. 352.

26. Materials of the national psychological competition «Golden Psyche». Access mode: <https://psy.su/psyche/projects/287/>

27. Saurenko N.E., Serikov V.V. Evaluation of the formation of project thinking in students // Izvestiya Volgograd State Pedagogical University. No. 7 (102), 2015. P.49–55.

28. Shcheglova T.M. Formation of project competence in future specialists in the sphere of design: research results // Modern problems of science and education. №2, 2016. Access mode: URL: <https://www.science-education.ru/en/article/view?id=24355>

29. Novikova E.A. Formation of social and project competence of the bachelor of social work. Thesis for the competition uch. Degree of Cand. Ped. Sciences. Eagle, 2013 – p. 191.

ҚАСЕН Г.А., МУХАТАЕВА Д.И. ЖОБАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК: ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жобалық әрекет жоғары мектептің түлектерін дайындаудың ең маңызды нәтижесі ретінде болғандықтан, мақалада жобалық құзыреттілікті қалыптастыру және бағалау мәселелері қарастырылған. Мақалада университет студенттерінің жобалық құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұнды аспектілеріне мұқият талдау жасалған.

Сол құзыреттілікті қалыптастыруға қажетті икемділік тізбесін анықтау мақсатында Е.С. Полаттың зерттеуі бойынша жобаның типологиялық белгілері белгіленді.

Ғылыми-педагогикалық ойлардың дереккөздерін жалпыландыру және синтездеу нәтижесінде авторлар болашақ мамандардың жобалық құзыреттілігін дамыту мәселесінің деңгейінің өңделгендігі жеткілікті емес деген қорытындыға келді.

Болашақ әлеуметтік педагогтардың жобалық құзыреттілігінің қалыптасқанын бағалайтындай аталмыш құзыреттіліктің қалыптасуының төрт деңгейі өңделген, сонымен қатар мақалада аталған құзыреттіліктерге жалпыланған сипаттама берілді. Сондай-ақ, авторлар жобалық құзыреттілігін қалыптасу деңгейін сараптау негізінде он көрсеткіштің жиынтығын көрсетеді, олар жауапкершілік және дербестік; өз эмоциясын басқара білу; тұлғаның еріктік сапалары (қайсарлық таныту, мақсатқа жетуге табандылық ету, мақсатқа талпынушылық, байсалдылық т.б.); жоғары қалыптылық қылық; батылдық және тәуекелді қылық; кәсіпкерлік икемділік және дипломаттық; жетістік уәждемесі; рефлексивтік; коммуникативтік икемділік; шығармашылық қабілет және креативтілік.

Кілтті сөздер: жобалық әрекет, жобалық құзыреттілік, басқарушылық икемі, жобалық құзыреттіліктің қалыптасуы, қалыптылық қылық, креативтік.

KASSEN G.A., MUKHATAYEVA D.I. PROJECT COMPETENCE: ISSUES OF FORMATION AND EVALUATION

The article considers the formation and assessment of project competence which is the result of preparation for one of the most important activities of university graduates – the project activity. The authors offer a thorough analysis of the content of project competence for its future formation in university students.

The projects were typologized to clarify the list of skills necessary for the formation of this kind of competence (according to E. S. Polat).

The authors summarized and synthesized the ideas from scientific and pedagogical sources in order to come to the conclusion that the problem of formation of project competence in future specialists has not been sufficiently studied.

The authors briefly describe the four levels of the formation of project competence, which were developed to assess the level of the formation of this competence in future social teachers. These levels were differentiated by ten indicators which include: responsibility and autonomy; the ability to control own emotions; personal volitional qualities (perseverance, tenacity, determination, endurance, and etc.); high standard of conduct; courage and risk behaviour; entrepreneurial skills and diplomacy; motivation for achievements; reflexivity; communicative skills; creative abilities and creativity.

Keywords: project activity, project competence, management skills, the formation of project competence, control of behaviour, creativity.

УДК 378: 002: 004

**ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ РАБОТЫ И СТАТУС
БИБЛИОТЕКАРЯ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ ПО ФОРМИРОВАНИЮ
ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ
ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ**

С.Б. РАТМАНОВА

к.п.н., доцент кафедры социально-культурных технологий
Алматинский филиал

Санкт-Петербургского Гуманитарного университета профсоюзов.

e-mail: svetlana.ratmanova@mail.ru

В данной публикации подчеркнута актуальность темы и необходимость изменения традиционного статуса библиотекаря учебной библиотеки высшего учебного заведения в новой электронной среде, условиях дистанционного образования, внесен определенный вклад автора статьи в разработку степени изученности темы.

Цель исследования – проанализировать факторы, формы и методы, направления работы библиотекаря-педагога учебной библиотеки в электронной среде.

Подробно обоснована с современных позиций общая база и технология библиотечно-педагогической деятельности. Обобщен и дополнен перечень перспективных библиотечно-педагогических и информационно-образовательных услуг учебной библиотеки в условиях высшей школы и дистанционного образования. Уточнены и освещены аспекты, а также схема взаимодействия личного кабинета библиотекаря, преподавателя и студента в новых условиях работы: вместо однолинейного обмена информацией предложены многовариантные каналы.

Проанализирован и охарактеризован документ Российской Федерации, регламентирующий деятельность библиотекаря-педагога средней общеобразовательной школы на современном этапе с точки зрения традиционного объема выполняемых работ. Произведено краткое сравнение объема и содержания, тематики работы библиотекаря-педагога средней общеобразовательной и высшей школы по формированию основ информационной культуры и грамотности обучающихся. На основе проведенного анализа российского документа и потенциальных возможностей дистанционного обучения сформулированы перспективные предложения для соответствующего проекта РК, в частности, предлагается внедрить должность педагога-библиотекаря в теорию и практику педагогической науки и функционирования высших учебных заведений Казахстана с учетом авторских рекомендаций и комментариев, изложенных в данной статье. Автор статьи предлагает создать библиотечно-педагогическое пособие в соответствии с условиями дистанционного обучения, а также провести социологическое исследование среди преподавателей и студентов по теме данной публикации.

Ключевые слова: *библиотекарь-педагог, его функции, услуги, содержание работы, личный кабинет в новой электронной (виртуальной) среде, сотрудничество с педагогом и обучающимся в условиях высшей школы и дистанционного образования*

Введение

Развитие дистанционного образования является ключевым направлением в современном электронном мире (иногда называемом виртуальной реальностью), где характерным выступает концентрация культурной перспективы, и пользователь должен активно взаимодействовать со средой – принимать информацию и реагировать на ее изменения [1]. В международной теории и практике выборочно освоены составляющие дистанционного образования, и многие страны дальнего зарубежья, такие как Испания, Канада, США, Китай, Россия, Великобритания, Германия, Франция, Голландия апробируют возможности образования на расстоянии [2–4]. Функционирование экспериментальной модели виртуального университета в бывшем постсоветском пространстве особенно наглядно проявляется на примере Казахстана. В частности, ведущие вузы Казахстана (КазНУ им. Аль-Фараби, КазНТУ им. К. Сатпаева, ВКГТУ им. Д.Серикбаева, КарГТУ, ЮКГУ им. М.Ауэзова, КарГУ им. Е.Букедова, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, КЭУ им. Рыскулова, университет «Туран», Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, КРУ, университет "Мирас"

и другие) апробируют отдельные элементы электронного обслуживания [5]. Государственная программа развития образования РК до 2020 г. в Казахстане предусматривает возможности создания виртуального университета в Казахстане (Актобе).

По результатам исследований, проведенных в Казахстане в 2012–2014 гг., для более 50% казахстанской молодежи наиболее важной сферой является учеба и образование (с. 204); 40% респондентов используют интернет в первую очередь для учебы/работы; около 40% экспертов высоко их оценили функцию социальных сетей в доступе к контенту, интересующему пользователей [6].

Однако, насколько активно обсуждаются вопросы дистанционного образования применительно к высшим учебным заведениям и обобщению сущности, основных положений, методологии, порядка и практики использования электронного обучения в их среде, настолько вяло, в обратную пропорциональную зависимость рассматриваются аспекты деятельности библиотеки вуза в новом электронном пространстве, проблема находится в стадии разработки. Между тем, современная учебная библиотека является обязательной, неотъемлемой службой в структуре

образовательного учреждения, творческой площадкой, своеобразной исследовательской лабораторией, базой для апробации учебных идей и проектов, опорой для подготовки будущих молодых специалистов, именно с нее в первую очередь может начинаться и развиваться прогресс, тем более в новом информационном пространстве. Как известно, без учебной библиотеки не разрешено и даже немислимо функционирование любого учебного заведения, это относится и к ее работе в виртуальной среде с обучающейся молодежью.

В специальной библиотековедческой литературе прошлых лет неоднократно подчеркнута роль традиционного библиотекаря в учебном процессе, но подробные теоретические обоснования по его конкретной отнесенности к педагогической деятельности до сих пор не полностью изложены в современной профессиональной литературе, не говоря уже о статусе, роли, миссии, содержании деятельности виртуального библиотекаря-педагога нового типа. Однако на высшем уровне профессионального образования должность библиотекаря-педагога в Казахстане не утверждена.

На уровне 2000-х гг. в буквальном смысле слова застыли услуги информационно-технического характера, исключением являются публикации, в которых указаны возможные прогрессивные источники информации, используемые в формах дистанционного обучения [7].

В профессиональной среде вузовских библиотек констатируется факт, что «сегодня практически не уделяется внимание проблемам информационной грамотности будущих специалистов». Соответственно практически отсутствуют новые детальные и комплексные разработки программы курсов для обучения студентов вузов основам информационной культуры в условиях дистанционного образования, на сегодняшний день имеются отдельные разработки единичных учебных библиотек СНГ по отдельным ступеням обуче-

ния, модель работы виртуальной библиотеки высших учебных заведений в условиях виртуального университета остается пока только в проектах. В современной профессиональной литературе постсоветского пространства ведется речь преимущественно о педагогической деятельности виртуального преподавателя. В основном в профессиональной литературе встречается отдельное, самостоятельное обоснование педагогической работы как таковой и соответственно библиотековедческой, библиотечно-информационной как таковой, недостаточно обобщено взаимодействие между педагогами и библиотекарями.

Цель данной статьи – обобщить, проанализировать, разработать основные факторы и содержание работы, роль, миссию, статус, полномочия, направления работы виртуального библиотекаря-педагога в новых информационных и учебных условиях.

Основная часть

В подавляющем большинстве современных учебников и учебной литературы по общей педагогике речь идет об общих основах, целях, задачах, структуре, понятийно-терминологическом аппарате образования и обучения, взаимоотношении преподавателя и обучающегося [8], сотрудничеству кафедр, преподавателей, студенческих обществ, роли книги как таковой в учебном процессе [9]. В казахстанских учебниках нового поколения осуществлена трактовка новой должности «инженер-педагог» [10], но отсутствуют предложения в части трактовки «библиотекарь-педагог». При подробном изучении материала внимание заостряется на двух важных обстоятельствах: во-первых, о роли библиотеки в воспитании обучающихся в условиях электронного обучения говорится в лучшем случае скупно, буквально в одном-двух предложениях; во-вторых, во многих учебниках и учебных пособиях, в том числе современных, перечисляются наиболее эффективные индивидуальные, групповые и массовые

формы умственного воспитания во внеклассной работе [11]. Фактически именно эти формы наиболее часто и эффективно применяются в повседневной деятельности всех библиотек, в том числе учебных, но подробного комментария и педагогической подоплеки в данных моментах в отношении библиотек не наблюдается; в-третьих, в рассмотренной литературе нет подробного конкретного материала об эффективном взаимодействии педагогических и библиотечных структур.

В научной библиотековедческой литературе бегло рассмотрена педагогическая направленность работы библиотечного сотрудника: «В отечественном библиотековедении всегда была сильна педагогическая направленность, что давало повод для его включения в состав педагогики, хотя, как показывает предмет библиотечной науки, оснований для этого нет... В то же время педагогика использует некоторые данные, получаемые библиотековедением. В первую очередь, это касается... привития культуры чтения...» [12]. С 2001 г. и по настоящее время не наблюдается особых изменений в изучении взаимосвязи педагогики с библиотечным делом кратко резюмируются следующие положения: «методическое обеспечение – это специфический педагогический процесс»; анализируются формы педагогического воздействия на пользователей в условиях библиотечной среды, однако педагогическая функция и ее содержание конкретно не рассмотрены [13].

Осмысление и обобщение педагогических составляющих деятельности педагога и библиотекаря, имеет важное теоретическое и практическое значение для традиционной и новой электронной среды. Технология их деятельности и сотрудничества должна получить должное освещение и конкретизацию в учебной литературе по общей педагогике и библиотековедению по следующим составляющим:

– социально-педагогическая (стремление дать стандартное образование и

развить индивидуальность каждого человека; любовь к своим обучающимся читателям, желание им помочь и донести до них все, что знают сами, направленность действий на личностное развитие и саморазвитие подопечного, на нормализацию его взаимоотношений с окружающей средой, на обеспечение социальной адаптации молодых людей);

– организация воспитательной среды (концентрация усилий ради воспитания гармоничной личности и управление разнообразными видами деятельности обучающихся, управление разнообразными видами их деятельности в целях гармоничного развития);

– применение педагогических технологий, состоящих из форм, методов, средств; преподавательская деятельность и формы ее осуществления (проведение факультативов для учащихся, ведение клубов и лекториев, индивидуальное и групповое курирование и наставничество, библиотечное сопровождение контекстных программ – контекстно-ориентированное обучение);

– просветительская деятельность (любая организованная вне учебных заведений деятельность, способствующая культурному росту человека, к ним в первую очередь относятся различные формы культурно-досуговых и образовательных мероприятий).

В данном случае хорошим примером, подтверждающим вышеизложенное, являются научно-методические и опытно-исследовательские разработки Российской Федерации по узакониванию официального статуса библиотекаря–педагога средней общеобразовательной школы¹. Анализ документа из сложившейся практики показал, что положительным в этой прогрессивной наработке служит закрепление за библиотекарем–педагогом обязанности хорошо знать такие педагогические аспекты, как основы возрастной педагогики и психологии, физиологии, школьной гигиены; индивидуальные особенности развития детей разного

возраста; специфика развития интересов и потребностей обучающихся (воспитанников), их творческой деятельности; современные информационно-коммуникационные технологии (текстовые редакторы, электронные таблицы, программы создания презентаций, информационные системы, автоматизирующие библиотечную деятельность, принципы работы в сети Интернет, приемы использования мультимедийного оборудования и ведения электронного документооборота, владение методикой проведения индивидуальных бесед, формами и методами проведения конференций, выставок. Однако, в российском документе предусматриваются в основном традиционные технологические основы работы библиотекаря-педагога, не учтено содержание его деятельности и оказание конкретных библиотечно-педагогических услуг в условиях информационно-электронной среды; во-вторых, не указана общая база для идентичности труда библиотекаря и педагога. Кроме того, документ ограничивается содержанием работы библиотекаря-педагога только в средней общеобразовательной школе; логично, что в вузах библиотекарь-педагог необходим еще в большей степени в целях содействия успешной подготовке к будущей специальности, становлению молодого профессионала и его адаптации к повседневной работе.

В странах ближнего зарубежья исторически сложилась ситуация, что приоритет отдан педагогической функции, в то время как в странах дальнего зарубежья превалирует другой, чисто технологический подход. С точки зрения технологического подхода недавно, за последние 5–15 лет созданы и осваиваются элементы технологии электронных библиотек, налаживается расширенный поиск и обработка информации в ИНТЕРНЕТ. В то же время для виртуального обслуживания сложились объективные предпосылки: если

проанализировать состояние готовности учебной библиотеки к работе в новых условиях, то нетрудно заметить множество элементов, указывающих на наличие аналогов традиционного библиотечного обслуживания в современных виртуальных условиях. Например, разработана модель электронного узла, напоминающего вариант традиционного фонда литературы; традиционная справочная информационная служба имеет в качестве аналога виртуальную справочную информационную службу; традиционный каталог заменен на электронный, который размещается на сайтах многих библиотек и информационных центров. Традиционное посещение библиотеки заменяется электронным присутствием пользователя на ее сайте виртуального университета и телеконференциях, аудио-видеоконференциях и других формах. Имеются примеры функционирования сайта электронной библиотеки с информационно-образовательной и учебно-познавательной направленностью, открытый в 2008 г. Европейским союзом под названием Европеана, который содержит отсканированные изображения произведений живописи, а также фотографии, фильмы, карты, книги и манускрипты, хранящиеся в тысяче музеев, библиотек и архивов, разбросанных по всей Европе; стали привычным явлением электронные учебники и хрестоматия, электронные депозитарии учебных материалов, обучающие интернет-порталы, внедряются в электронное пространство сайты библиотечных работников, выполняющих педагогическую функцию [14–15].

Логично предположить, что виртуальная библиотека виртуального университета нет в новом информационно-образовательном пространстве полноправной представителем в структуре основных составляющих дистанционного образования: базой по созданию и использованию информационных ресурсов, средством

¹ Об утверждении номенклатуры должностей педагогических работников, осуществляющих образовательную деятельность, должностей руководителей образовательных организаций. Постановление Правительства Российской Федерации от 8 августа 2013 г. № 678

информационно-методического обеспечения, а библиотекарь-педагог учебной библиотеки, по нашему мнению, как и другие группы специалистов, указанные в источниках, будет относиться к одновременной структуре преподавателей, тьюторов (консультантов) [3], к группе интеллектуальных агентов (это обстоятельство должно быть закреплено в положении о виртуальном университете) и разработчиков учебных материалов [2], а также может стать помощником диспетчера по библиотечным программам; кроме того, его можно будет по праву назвать социальным киберпедагогом [14] и, с нашей точки зрения, – «кибербиблиотекарем», «супербиблиотекарем».

Особый интерес вызывают дискуссии культурологов о многогранном и перекрестном сотрудничестве виртуального преподавателя, виртуального библиотекаря и виртуального студента в новой электронной среде. На научно-практической конференции по проблемам дистанционного образования, организованного Санкт-Петербургским Гуманитарным университетом профсоюзов и транслированной в форме телеконференции конференции на базе Алматинского филиала Санкт – Петербургского Гуманитарного университета профсоюзов (апрель, 2016г.), речь велась о функционировании личного кабинета преподавателя и студента, их взаимосвязи в учебной деятельности (главным образом в проверке качества студенческих работ, сроках проверки, подсчете объема нагрузки, оповещении о результатах текущего семестра и т.д.). Кстати, Алматинский филиал СПбГУП начинает осваивать прогрессивную систему дистанционного образования. На наш взгляд, при разработке взаимосвязи между тремя личными кабинетами: преподавателя, студента, библиотекаря, необходимы уточнения по поводу содержания личного кабинета библиотекаря с точки зрения информационного сопровождения. Считаем, что личный кабинет библиотекаря может состоять из рекомен-

даций, лекций, оповещений, информации о чтении и предпочтениях библиотекаря; советов студентам при подготовке занятий; при этом библиотекарь может узнать об успеваемости и проблемах студента, не дожидаясь, пока обучающийся сам не обратится к нему за помощью. В личном кабинете библиотекаря возможен готовый справочно-консультационный модуль со ссылками на блок готовых и стандартных ответов, разъяснений и комментариев, готовить ссылки на источники информации (энциклопедии, словари, справочники, глоссарии, электронные издания); консультации через электронную почту или через форум, разнообразные мобильные устройства. Полагаем, что учебная библиотека в системе массовых открытых онлайн-курсов библиотека может стать отправной точкой деятельности, оказать помощь преподавателю в составлении учебных программ и планов, загрузке контента литературы и т.д. В связи с изложенным представляется оптимальной разработка специальной библиотечной программы, предусматривающей в условиях дистанционного образования, по методу современной банковской и программной технологии, необходимость в получении разрешения пользователя (студента, педагога) на посещение виртуальным библиотекарем-педагогом сайта пользователя или его странички в социальных сетях с целью оставить на них соответствующую информацию; постоянное предложение инициативных библиотечных услуг; частичное предоставление услуг (предоставление избранных услуг временного характера); полный отказ от библиотечных услуг. Взаимодействие виртуального библиотекаря, педагога и студента соответственно позволяет определить характер перспективных библиотечно-информационных услуг. Достижением информационных технологий может стать прямая связь виртуального библиотекаря с виртуальным пользователем благодаря специальной функциональной кнопке на их сотовых телефонах, оплата услуг вхо-

дит в стоимость оплаты за дистанционное обучение.

Перспективные требования предусматривают овладение виртуальными студентами на практических занятиях под руководством виртуального библиотекаря-педагога совместно с педагогом по конкретной учебной дисциплине основами конверсии печатных материалов в компьютерную форму (сканирование печатных материалов и изображения на планшетном и планетарном сканерах), обработки полученных массивов для записи на оптических дисках или размещения на Интернет-сервере библиотеки, умение оформить заказ на электронную доставку документов, работу с CD-ROM и другими мультимедийными носителями информации, осуществлять поиск и отбор удаленных электронных ресурсов, размещенных на российских и международных интернет-сайтах, и оказывать квалифицированную помощь пользователю, свободно пользоваться облачными технологиями. Практические занятия с активным участием виртуального библиотекаря в сотрудничестве с виртуальным преподавателем посвящены поиску и оценке содержания порталов и тематических серверов по науке, культуре и образованию; электронные ресурсы Правительства Республики Казахстан и других государств, некоммерческих и экологических организаций; ресурсы по науке, технике, образованию, здравоохранению и защите интересов потребителя, аннотированные Библиотекой Конгресса США, справочные ресурсы, подготовленные специалистами Еврейского университета в Иерусалиме, и другие материалы).

Для укрепления авторитета библиотекаря в виртуальном пространстве целесообразно проставлять грифы в рекомендуемых электронных списках литературы «разработаны и одобрены преподавателем совместно с библиотекарем» с подробными рекомендациями источников информации в образовательном портале, электронной библиотеке, библиотеке на

сайте учреждения. При этом виртуальный библиотекарь совместно с виртуальным преподавателем могут оказать информационные услуги в качестве электронных гидов. Считаем, что их взаимодействие не должно ограничиваться стандартной, общепринятой, однолинейной цепочкой (преподаватель – студент – библиотекарь), роль субъектов может в них существенно меняться в разных вариантах. В противовес старой прерогативе, когда только за преподавателем закреплялось право обучения и преподавания и указана приоритетная роль преподавателей, студентов, в компьютерной проверке выполненных заданий и взаимоконтроля) [16], мы полагаем, что не последняя роль может принадлежать в этом и виртуальному библиотекарю. Данная помощь представляется в виде информационно-педагогического блока, в его рамках виртуальный библиотекарь-педагог станет равным партнером преподавателя и в его обязанности могут входить оказание помощи в подборе, составлении, апробировании соответствующих тестов, а также в сверке проставленных ответов с имеющимся контрольным образцом, принять участие в разработке материалов олимпиад, викторин, ребусов, кроссвордов и других видов творческих заданий, помогать преподавателю при структурировании материала, в разработке дополнительных материалов на углубление знаний, рекомендовать педагогу определенные материалы для их включения в карту обеспеченности УМОД, рекомендовать задания для разной категории обучающихся (с обратной связью и задания творческого характера, ответы на более распространенные вопросы, помощь в подготовке методических рекомендаций, инструкций по выполнению различных заданий; поиск и предоставление информации о творческих работах и проектах. Как будущий активный участник коллективных тренингов и распространитель раздаточного материала [16–17], библиотекарь-педагог совместно с педагогом, ведущим определенные дис-

циплину, в новых электронных условиях окажет помощь преподавателю в составлении перечня рекомендуемой литературы для си­лабуса и карты учебно-методической обеспеченности дисциплины, займется отбором материала для презентации к занятию и ее транслированию, составлением комментария, инструкции по пользованию электронной моделью фонда.

Думается, что при надлежащем знании многочисленных информационных ресурсов за виртуальным учебным библиоте­карем будут закреплены такие виды услуг, как предоставление изданий других авторов наряду с собственными авторскими разработками учебно-методических материалов, в частности, по психологии поиска информации в интернете.

В новых условиях дистанционного образования изменения в содержании педагогических подходов коснутся не только деятельности библиотекаря-педагога, но и педагога в привычном наименовании выполняемой должности. В настоящее время в виртуальных справочно-информационных службах задействованы только библиотечные работники, но никак не преподаватели. Считаем, что творчески применяя основные положения педагогики, преподаватели могут существенно помочь библиотекарю в этом, рекомендовать: источники, участвовать в составлении типичных ответов на типичные и нетипичные вопросы, в первичном отборе информации, ее дальнейшем распространении, комментировании с точки зрения специалиста. Все дело в том, каким образом следует научно организовать эту помощь: либо предоставлять преподавателю безлимитный бесплатный доступ к закрытым или платным сайтам; либо оказывать поддержку в функционировании его личного сайта, либо поощрять преподавателя в частном порядке или ввести участок его деятельности в учебную нагрузку.

При наличии соответствующих сайтов будет осуществляться повседневное общение [15]. В обновленном информационном сообществе, скорее всего, бу-

дут фигурировать пользователи с разным уровнем информационной подготовки, независимо от века электронного прогресса. В настоящее время под эгидой РНПБ при активном участии автора данной статьи разрабатывается новое библиотечно-педагогическое методическое пособие, где освещены новейшие информационные технологии, связанные с полноценным освоением основ будущей специальности, использованием материалов производственного и научного характера в учебном процессе, знанием информационных структур. Обучение работе с традиционными и электронными источниками и их структурами. электронного ресурса, а также обучение студентов навыкам оценки содержания и удобства пользования удаленным ресурсом, формирования справочно-поискового аппарата для работы с данным удаленным ресурсом. Новизна пособия заключается в том, что в нем намечена конкретная библиотечно-педагогическая программа по повышению информационной культуры для студентов старших курсов вузов и колледжей с этапами ее последовательного дифференцированного изучения в соответствии с учебными программами.

Проект пособия предусматривает освещение значительного блока тематического материала для студентов младших и старших курсов вузов. К каждой теме следуют методические рекомендации для библиотечного (информационного) сотрудника, программа занятия, практические занятия, домашнее задание, список рекомендуемой литературы, планируется подробная разработка таких тем, как «Учебная библиотека системы образования в новой электронной среде», «Интеллектуальные навыки в поиске научной информации в ИНТЕРНЕТ», «Электронные ресурсы учебной библиотеки вуза», «Проблемы и перспективы дистанционного образования с участием учебных библиотек», «Электронная библиотека для будущих профессионалов», «Облачные технологии как новая разновидность электронных технологий», «Сайты научных библиотек

вузов Казахстана» и др. , их примерный объем составит более 70 часов.

Заключение

Таким образом, тема данного мини-исследования является малоизученной и перспективной, содержит новые взгляды и подходы стран ближнего и дальнего зарубежья к ее разработке, в том числе предложения автора данной статьи. В настоящей научной работе раскрыты основные узловые темы и применены такие методы исследования, как теоретический анализ, синтез, обобщение, эмпирический метод, мысленный социальный эксперимент в сочетании с ведущим для данной темы принципом библиотечной педагогизации окружающей виртуальной среды. Общая платформа педагогических и библиотечных видов деятельности, обоснованная с современных позиций, позволяет сформулировать основные требования к виртуальному библиотекарю-педагогу нового типа и предусматривает их максимальное воплощение в педагогической виртуальной среде, с активным применением разнообразных форм, апробированных и актуализированных библиотечно-педагогической практикой.

Обозначено единство многих направлений библиотечной и педагогической деятельности в условиях дистанционного образования, что позволяет совместить два направления в одну должностную квалификацию библиотечного сотрудника-педагога в условиях высшей школы Казахстана. Исследование показало, что накопленный традиционный арсенал форм библиотечно-педагогической работы значительно актуализируется и обогащается в новых условиях обучения. Деятельность виртуального библиотекаря-педагога в новой электронной среде заключается не в косвенном, а в непосредственном активном участии в многогранной педагогической и образовательной деятельности, отличается большой профессиональной насыщенностью и разнообразием, расширением творческих возможностей, возрастанием его степени авторитетности и ролевого статуса. В новой

электронной среде вместо фрагментарного участия библиотечных сотрудников в казахстанских колледжах и вузах в качестве преподавателей, их задействованности в интегрированных занятиях наравне со штатными преподавателями виртуальный библиотекарь-педагог будет выполнять соответствующую педагогическую нагрузку наравне со штатным преподавателем, ведущим определенные дисциплины; значительно расширится круг библиотечно-педагогических нестандартных услуг, оказываемых виртуальным библиотечным сотрудником.

Необходимо укрепить статус библиотекаря и перевести его из обычного статуса в статус библиотечно-педагогический в условиях казахстанских уровней обучения. По мнению автора статьи, закономерное укрепление статуса виртуального библиотекаря-педагога позволит успешно реализоваться с помощью соответствующего проекта Республики Казахстан «О введении должности библиотекаря-педагога в деятельность высших учебных заведений». Считаем, что в разделе «Общие положения» следует предусмотреть многие важные аспекты (новый электронный статус, приоритетные функции виртуального библиотечного сотрудника – консультационная, просветительная, поисково-ориентационная, ассортимент прогрессивных виртуальных услуг, сотрудничество с виртуальным преподавателем в виртуальной справочно-информационной службе, активная работа с виртуальными студентами), с учетом разработок и предложений автора данной публикации.

Представляется, что даже при приоритете технических составляющих необходим субъектный компонент для лучшего понимания и усвоения учебного библиотечно-педагогического материала. Предложенная автором методика выходит за рамки освоенных традиционных интегрированных библиотечно-педагогических занятий, что подтверждается материалом, разрабатываемым автором данной статьи в методическом пособии «Информационная культура

студента», данные научно-методические исследования ведутся под эгидой Республиканской научно-педагогической библиотеки Министерства образования и науки Республики Казахстан (РНПБ). Целесообразно провести социологиче-

ское исследование среди преподавателей и студентов вузов на предмет их мнения о роли и возможных направлениях деятельности виртуального библиотекаря-педагога в дистанционном образовании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Костина А.В. Культурология: учебник для гуманитар. Вузов. – 5-е изд., стер. – М.: Кнорус. 2016. – С.223–224.
2. Бакалов В.П. и др. Дистанционное обучение: концепция, содержание, управление: учеб. пособие. – М.: Горячая линия – Телеком, 2008. – С. 4, 24 с.
3. Трайнев В.А., Гуркин В.Ф., Трайнев О.В. Дистанционное обучение и его развитие) (обобщение методологии и практики использования). – М.: ИТК «Дашков и К», 2012. – С. 12, 24.
4. Ибрагимов И.М. Информационные технологии и средства дистанционного обучения: учеб. пособие для вузов – 3- изд, стер. / под ред. А.Н.Ковшова. – М.: ИЦ «Академия», 2008. – С.62.
5. Алшанов Р. Виртуальные университеты Казахстана – состояние и перспективы, или как повысить эффективность высшего образования // URL. – <http://hischool.jofome/66309.html>
6. Социокультурное развитие Казахстана в условиях виртуализации информационно – коммуникативных практик. Коллективная монография/ под общ. ред. З.К.Шаукеновой. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2014. – С. 149, 153, 154.
7. Адамова Л.Е., Чванин О.Н. Информация и образование: границы коммуникаций. – 2009. – № 1 (9). – С. 172–173.
8. Голованова Н.Ф. Педагогика: учебник для учрежд. высш. проф. обр. – 2-е изд., стер. – М.: ИЦ «Академия», 2013. – С. 240.
9. Педагогика: учеб. пособие / под ред. И.И.Пидкасистого. – М.: Юрайт, 2009. – С.47, 386 – 387.
10. Устемиров К., Шаметов Н.Р., Васильев И.Б. Методика обучения общетехническим и специальным дисциплинам. – Алматы, 2005. – (Сер. Профессиональная педагогика).
11. Педагогика: учебник для бакалавров / под общ. ред. Л.С.Подымовой, В.А.Сластенина. – М.: Юрайт. 2014. – С. 261.
12. Карташов Н.С., Скворцов В.В. Общее библиотековедение: учебник: в 2-х ч. Ч.1. – М.: Изд-во МГУК, 1996. – С.82.
13. Мотульский Р.С. Общее библиотековедение: учеб. пособие для вузов. – М.: Либерия, 2004. – С.80-83.
14. Сляднева Н.А. Социальная киберпедагогика // Вестник МГУКИ. – 2012. – С.148–153.
15. Дуликов В.З. Технологии XXI века и социально-культурная сфера (достижения и просчеты) // Вестник МГУКИ. – 2010. – №2. – С. 112-115.
16. Педагогические технологии дистанционного обучения: учеб. пособие для вузов/ Е.С. Полат, М.В. Моисеев, А.Е. Петров и др.; под ред. Е.С. Полат. – 2-е изд, стер. – М.: Изд. Центр «Академия», 2008. – С. 314.
17. Хузиахметов А.Н., Насибулов Р.Р. Учебная деятельность студентов вуза в условиях дистанционного образования // Высшее образование в России. – 2012. – №4. – С. 99.

REFERENCES

1. Kostina A.V. Culturology: a textbook for the humanist. High schools. – 5 th ed., Sr. M: Knorus. 2016. – p. 223–224.
2. Bakalov V.P. Distance Learning: Concept, Content, Management: Textbook. Allowance. – M.: Hot line – Telecom, 2008. – p.4, 24.
3. Trajnev V.A., Gurkin V.F., Trajnev O.V. Distance learning and its development) (generalization of methodology and practice of use). – M.: ITC «Dashkov and K», 2012. – p.12, 24.
4. Ibragimov I.M. Information technologies and means of distance learning: Textbook. Manual for universities – 3 ed, ster. / Ed. A.N. Kovshova. – Moscow: I.C. «Academy», 2008. – p.62.
5. Alshanov R. Virtual universities in Kazakhstan – state and prospects, or how to improve the effectiveness of higher education // URL. – <http://hischool.jofo.me/66309.html>
6. Socio-cultural development of Kazakhstan in the context of virtualization of information and communication practices. Collective monograph / under total. Red.Z.K. Shaukenova. – Almaty: IFPR KN MES RK, 2014. – p.149, 153.154.
7. Adamova L.E., Chvanin O.N. Information and education: the boundaries of communications. – 2009. – № 1 (9). – p. 172–173.
8. Golovanova N.F. Pedagogy: a textbook for institutions. Supreme. Prof. Arr. – 2 nd ed., Sr. – Moscow: IC «Academy», 2013. – p. 240.
9. Pedagogy: Textbook. Allowance / Ed. I. Pidkasytyi. – M.: Yurayt, 2009. – p. 47, 386 – 387.
10. Ustemirov K., Shametov N.R., Vasiliev I.B. – Almaty, 2005. – (Serious Professional Pedagogy).
11. Pedagogy: a textbook for undergraduate / under the general. Ed. L.S. Podmyova, V.A.Slastenin. – Moscow: Yurayt. 2014. – p. 261.
12. Kartashov N.S., Skvortsov V.V. General library science: textbook: in 2 hours Part. – Moscow: Publishing house MGUK, 1996. – p. 82.
13. Motulsky R.S. General Library Science: Textbook. Manual for universities. – Moscow: Liberia, 2004. – p.80–83.
14. Slyadneva N.A. Social Cyber Pedagogy // Bulletin of MGUKI. – 2012.– p.148 – 153.
15. Dulikov V.Z. Technologies of the XXI century and the socio-cultural sphere (achievements and miscalculations) // Messenger MGUKI. – 2010. – №2. – p. 112–115.
16. Pedagogical technologies of distance learning: Textbook. Manual for universities / E.S. Polat, M.V. Moiseyev, A.E. Petrov et al.; Ed. E.S. Polat. – 2 nd ed., Sr. – Moscow: Izd. Center «Academy», 2008. – p. 314.
17. Khusiakhmetov A.N., Nasibulov R.R. Educational Activity of University Students in the Conditions of Distance Education // Higher Education in Russia. – 2012. – №4.– С. 99.

РАТМАНОВА С.Б. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ОҚУ ОРНЫНЫҢ КІТАПХАНАШЫСЫ МӘРТЕБЕСІ ЖӘНЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТЫ

Бұл мақалада жоғары оқу орнының жаңа электронды ортада, қашықтықтан оқыту жағдайында жұмыс істейтін кітапханашының дәстүрлі мәртебесін өзгерту қажеттілігі мен тақырыптың өзектілігі айқындалған. Сонымен қатар автордың осы тақырыпқа қосқан нақты үлесі көрсетілген.

Зерттеудің мақсаты – кітапханашы-педагогтың электрондық ортадағы жұмыс бағытының факторын, формасын, әдісін талдау. Қазіргі ұстанымдарға сәйкес

кітапхана-педагогтық қызметінің жалпы базасы мен технологиясы нақтыланған. Оқу кітапханасында болашағы бар кітапхана-педагогтық және ақпараттық-білім беру қызметінің тізімі толықтырылып берілген. Кітапханашының, оқытушы мен студенттің жаңа жұмыс істеу жағдайындағы жеке кабинеттерінің қарым-қатынас жасау схемасы, сонымен бірге аспектілері анықталып белгіленген: біржақты ақпарат алмасу орнына көпнұсқалы қарым-қатынас жасау варианттары ұсынылған.

Орындалатын жұмыс көлемін бүгінгі күн талабына сәйкес қарастыратын орта білім беру мектебінің кітапханашы-педагогының қызметін реттейтін Ресей Федерациясының құжаты талданып сараланған. Орта мектеп пен жоғары оқу орнында жұмыс істейтін кітапханашы-педагогтың оқушылардың сауаттылығы мен ақпараттық мәдениетінің негізін салуда атқаратын жұмысының көлемі мен мазмұны, тақырыбы қысқаша салыстырылып зерделенген. Ресейлік құжат пен қашықтықтан оқытудың әлеуетті мүмкіндіктерінің негізінде талдау жасалынып, ҚР жобасына нақты ұсыныстар берілген, яғни автордың мақалада берген ұсынымдары мен пікірлерін ескеріп, ҚР жоғары оқу орындарында қызмет ету мақсатында және педагогика ғылымдарының теориясы мен практикасына кітапханашы-педагог қызметін енгізу туралы ұсыныс жасалған. Мақала авторы қашықтықтан оқыту жағдайына сәйкес кітапхана-педагогикалық құрал құрастыруды, сондай-ақ, аталмыш мақаланың тақырыбы бойынша оқытушылар мен студенттер арасында әлеуметтік зерттеу жұмыстарын жүргізу туралы да ұсыныс айтылған.

Кілтті сөздер: педагог-кітапханашы, жұмыстың мазмұны, жаңа электронды ортадағы жеке кабинет, педагог пен қашықтықтан оқыту және жоғары оқу орнындағы оқушылармен ынтымақтастықта болу.

RATMANOVA S.B. PEDAGOGICAL FOCUS OF WORK AND THE STATUS OF THE LIBRARIAN OF EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF PART-TIME STUDENTS

This article emphasizes the urgency of the topic and the necessity to change a traditional status of the librarian of a university educational library in the new electronic environment, in the conditions of remote learning and illustrates the author's contribution to the topic.

Aim of the study is to analyse the factors, forms and methods of changing the librarian's work in an educational library in the new electronic environment.

The author provides a modern view on the general bases and the technology of librarian-pedagogical activity. The list of perspective librarian-pedagogical and informational-educational services of a university educational library in the conditions of remote learning are generalized and supplemented. The aspects and scheme of interaction of the librarian's, the teacher's and the student's personal accounts in the new working conditions are specified and highlighted, with the proposal to use multiple-choice channels instead of unilineal information exchange.

The author analyzes the document that regulates the current activity of a librarian-teacher of a secondary school in the Russian Federation from the point of the traditional scope of works performed. The author briefly compares the scope and content of work of a librarian-teacher of a secondary and higher school in the formation of bases of information culture and literacy of students.

On the basis of the reviewed Russian document and the capacity of remote learning, the author makes perspective proposals for the relevant project in the RK. In particular, it is proposed to introduce the position of a teacher-librarian in theory and practice of pedagogical science and higher educational institutions of Kazakhstan taking into account the recommendations and comments provided in this article. The author also proposes to create a

librarian-pedagogical schoolbook for remote learning, and conduct a sociological survey on this issue among teachers and students.

Keywords: librarian-teacher, personal account in the new electronic (virtual) environment, cooperation with teachers and students in higher school during remote learning.

UDC 37.015.3-053.5.,465.06/.11”

PECULIARITIES OF EFFICIENT PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR JUNIOR SCHOOLCHILDREN DURING ADAPTATION PERIOD

D.V. LEPESHEV

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Full Member of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan

A.N. KURMANOVA

Master's Degree Student of Department of Social and Pedagogical Disciplines

Abay Myrzakhmetov Kokshetau University
e-mail: d_lepeshev@mail.ru

The authors review the factors of successful adaptation of junior schoolchildren in middle school. They define the goals and objectives of the psychological service and its organization at school. The comparative overview of the results of diagnostics of the process of adaptation of junior schoolchildren in middle school is provided.

The authors propose a system of psycho-pedagogical support for the child at every stage of his/her development and determine the content of psychological support of educational process.

The article describes the use of theoretical approach in the work of the school psychological service and outlines the main goals of psychological monitoring as a system of information support of educational process.

The work of psychological service includes regular psycho-pedagogical consultations for “at risk” students, as well as operational meetings and methodical assemblies.

Another direction in the activity of the psychological service is dealing with the school teachers. To be effective, this activity requires a constructive cooperation with the school teachers and administration in solving various problems of students' support.

The authors determine the essence of psycho-physiological readiness for school and its indicators as the ways of formation of this readiness defines the objectives and content of training and education in preschool institutions, and the success of the future development and education of children at school.

Keywords: psychological service, adaptation, junior schoolchildren, psycho-pedagogical support of children.

Introduction

At the present stage of development of education system, primary importance is given to creating optimal conditions for children development in accordance with the specifics of their mental and physical health, indi-

vidual features and abilities. This is the core activity of psychological service in modern school. Both the teachers and the psychologists are guided by understanding that a child can achieve some success receiving complex psycho-pedagogical assistance in proper

training, upbringing and development.

The continued existence of human society is determined and supported by the mechanisms of transfer of social values and norms which has been tested by thousands years of history, and upbringing is one of such mechanisms. Contrary to education with its priorities, upbringing aims at children development, their identification with the main values of culture, so it promotes the transfer and reproduction of culture as a whole. Still, the society and politics are focused on education as system of transfer of knowledge and the object for conversion with the provision of psychological support to junior schoolchildren during their adaptation to middle school, and not on upbringing as the way to form worldview[1].

Main part

It is well known, that adaptation, or habituation, is a process of getting familiarized with something new and the new realities of the environment. In an educational institution, the child has to adapt to the novelty and realities of school life. This process starts when the child is admitted to school.

Many factors influence a successful adaptation of junior schoolchildren. They include: age and individual psychological characteristics of children, their physical and mental health status, their readiness for school, the age of start of systematic training, the peculiarities of school environment, the relations with teachers and classmates, the family situation, as well as their personal qualities and main parameters of mental development.

Modern society is characterized by an increase in the pace of life, an increase in the volume of communication, crises in the environment, society and the family. All this urges the need for psychological support to a person at all stages of development.

The development in childhood, adolescence and youth is very dynamic what makes the work of a psychologist in an educational institution very popular. The use of scientific achievements of psychology in educational practice helps teachers to solve problems of differentiation and individualization of

educational process and formation at school. So, the psychological service shall support in solving the problems of students during their whole school life.

Adaptation itself is a psycho-physiological and social problem which often arises in an unfavorable environment. Complication of adaptation processes has a strong impact on the level of tension of functional systems of schoolchildren adaptation. Insufficient adaptation of a child to school education impairs his/her health, learning outcomes, results in alienation from school and unfavorable social status what leads to personal destruction.

The psychological service is the main structure providing psychological support at school. It has the following goals and objectives.

Goals:

- support and assistance to the administration and teaching staff in creation of a social environment that is suitable for development and promotes authentic and unique features of students while providing psychological information and data for protection of health, life and formation of students;

- support and assistance to students in acquiring knowledge and psychological skills suitable for the workload in the selected professional field, the career development, and successful walk of life;

- support to schoolchildren in defining their real capacity based on their abilities, aptitudes, interests, state of health;

- support and assistance to the teaching staff in training and upbringing, as well as in the development in children of tolerance, compassion, responsibility and self-confidence, the ability for active social interaction without prejudice to the rights and freedoms of other people.

Objectives:

- Psychological analysis of social environment suitable for development, identification of key shortcomings and isolation of causes, finding the ways and means to resolve them;

- Assistance in personal and intellectual development of schoolchildren at each age;

- Determination in children' of the ability for self-determination and self-development;

– Assistance to the teaching staff in harmonization of socio-psychological climate at school;

– Psychological support of educational programs in order to adapt their content and methods to intellectual and personal capacities and features of students;

- Prevention and overcoming of deviations in social and psychological health and formation of students;

– Participation in complex psycho-pedagogical expertise of professional activity of specialists of educational institutions, educational programs and projects, teaching aids, initiated by educational authorities or certain educational institutions.

Main functions of a school psychologist include:

– Gnostic function means the study of specific and special features of activity of teachers and students in a certain institution to the extent that they determine their psyche, as well as the study of certain psychophysiological, individual psychological and personal specific features of teachers, employees, students; their social status, special features of interpersonal relationships among teachers and in student groups. The result of this workload is a detailed psychological description of every teacher, employee, student; preparation of psychological passports which allow identifying and implementing corrective psychotherapeutic measures;

– Constructive and educational function includes the prevention of conflicts and quarrels for psychological reasons; education of teachers and tutors in social psychology, communication techniques and skills; planning of research and preventive measures; modeling of individual development programs. This function can be implemented in the form of consultations, inspiring influences, educational and psychotherapeutic conversations with various cohorts. These talks to the administration can take place during management seminars share main data on psychology of leadership and management.

The teachers and tutors can conduct seminars or refresher psycho-pedagogical courses. Students can be influenced via their teachers, tutors and educators who shall attend an ongoing seminar;

– Counseling function includes the psychological explanation and interpretation of individual conditions, attitudes of teachers and students and the peculiarities of their behavior in their professional and family life;

– Educational function includes the selection and implementation of activities aimed at the moral and volitional education providing positive effect for students, training of certain personal qualities, impact on their social status relevant to interpersonal relations in teaching teams and student groups;

– Psycho-prophylactic and psychotherapeutic function includes diagnostics, psychotherapy and prevention of neurotic conditions, warning against difficulties in intellectual and personal formation, the remedial actions, as well as the measures to control the neuralgic condition (teaching in neuralgic self-regulation, the formation of self-confidence, the development of creative potential, the skills of mobilization under stress, and etc.);

– Methodical function means working on the creation of new and adaptation of outdated methods of training and education, as well as the development of new methods of diagnostics and psycho-prophylaxis for this and other institutions who do not possess such service [2].

In secondary school, a psychologist usually implements its Diagnostic; Corrective and developing; Advisory and educational functions.

The school has a system of psycho-pedagogical support for children at every age. It determines the content of psychological support of educational process as follows.

– Systematic monitoring of psycho-pedagogical status and mental development of children.

– Creation of psycho-social conditions for the development of students' personality and their successful training.

– Prevention of problems in children development.

– Raising the psycho-social competence of students and parents.

Psychological and educational support at modern school requires the ability of all specialists to do systematic analysis of difficult situations and plan the activities aimed at their resolution.

The need to study a successful adaptation of schoolchildren to school is caused by differences in the content, forms and technologies of teaching in middle and elementary school, inadequate preparation of junior schoolchildren to independent learning, lack of self-organization that is the basis of learning activity in higher school. Schoolchildren are often dissatisfied with the learning conditions, quail before teachers and become embarrassed in school environment. It has a destructive effect on the success of adaptation, on the formation of the student's image, his/her professional focus, creative abilities and scientific potential.

Psychological monitoring and assessment shall inform and guide the educational process, shall inform teachers of the students' peculiarities in their personal life, motivation, cognitive activity, self-esteem, and interpersonal relations.

Psychological diagnostics is an in-depth psycho-pedagogical study of students during each period of study, definition of their individual features and tendencies, possible peculiarities in their training and education, professional self-determination, as well as identification of the causes and mechanisms of violations in education, formation and social adaptation. Psychological diagnostics shall be carried out by experts, both individually and in student groups.

Diagnostic activity of a modern school psychologist is aimed at the following objectives:

– Drawing up of social and psychological portrait of the school student;

– Identification of ways and forms of assistance to children having difficulties in learning, communication and mental well-

being;

– The selection of means and forms of psychological support to schoolchildren taking into account their peculiarities in learning and communication.

Main parameters of diagnostics shall follow the sections of a psychological passport and shall include psychological study of the student, his/her cognitive mental processes, emotional and volitional features, interpersonal relations in the class and in school community. Diagnostic procedures shall use standard psychological techniques adapted to the conditions of a certain school.

Because of the large number of students, a psychologist should use the help of deputy chief teachers for teaching and educational work, teaching them to conduct research and interpret the findings.

The process of adaptation of students is also important for teachers as they do not know their students enough and may be wrong in the assessment of their capacities, successful individualization and differentiation of teaching. Therefore, teachers shall timely adjust their own teaching position in respect to the class and certain students.

Elementary school is a time for significant changes in child psyche. He/she begins to develop theoretical thinking because the new knowledge and ideas about the world change the previously developed concepts. The formation of a new level of thinking reforms all other mental processes. According to Elkonin, "memory becomes intellectual, and perception becomes mindful". Numerous studies show that the formation of conceptual thinking contributes to a future development of reflection in children – understanding by them of their psychic life, the formation of attitude towards oneself. As a result, the child begins to develop its own views and opinions, including understanding of the importance of education.

Unfortunately, in the current social situation education does not always occupy a deserved place in the prevailing hierarchy of values; the cognitive activity of schoolchildren is poor, and only the scores acts as

major incentives and the main learning outcomes [3].

Monitoring made by elementary school teacher and psychodiagnostics are the basis for a profound psycho-pedagogical passport of the class and every student. It describes the personal, mental and sensitive-volitional sphere of the child [4].

The process of adaptation is very important in the life and formation of primary weighty notions about difficult and complex life. Elementary school is the first link in the formation of presentations and impressions about the world, walk of life and everything else. If a child is not adapted in elementary school or faces some difficulties this will negatively affect his/her future attitude to education as a negative echo of this period will remain.

Therefore, the parents and the teachers shall prevent any problems in adaptation of the schoolchild. It is very important to catch the moment when a child needs help.

The psychologist discussed the results of psychodiagnostics with the teachers and tutors who will work in the classrooms. Such discussion can be in the form of psycho-pedagogical conference, business game, or a round-table. This joint work shall result in a draft action plan for all the participants of educational process including the parents.

People are different in their adaptability. Adaptability depends on the instincts,

temper, body tympanum, emotions, natural intelligence and abilities, appearance, and physical state of the body. The level of adaptability is increasing or decreasing under the influence of education, training, environment and way of life [5, p. 48].

General conclusions

Thus, the school adaptation is understood as adaptation of the child to the new system of social conditions, new relations, requirements, activities, and regimen. However, adaptation is not only a tool for successful functioning in this environment, but also the ability for future psychological, personal, and social development.

School disadaptation is a set of signs indicating non-compliance of socio-psychological and psycho-physiological status of the child to the requirements of school teaching which make the process of learning difficult or impossible. School disadaptation results in violations of academic performance, behavior and interpersonal interactions. Children with similar problems can be identified in elementary school. The lack of special corrective programs and the task of efficient performance of psychological service during adaptation of junior schoolchild to middle school reduce the level of adaptation and result in chronical delay in mastering the school program and the reduction of learning motivation, which in turn can lead to various forms of deviant behavior.

REFERENCES

- 1 Lipeshev D.V. Social and philosophical foundations of education as a project of Eurasian identity model: monograph. – Moscow: ANO "Scientific Review" Publishing House, 2016. – 398 p.
- 2 Bogomolov Yu.P., Voronina A.I., Kust V.P. Brief information on the application of certain medical and psychological tests // Issues of psychological adaptation. – Novosibirsk, NSU, 1974. – 158 p.
- 3 Bityanova M.R. Organization of psychological work in schools. – M., Genesis, 2001. – 340 p.
- 4 Vallon A. The psychological development of the child. – SPb.: Piter – 208 p.
- 5 Grishin V.V., Lushin P.V. Methods of psychodiagnostics in educational process. – M.: ICO "Moscow", 1990. – 63 p.

ЛИТЕРАТУРА

1 Лепешев Д.В. Социально-философские основы воспитания как проект модели евразийской идентичности: монография. – М.: АНО Изд. Дом «Науч. обозрение», 2016. – С. 398.

2 Богомолов Ю.П., Воронина А.И., Куст В.П. Краткие сведения по применению некоторых медико – психологических тестов //Вопросы психологической адаптации. – Новосибирск: НГУ, 1974. – С. 158.

3 Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. – М., Генезис, 2001. – С. 340.

4 Валлон А. Психологическое развитие ребенка. – СПб.: Питер, – С. 208.

5 Гришин В.В., Лушин П.В. Методики психодиагностики в учебно – воспитательном процессе. – М.: ИКА «Москва», 1990. – С. 63.

ЛЕПЕШЕВ Д.В., ҚҰРМАНОВА А.Н. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БЕЙІМДЕЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ТИІМДІ ЖҰМЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада бастауыш сыныптағы балалардың орта мектепте ойдағыдай бейімделу факторлары, сондай-ақ психологиялық қызметті ұйымдастыру қарастырылған. Психологиялық қызметтің мақсаттары мен міндеттері ашылған және бастауыш мектеп оқушыларының орта мектепте бейімделу процесін диагностикалау нәтижелеріне салыстырмалы талдау жүргізілген.

Бала дамуының әрбір жас ерекшелігі кезеңінде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесі әзірленуде. Соған сәйкес білім беру процесін психологиялық сүйемелдеу мазмұны айқындалады.

Мектептің психологиялық қызметінің практикалық қызметіндегі жобалық тәсіл сипатталады. Сондай-ақ оқу процесін ақпараттық сүйемелдеу жүйелері сияқты психологиялық мониторингті жүзеге асыру болып табылатын негізгі міндеттер келтіріледі.

Психологиялық қызметтің жұмыс жүйесінде «тәуекел тобындағы» оқушылардың психологиялық-педагогикалық консилиумдары, сондай-ақ жедел кеңестер мен әдістемелік бірлестіктер өткізілетіні туралы сөз қозғалады.

Сондай-ақ психологиялық қызмет бағыттарының бірі – мектептегі педагогикалық ұжыммен жұмыс істеу сипатталады. Мұндай жұмыстың тиімділігі айтарлықтай шамада мектеп оқушысын сүйемелдеуде әртүрлі міндеттерді шешуде педагогтармен және мектеп әкімшілігімен конструктивті бірлесіп жұмыс істеумен айқындалады.

Мектепке психофизиологиялық даярлықтың болмысы және оның даярлық көрсеткіштері айқындалады, өйткені мектепке дейінгі мекемелерде оқыту және тәрбие берудің мақсаттары мен мазмұнын айқындау, сондай-ақ балалардың мектепте кейіннен дамуы мен білім алуы оны қалыптастыру жолына байланысты болады.

Кілтті сөздер: психологиялық қызмет, бейімделу, бастауыш сынып оқушылары, баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

ЛЕПЕШЕВ Д.В., ҚҰРМАНОВА А.Н. ОСОБЕННОСТИ ЭФФЕКТИВНОЙ РАБОТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматриваются факторы удачной адаптации детей начальных классов в средней школе, а также организация психологической службы. Раскрыты цели и задачи психологической службы и проведен сравнительный обзор итогов диагностики

процесса адаптации младших школьников в средней школе.

Разрабатывается система психолого-педагогического сопровождения ребенка на всем возрастном этапе его становления. В соответствии с этим определяется содержание психологического сопровождения образовательного процесса.

Описывается расчетный подход в фактической деятельности психологической службы школы. Так же приводятся основные задачи являющиеся осуществлением психологического мониторинга, как системы информационного сопровождения учебного процесса

Повествуется о том, что регулярно в системе работы психологической службы проводятся психолого-педагогические консилиумы учащихся «группы риска», а также оперативные совещания и методические объединения.

Также описывается одно из направлений работы психологической службы – это работа с педагогическим коллективом школы. Производительность такой работы в существенной мере определяется конструктивным сотрудничеством с педагогами и администрацией школы в решении разных задач сопровождения школьника.

Определяется сущность психофизиологической готовности к школе и ее показатели готовности, потому что от пути ее образования зависит определение целей и содержания обучения и воспитания в дошкольных учреждениях, а также успешность дальнейшего становления и обучения детей в школе.

Ключевые слова: психологическая служба, адаптация, младшие школьники, психолого-педагогическое сопровождение ребенка.

УДК: 159.99

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ НА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ТИПА ИХ ТЕМПЕРАМЕНТА

М.А. МИГУС

магистрант 2-курса

Ж.К. АКСАКАЛОВА

к.психол.н., старший преподаватель кафедры педагогики и психологии

КазНПУ имени Абая

e-mail: vampir66613666@mail.ru

Статья посвящена изучению влияния музыкальных предпочтений на психолого-педагогические особенности подростков в зависимости от типа их темперамента. В наше время музыкальная культура является важной частью жизни большинства подростков, и оказывает на них большое влияние. Поэтому музыкальные предпочтения могут серьезно влиять на поведение подростка и его взаимоотношения с окружающими людьми. В данной статье обоснована важность изучения проблемы влияния музыкальных предпочтений на психолого-педагогические особенности подростков, и говорится об основных факторах, влияющих на выбор музыкальных предпочтений подростков. В статье обоснована концепция о том, музыкальные предпочтения зависят от типа темперамента подростка и приведен анализ взглядов исследователей о влиянии музыкальных предпочтений на психолого-педагогические особенности под-

ростков. Авторпроанализировал исследования, рассматривающие взаимосвязь между темпераментом и выбором музыкальных предпочтений подростками.

Ключевые слова: *музыкальные предпочтения, влияние музыки, подростки, темперамент.*

Введение

Приобщение к музыкальной культуре является одним из важных направлений в творческом развитии личности подростков. В современном обществе мы наблюдаем увеличение тяги подростков к постоянному прослушиванию музыки. Из огромного количества стилей направлений композиций они выбирают именно то, что соответствует их музыкальным предпочтениям. Психологией музыкального восприятия занимались такие видные ученые как В.К. Белобородова, Л.С. Выготский, Д.К. Кирнарская. Психологию музыкальных способностей и методику музыкального воспитания разрабатывали также Б.М. Теплов, А.В. Торопова, Г.М. Цыпин, О.А. Апраксина, Б.В. Асафьев, Д.Б. Кабалевский, В.Н. Шацкая [1].

Изучением влияния музыкальных предпочтений занимались такие ученые как Зильберквит М. , Володихин Д.А., Запесецкий А.С. и др. [2]. Естественно, что ежедневное прослушивание музыкальных произведений может сказаться на эмоциональном и психическом состоянии молодых людей. Поэтому исследование этого явления помогает понять характер этого влияния и объяснить его психолого-физиологические процессы, для того чтобы использовать его в обучении а также если это необходимо в терапевтических целях.

Как пишут Марахасин В.С. и Цехановский В.М. в книге «Влияние музыки на поведение»: «Музыка усиливает метаболизм в теле, усиливает или уменьшает мускульную энергию, ускоряет дыхание и уменьшает его правильность, оказывает заметное, но изменяющееся влияние на объём крови, пульсацию и кровяное давление, таким образом, даёт физическую основу для генезиса и проявления

эмоций» [3]. Даже простые отдельные музыкальные звуки производят в организме человека ярко выраженные физиологические изменения. У исследователей возникает потребность выяснить, что из огромного потока музыкальных произведений предпочитается, а что и кем отвергается, и почему это происходит. Большое количество исследований посвящено изучению музыкальных предпочтений молодежи. Это работы Э.Е.Алексеева, П.Ф. Андруковича и Г. Л. Головинского, А. Костюка, А. Моля, Ю. Малышева, И.П. Мильто, Л.Б. Переверзева. Но в этих работах не выделяются музыкальные предпочтения подростков, обладающих наибольшим уровнем образования, в том числе и музыкального, наибольшей свободой выбора предлагаемых обществом альтернатив в сфере музыкального потребления. Например, Г.В. Иванченко, В.Е. Семенов, Т.В. Чередниченко, В.П. Шейнов отмечают исчезновение одухотворенности и возвышенности в современной музыке, и говорят о вытеснении с ведущих телевизионных каналов народной и классической музыки [4].

Блум Ф. придает особое значение к восприятию музыки такой железе внутренней секреции как гипоталамус, который преобразует нервный импульс, посылаемый к нему слуховым аппаратом в эмоциональные переживания, которые в свою очередь передаются в кору головного мозга. Гипоталамус положительно реагирует на музыку тогда, когда она состоит из периодически повторяющихся звуковых элементов различной частоты, когда звуковые структуры взаимосинхронны, и соответствуют человеческим биоритмам. Например, один дыхательный цикл (вдох-выдох) обычно соответствует четырем ударам сердца. Когда все биоритмы синхронны, человек чувствует

себя хорошо, кроме того на фоне большого количества музыкальных периодов должны существовать постоянно изменяющиеся звучания. Гипоталамус хранит в своей памяти наиболее правильные комбинации музыкальных циклов. Все это формируется в течение жизни человека, но некоторые элементы могут быть врожденными [5]. Даже ритм сердца, который находится под контролем центральной нервной системы, может меняться в зависимости от воспринимаемого исполнения определенного музыкального произведения.

Петрушин В.И. выделяет общие закономерности музыкального характера, как правило, формируются следующим образом:

1. Медленный темп+минорная окраска звучания в обобщенном виде моделируют эмоцию печали и передают настроения грусти, уныния, скорби, сожаления об ушедшем прекрасном прошлом.

2. Медленный темп+мажорная окраска моделируют эмоциональные состояния покоя, расслабленности, удовлетворенности. Характер музыкального произведения в этом случае будет созерцательным, уравновешенным, умиротворенным.

3. Быстрый темп+минорная окраска в обобщенном виде моделируют эмоцию гнева. Характер музыки в этом случае будет напряженно-драматическим, взволнованным, страстным, героическим.

4. Быстрый темп+мажорная окраска моделируют эмоцию радости. Характер музыки жизнеутверждающий, оптимистический, веселый, радостный, ликующий. [6].

Исходя из этого разумно предположить, что определенные стили музыки соответствуют и темпераментам людей, в данном случае темпераментам подростков. Темперамент – это динамическая характеристика психической деятельности индивида [7]. Б. М. Теплов дает другое определение темперамента: «Темпераментом называется характерная для дан-

ного человека совокупность психических особенностей, связанных с эмоциональной возбудимостью, то есть с быстротой возникновения чувств, с одной стороны и силой - с другой» [8]. На основе определения Теплова Б. М., Маклаков выделяет два компонента темперамента: активность поведения и эмоциональность. По его мнению, активность поведения характеризуется степенью энергичности, стремительности, быстроты, или наоборот, медлительности и инертности. В свою очередь, эмоциональность характеризует протекание эмоциональных процессов, определяя знак (положительный или отрицательный) и модальность (радость, горе, страх, гнев и др.) [9].

У каждого человека существуют свои особенности психической деятельности, которые характеризуются через такие качества, как быстрота, ритм, темп, а также интенсивность этих психических процессов. У разных людей различия в этих характеристиках и определяют тип их темперамента. Темперамент обеспечивает и определяет скорость и уравновешенность психических реакций, и проявляется в мышлении, речи, поведении, манере общения людей. Существует распространенное мнение, что люди с меланхолическим типом темперамента не могут ставить перед собой целей и добиваться их, но это утверждение можно считать спорным, так как умение делать выбор и брать на себя ответственность за него – это показатели развитой и сильной личности, её характера, а не проявления качеств темперамента. Аристотель вообще утверждал, что все знаменитые и выдающиеся люди были меланхоликами [10]. Темперамент человека является биологическим, врожденным качеством а не приобретенным. Считается, что только на 25 процентов из 100 темперамент поддается коррекции. Нет лучших или худших темпераментов. В каждом темпераменте есть свои положительные и отрицательные стороны. Каждый человек который знает положительные и отрицательные

стороны своего темперамента, должен действовать, выбирая эффективную модель поведения в зависимости от ситуации. Это значит, что не стоит идти на поводу у врожденных качеств, а развивать их и использовать качества темперамента в свою пользу, чтобы преодолеть недостатки и одним из способов развития положительных качеств можно считать правильно подобранную музыку. Это и доказал в своем исследовании французский психолог Э. Жубэ, который открыл, что ритмы танго поднимают самооценку и придают человеку уверенность в себе, а также снимают страх перед неудачей [6].

Классическая модель четырех видов темперамента заключается в следующем: холерик (главная эмоция – гнев), сангвиник (главная эмоция – радость), флегматик (главная эмоция – спокойствие), меланхолик (главная эмоция – печаль). У подростков нашего времени доминирует холерик и сангвиник. А значит быстрый темп, минорная окраска музыки, характер ее драматический, взволнованный, героический и оптимистический, ликующий. Музыка воздействует напрямую на эмоции, то есть соприкасается с той областью психики, которая и определяется врожденным темпераментом человека.

Таким образом, темперамент слушателя соотносится с темпераментом музыкального произведения, а также с темпераментом его создателя. Другими словами, музыкальные предпочтения подростков, разных темпераментов, находятся в тесной взаимосвязи с темпераментом прослушиваемых произведений. Поэтому необходимо провести исследование, подтверждающее, что подросткам нравится та музыка, которая соответствует их природному темпераменту.

Следует также принимать во внимание психические состояния и личные особенности подростков. К примеру, Л.Бочкарев исследовал зависимость восприятия музыки от психических состояний и личных особенностей слушателей. И пришёл к следующему выводу: «Если

испытуемые находились в подавленном, тревожном психическом состоянии, они скорее слышали в предлагаемых образцах произведений тревогу, отчаяние, скорбь, если в оптимальном состоянии – восприятие было более спокойным и умеренным. Кроме того, «тревожность как состояние высоко коррелирует с тревожностью как свойством личности...» [11]. Эмоциональное содержание музыкального произведения тесно связано с его субъективным переживанием слушателя. В.Медушевский отмечает, что именно музыка лучше всех прочих искусств обладает способностью моделировать вкладываемую в произведение эмоциональную ситуацию: «Однако среди других искусств музыку выделяет особая сила непосредственного эмоционального воздействия, ее способность не просто описать ситуацию чувства, но как бы "изнутри" воспроизвести его».[12].

Влияние музыки на жизнь подростков сложно переоценить. Они не расстаются с наушниками, музыка сопровождает их во всех видах деятельности, а значит очень сильно влияет на формирование личности каждого из них. Есть предположения, что немелодичная музыка при долгом и громком воспроизведении способна вызвать у подростков состояние равное наркотическому опьянению. Низко художественные произведения, также негативно влияют на их психику, и определенные типы темперамента могут усилить это негативное влияние. Подростки более экстраверсивных (холерик и сангвиник) типов темперамента выбирают более динамичную музыку по сравнению с интровертированными (флегматик и меланхолик) типами темперамента. Необходимо углубленное рассмотрение данной темы, для того чтобы дать рекомендации обучающим данную категорию слушателей музыки.

За вековую историю психологии восприятия музыки накоплен большой объем эмпирического материала, который обобщался в различных классификациях

видов и типов восприятия музыки, но современные ритмы музыки как и современной жизни общества, постоянно требуют нового обобщения и нового научного подхода в данной теме. Для имеющихся классификаций характерно сосредоточение на каком-либо одном аспекте восприятия музыки, им не хватает полноты охвата материала, современная жизнь требует более широкого охвата и рассмотрения сложившейся ситуации в музыкальной жизни нашего постоянно развивающегося общества и общепсихологического подхода к его сложноорганизованному динамическому механизму.

Помимо темперамента для подростков важны также их компетентность, связанная с музыкальным образованием, и опыт контакта с музыкой. Восприятие музыки часто является для них отдушиной для нереализуемых побуждений; через их воображаемое осуществление происходит сброс накопившихся эмоций и выражение собственной сущности а также самоидентификации, что не удается достичь другим способом.

Духовный облик подростков претерпел коренные изменения во временном плане. Никогда прежде культура в целом и музыкальная в частности, в частности, не имела такой степени свободы выбора музыкальных жанров, направлений, стилей, как отечественных, так и зарубежных. Обращение к музыкальной культуре подростков не случайно: именно музыкальная культура стала актуальной в процессе становления и развития молодого поколения, взаимного притяжения и отчуждения людей. Противоречие между идеальным и реальным уровнем музыкального развития подростков всегда является проблемой общества.

Давно учеными и медиками было замечено, что, музыка может гармонизировать эмоциональную сферу и нервную систему человека, побеждать хаос в душе и разуме, либо создавать в них дисгармонию. Мелодичные звуки преобразуют душу, меняют настроение. Музыка тех

людей объединяет, которые имеют схожее мировоззрение, схожие взгляды на жизнь, интересы. Это касается особенно подростков, ведь они чаще общаются друг с другом и влияют друг на друга своими личными предпочтениями. Музыка буквально властвует над нашими эмоциями.

По мнению многих ученых музыка, действуя на эмоции, побеждает даже физическую боль. Известный ученый М. Норбеков утверждает, что здоровье зависит от эмоционального центра в человеческом организме. Он говорит, что хаос существует не в мире, а только внутри нас, и музыка помогает победить этот хаос, гармонизируя эмоциональную сферу человека [13].

Древние учения также содержат в себе подобные утверждения и повествуют о воздействии музыки не только на человека, но и на животных и на растения. Пифагор, например, занимался наукой о гармонии сфер, и считал, что музыка является точной наукой. Он использовал определенные мелодии, которые подавляли ярость и гнев, он занимался математикой со своими учениками под музыку, так как считал, что она благотворно влияет на интеллект [14]. Об огромном влиянии музыки на воспитание души человека и на формирование его нравственных качеств говорил и известный ученый древности Аристотель [15], а великий врачеватель, которого постоянно цитируют даже медики наших времен Авиценна, называл музыку «нелекарственным» способом лечения. В древних трактатах говорится о том, что Вселенная постоянно звучит, но слух человека не воспринимает это звучание, но в нем он обретает духовные силы и физическое здоровье. Об этом знали люди, жившие и до нашей эры. В античной Греции и в древнем Риме музыка была составной частью философии, и греческие как и римские философы постоянно говорили об этом в своих произведениях. Таким образом, музыка была помещена с древних времен в число

общеобразовательных предметов. И это продолжалось до самых наших времен. Кроме того, музыка всегда являлась прекрасным средством для приятного времяпрепровождения, отдыха и праздничных развлечений.

В многочисленных исследованиях [16], подчеркивается, что некоторые мелодии обладают сильным терапевтическим эффектом. Духовная музыка, например, восстанавливает душевное равновесие, дает чувство покоя (некоторые произведения И. С. Баха) [17]. Подобная музыка сравнивается с действиями лекарств, которые облегчают боль, душевную, либо физическую. Считается, что весёлые музыкальные произведения помогают при сердечных недугах и способствуют долголетию. Здесь обычно приводятся в пример мелодии Моцарта, как музыкальный феномен, еще до конца неисследованный, и называющийся «эффектом Моцарта» [18, 19]. По мнению ученых-медиков, струнные инструменты наиболее эффективны при болезнях сердца.

Кларнет улучшает работу кровеносных сосудов, флейта оказывает положительное воздействие на лёгкие и бронхи, а труба эффективна при радикулитах и невритах, также считается, что музыка укрепляет иммунную систему, улучшает обмен веществ и регенерирует клетки организма, так как музыкальные звуки заставляют вибрировать каждую клетку человеческого организма, нормализуется кровяное давление, частота сердечных сокращений и ритм и глубина дыхания. В связи с этим в современной медицине появилось такое понятие как музыкотерапия. В медицинских центрах стали проводиться занятия по восстановлению здоровья человека при помощи музыки. В таких центрах помогают также юношам и девушкам избавляться от тяжелых зависимостей, (алкоголизм, наркомания) бича молодого поколения в нашей современной жизни, также при помощи музыки. Изменяя свое психическое состояние,

слушая музыку человек может изменять уровень сахара в крови.

Многочисленные исследования показывают, что музыка влияет на мозг человека, на интеллект и на весь наш организм в целом. В частности, о влиянии музыки на мозг говорится в исследованиях ученого Р. Монро, который доказывает, что при прослушивании определенных мелодий человек способен ощущать бинауральные ритмы. Например, если одно ухо слышит звук с чистотой 150Гц, а другое 157Гц, то оба полушария мозга начинают работать синхронно. Эти ритмы образуют не реальный звук, а «фантом» мощностью всего в 7Гц. Такие ритмы помогают улучшить функционирование мозга, поскольку позволяют наладить межполушарные нервные связи на нужной частоте. И чем выше амплитуда колебаний, тем более синхронно будут работать полушария. Но при этом не забывайте что не все ритмы полезны для нашего мозга. Прослушивание однотипной техно-музыки может спровоцировать замедление скорости реакции и даже привести к деградации интеллекта [20].

Интересным является влияние рок-музыки на человека, так как стиль ее характеризуется переизбытком высоких и низких частот. Такое чередование совместно с громкостью может серьезно травмировать мозг. Дэвид Элкин, известный ученый-медик доказал, что пронзительная громкая музыка провоцирует сворачивание белка. Он провел эксперимент на одном из рок-концертов, где перед громкоговорителем он положил сырое яйцо. Когда концерт закончился яйцо оказалось «сваренным» всмятку.

Определенные жанры музыки иногда побуждают своих фанатов к насилию, и могут способствовать к злоупотреблению наркотиками. Это нужно всегда объяснять подросткам, чтобы исключить эти факторы из их личной жизни.

По большому счету музыка глубоко проникает во внутренний мир каждого подростка. Конечно, решающую роль

в формировании музыкальных предпочтений играет темперамент, окружающая среда, родители, так как их пример является основополагающим фактором влияния на подрастающее поколение, но в подростковом возрасте юноши и девушки считают, что влияние на их музыкальные предпочтения оказывают на них именно друзья [21].

Влияние музыки на здоровье человека настолько популярно в научной среде, что многие ученые создают свои рекомендации для профилактики заболеваний и улучшения работы организма: если человеку приятна какая-либо мелодия, то, скорее всего, она способна вызвать в его организме увеличение лимфоцитов в крови, благодаря чему организму легче справиться с болезнями. Многие считают, что классика способствует более легкому запоминанию информации, некоторые избавляются от головной боли, слушая полонез Огинского, от бессонницы слушают пьесы Чайковского, сюиты Э. Грига. Во всяком случае влияние музыки на человека никто не отрицает, зная это, многие подростки станут более разборчивыми в выборе музыки для своих предпочтений.

Исследования группы ученых под руководством М.Лазарева подчеркивают, что музыкальные вибрации оказывают благотворное влияние на весь организм, особенно на костную структуру, щитовидную железу, массируют внутренние органы, достигая глубоко лежащих тканей, стимулируя в них кровообращение [22]. Музыка повышает способность организма к высвобождению эндорфинов – мозговых биохимических веществ, помогающих справляться с болью и стрессом.

Влияние музыки на человека официально признано наукой. При Музыкальной академии имени Гнесиных создано отделение музыкальной реабилитации, а это значит, что педагоги – музыканты идут в ногу с современной наукой, которая занимается исцеляющим влиянием музыки на человека и в общем

на человеческое общество. Целью этой тенденции в педагогической науке является также избавление подростков от неврозов, которые все больше и больше поражают их как в процессе получения образования, так и во всей нашей современной жизни. Вопросы психологии искусства, включая музыку рассматриваются в работах Л.С.Выготского, Е.В.Назайкинского, Г.С.Тарасова, Б.М.Теплова, Д.Б.Эльконина и др. В них авторы отмечают, что активизировать деятельность художественного сознания подростков можно путем стимулирования педагогического процесса [23].

Как считает доктор педагогических наук, профессор Ерофеева Н.Ю, вполне очевидно, что меняется позиция педагога, который не только передает знания и накопленный опыт, но и способствует достижению целей учащегося. Для этого педагогу, который одновременно является и психологом, важно создать особое творческое образовательное пространство, которое поможет открыть в учащемся его таланты, активизировать его ресурсы и направить их в нужное русло [24].

Некоторые специалисты считают, что большое значение имеет то, на каком музыкальном инструменте сыграна мелодия, также имеет значение, и то, что разным людям нравятся определенные инструменты, несомненно это зависит от темперамента и предпочтений людей, в данном случае подростков. Кроме того, звучание определенного музыкального инструмента влияет на определённый орган человеческого организма. Например, струнные инструменты (скрипка, гитара, домбра) – оказывают оздоровительный эффект на работу сердечнососудистой системы. Их звучание вызывает у людей чувство благодарности и миролюбия, а это то, к чему и стремится вся наша цивилизация.

К сказанному можно добавить и утверждение В.М. Бехтерева о том, что если установить механизмы влияния му-

зыка на организм, то можно вызвать или ослабить возбуждение в человеческом организме [25]. Наблюдая за поведением юношей и девушек на занятиях музыкой, можно проанализировать воздействие отдельных музыкальных произведений на их психоэмоциональное состояние. Это входит также в практическую часть темы данного исследования. Звуки музыки оказывают сильное, порой труднообъяснимое воздействие на человека. Они способны вызвать у слушателя такие эмоции, пробудить которые не под силу ни одному из других искусств. Даже те, кого музыка, казалось бы, не трогает, при желании могут полюбить ее и научиться разбираться в сложных произведениях. «Любителями и знатоками музыки не рождаются, а становятся», - говорил Шостакович [26].

Воздействие музыки, возможно, является самым могучим средством среди всех искусств. Не только ученые, но и писатели-фантасты говорят об этом в своих произведениях. Например, Ж. Верн в своем романе «Плавучий остров» рассказывает о фантастическом городе-острове, на котором музыка используется как основное средство сохранения и укрепления здоровья, что она стимулирует нервные центры тканей организма [27]. Об этом же повествуют древние мифы, в которых говорится о том, что на звуки музыки часто приплывали дельфины. Игрой на лире умирал свой гнев Ахилл, по словам великого Гомера. [28] В его же произведении «Одиссея» рассказывается о могучем воздействии пения сирен на морских путешественников, которые теряли сознание и даже погибали от этих звуков. [29] Влияние музыки в наше время рассматривается во всем мире. В США трудятся около 3500 профессиональных музыкальных специалистов. Их академическая подготовка распространилась на более чем в 70 колледжей и университетов по всей стране. Более чем в 20 странах есть профессиональные ассоциации, где музыка используется как средство оздоров-

ления людей, число их членов растет [1]. Восстановительное воздействие музыки приобретает все большую популярность во всем мире. Мы провели эксперимент в общеобразовательной школе № 69 города Алматы, 8 «Б» класс. Во внеурочное время на собрании класса, нами была предложена специально разработанная анкета для этого эксперимента состоящая из 10 вопросов, определяющая музыкальные предпочтения этих подростков и предложен тест на определение темперамента по Айзенку, для того чтобы убедиться насколько музыкальные предпочтения соответствуют их темпераментам. Было опрошено 26 подростков, 9 из которых оказались холериками, 11 сангвиниками, 4 флегматиками и 2 меланхоликами. По анкетам которые мы раздали в начале нашего эксперимента, а также тесту на тип темперамента было проведено исследование. Были обработаны анкеты и занесены результаты в специальную таблицу. Эксперимент завершился на новогодней дискотеке, когда мы увидели, что ответы учащихся полностью соответствовали их поведению на данном школьном мероприятии. Некоторые из учащихся были очень активны, при звучании определенных мелодий, другие же были пассивны и оживлялись, именно услышав ритмы, родственные их темпераментам. Дальнейшие наши визиты в эту школу, и общение с подростками в разных классах в большей степени подтвердили наши теоретические предположения.

Подросткам следует чаще наблюдать за своими эмоциями и ощущениями, чтобы понять, какое воздействие на них оказывает музыка того или иного жанра. Так же не надо забывать, что культурная и национальная принадлежность человека является значимым фактором восприятия той или иной мелодии. Мы живем в 21 веке, когда происходит тесное взаимодействие культур, и многим европейцам нравится звучание восточных мотивов, а многие азиаты хорошо воспринимают западную музыку.

Казахские песни, например, становятся популярными во всем мире. Поэтому подросткам рекомендуется слушать композиции своих народностей, так как человек должен всегда помнить о своих корнях. Народная музыка оказывает положительное влияние на человека, она успокаивает, и как бы возвращает людей к истокам их жизни. Этническая музыка очищает человека, насыщает его первоизданной энергией. Поэтому каждая мелодия или песня несет в себе определенные переживания и эмоции, которые вложил в него сам автор, но слушатель не всегда способен верно интерпретировать эмоциональный посыл автора. Само восприятие эмоциональной составляющей части

музыки, в первую очередь, зависит от темперамента слушателя и эмоционального состояния в момент прослушивания произведения. Вполне понятно, что не только темперамент определяет музыкальные предпочтения подростков, но также важны их компетентность, связанная с музыкальным образованием и опыт контакта с музыкой. Восприятие музыки часто является для них отдушиной для нереализуемых побуждений; через их воображаемое осуществление происходит сброс накопившихся эмоций и выражение собственной сущности а также самоидентификации, что не удается достичь другим способом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Яковцева А.Ф., Сорокина И.В., Гольева Н.В. – Могучая сила музыки и ее влияние на человека.– Харьковский национальный медицинский университет – 2002. – С.131.
2. Давлетшина Д.М Музыкальная культура как фактор формирования духовных ценностей студенческой молодежи. – Казань – 1998. – С. 8.
3. Марахасин В.С., Цехановский В.М Эксперименты по восприятию музыки в аспекте физиологии // Творческий процесс и художественное восприятие, изд. «Наука», 1987.
4. Куликов Е.М. Музыкальные предпочтения как дифференцирующий и интегрирующий фактор российской молодежной субкультуры: Дис. Ставрополь, 2004. – С.48, 82
5. Блум Ф. Мозг, разум и поведение – М.: Мир, 2006.
6. Петрушин В.И. Моделирование эмоций средствами музыки // Вопросы психологии – 1988. – №5.
7. Рубинштейн С. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Издательство: Питер, 2002. – С. 720.
8. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М., 1961. – С. 536.
9. Маклаков А.Г. – Общая психология. – Питер, 2001. – С. 328.
10. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости // Свобода воли и нравственность. – М., 1992.
11. Бочкарев Л.Л. «Проблема адекватности восприятия музыки». // Музыкальная психология и психотерапия. – 2007. – №3.
12. Медушевский В.В. О содержании понятия «адекватное восприятие» // Восприятие музыки. – М., 1980.
13. Норбеков М. Сила духа. – Москва, 2015.
14. Аннаева Л. Золотые законы и нравственные правила Пифагора. – М., Амрита–Русь, 2014
15. Аристотель. О душе. – СПб.: Питер, 2002
16. Овчинникова Т. Музыка для здоровья. СПб.: Союз художников, 2004.
17. Яковенко Т.Е. Музыка и здоровье человека: Фестиваль педагогических идей Открытый урок. – М.: Первое сентября, Чистые пруды, 2004.

18. Об эффекте Моцарта. – Минск: Попурри, 1999.
19. Величко Е.М. Целебные свойства музыки В.А. Моцарта // Культурно-просветительский журнал «Дельфис». – 2012. – №72 (4/2012)
20. Роберт Монро. Путешествия вне тела. – М., София, 2008.
21. Назайкинский Е. О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972. – С. 78.
22. Лазарев С.Н. Человек будущего. Первый шаг в будущее. – Санкт-Петербург: ООО «Глобус».
23. Савельев А.А. Музыка и мотивация: Дис. ... канд. пед. наук. – Ярославль, 1999. – С. 92.
24. Ерофеева Н.Ю. Коучинг в образовании. – Великий Новгород, 2001 – С.5.
25. Бехтерев В.М. Мозг и деятельность. – М–Л., 1928: Избр. произв., – М., 1954.
26. Кшиштоф Мейер. Шостакович. Жизнь. Творчество. Время / Перевод с польского Е. Гуляевой. – М.: Молодая гвардия, 2006 – С. 239.
27. Верн Ж. Плавающий остров. – М.: Эксмо, 2010.
28. Гомер М. Илиада . Художественная литература. 1967.
29. Гомер М. Одиссея. АСТ, 2010.

REFERENCES

1. Yakovtseva A.F. , Sorokina I.V. , Golieva N.V. – Mighty power of music and its influence on a person. – Kharkiv National Medical University – 2002. – p. 131.
2. Davletshina D.M. «Music Culture as a Factor of Formation of Spiritual Values of Student Youth». Kazan – 1998 – p. 8.
3. Marakhasin V.S., Tsekhanovsky V.M. «Experiments on perception of music in the aspect of physiology» // Creative process and artistic perception», ed. «Science», 1987.
4. Kulikov E.M. Musical preferences as a differentiating and integrating factor of the Russian youth subculture: Dis. Stavropol, 2004 – 48, 82.
5. Bloom F. The Brain, Mind and Behavior. – Moscow: Mir, 2006.
6. Petrushin V.I. Modeling of emotions by means of music. // Questions of psychology 1988. №5.
7. Rubinshtein S. Foundations of General Psychology – Publisher: Piter, 2002. – p.720.
8. Teplov B.M. Problems of individual differences. – М., 1961. – 536 p.
9. Maklakov A.G. – General psychology. – Peter, 2001. – p. 328.
10. Schopenhauer A. Aphorisms of worldly wisdom / A. Schopenhauer // Schopenhauer A. Freedom of Will and Morality. М., 1992.
11. Bochkarev L.L. The problem of the adequacy of the perception of music // Musical Psychology and Psychotherapy 2007. №3
12. Medushevsky V.V. «On the content of the concept of» adequate perception // Perception of music. – М., 1980.
13. Norbekov M. «The Power of the Spirit / Mirzakarim Norbekov.»: AST; Moscow; 2015.
14. Annaeva L. «Golden laws and moral rules of Pythagoras» М., Amrita–Rus, 2014.
15. Aristotle «On the Soul» St. Petersburg, Peter, 2002.
16. Ovchinnikova T. Music for health. St. Petersburg: Union of Artists, 2004.
17. Yakovenko T.E. Music and human health: Festival of pedagogical ideas «Open lesson». М.: First of September, ChistiyePrudy, 2004.
18. «On the effect of Mozart» Minsk: Potpourri, 1999.
19. Velichko E.M. «Healing properties of music by Mozart» М., Cultural And Educational Journal «Delfis» №72 (4/2012)

20. Robert Monroe «Travels outside the body» M., Sofia. 2008.
21. Nazaikinsky E. On the psychology of musical perception – Publisher M., Music, 1972. – 78 p.
22. Lazarev S.N. «The man of the future.» The first step into the future »St. Petersburg ;, LLC» Globus».
23. Saveliev A.A. – «Music and motivation». Yaroslavl, 1999 – p. 92.
24. Erofeeva N.Yu. Coaching in education. – Article, doctor of pedagogical sciences, professor. – Veliky Novgorod, 2001 – p. 5.
25. Bekhterev V.M. Brain and activity, M. – L., 1928: Izbr. Prod., Moscow, 1954.
26. Krzysztof Meyer. Shostakovich. A life. Creation. Time. [Translation from Polish E. Gulyaeva]. M., «Young Guard», 2006. – p. 239., With ill. («The life of remarkable people»).
27. Vern J. «Floating Island» M.: Eksmo, 2010.
28. Homer «Iliad» M., Fiction. 1967.
29. Homer «The Odyssey» M., AST, 2010.

МИГУС М.А., АКСАКАЛОВА Ж.К. ТЕМПЕРАМЕНТ ТҮРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІК-ТЕРІНЕ МУЗЫКАЛЫҚ ТАЛҒАМНЫҢ ӘСЕРІ

Мақалада музыкалық талғамның жасөспірімдердің темперамент түріне байланысты психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне әсері қарастырылған. Қазіргі таңда жасөспірімдердің өмірінде музыкалық мәдениет аса маңызды орын алады және оларға ықтималды әсер етеді. Сондықтан, музыкалық талғам жасөспірімдердің тәрбиесіне және айналасындағы адамдармен қарым-қатынасына ықтималды түрде әсер етуі мүмкін. Бұл мақалада жасөспірімдердің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне музыкалық талғамның әсер етуінің маңызды мәселелері айқындалып, жасөспірімдердің музыка таңдауына әсер ететін басты факторлар туралы айтылады. Бұл мақалада жасөспірімдердің музыка таңдауына темперамент түрлерінің ықпалы жайлы концепция айқындалып, жасөспірімдердің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне музыкалық талғамның әсері жайлы зерттеушілердің көзқарастарына талдау жүргізілген. Автор зерттеу жұмыстарына талдау жасап, жасөспірімдердің темпераментімен музыкалық талғамның арасындағы байланысты қарастырған.

Кілтті сөздер: музыкалық талғам, музыканың әсері, жасөспірім, темперамент.

MIGUS M.A., AKSAKALOVA Zh.K. THE INFLUENCE OF MUSICAL PREFERENCES ON PSYCHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF TEENAGERS DEPENDING ON THEIR TEMPERAMENT

The article studies the influence of musical preferences on psycho-pedagogical features of teenagers depending on their temperament. Modern musical culture makes an important part of life for most teenagers and has a great influence on them. Therefore, musical preferences can seriously affect their behaviour and relations with people. This article proves the importance of studying the problem of the influence of music preferences on psycho-pedagogical features of teenagers and names the main factors influencing their choice of musical preferences. The authors believe that musical preferences depend on the type of temperament. They analyse the views of different researchers on the effect of musical preferences on psycho-pedagogical features of adolescents and the studies examining the relationship between the temperament and the musical preferences of teenagers.

Keywords: musical preferences, influence of music, teenagers, temperament.

ЭОЖ 14.35.09

**СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛІ –
КЕРІ БАЙЛАНЫС****Р.А. НАБУОВА**п.ғ.к., аға оқытушы
e-mail: nabuova@mail.ru**А.М. ЖУБАНДЫКОВА**п.ғ.к., қауымд.проф.м.а.
e-mail: akgul71@mail.ru

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Мақалада рефлексия ұғымының теориялық аспектілеріне ғалымдардың ой-тұжырымы арқылы талдау жасалған. Оқыту үдерісі тиімділігін арттыруда студенттермен кері байланыс жүргізудің қажеттілігі, кездесетін кедергілерді жою, меңгеру жолдары айқындалады.

Студенттердің дереккөздер, тың материалдармен рефлексия жүргізу арқылы оңтайлы жағдай жасау, сын тұрғысынан ойлау дағдыларын қалыптастырудың әдіс-тәсілдері мен стратегияларын тәжірибе жұмыстарында қолдану нәтижелері арқылы көрсетіледі.

Студенттердің шығармашылығын және ойлау қабілетін дамытудың басты құралы болып өз оқу әрекетінің кейбір ерекшеліктерін рефлексия және өзін-өзі бағалау жүргізу арқылы өзіндік ой-тұжырым жасай алу дағдыларын сезіну болып табылады. Рефлексияны оқу әрекетінде қолдану тиімділігі мен оның қорытындысына өзіндік талдау жасау жолдары айқындалады.

Білім алушылардың сабақтың өнімділігін ғана біліп қоймай, сонымен қатар студенттің эмоционалдық аспектісіне мән берілу керектігін авторлар көрсете білген.

Рефлексия арқылы студенттер өз ой-пікірінің дұрыстығына, тапсырмалар жүйесін орындауда талдау, бағалау арқылы көз жеткізсе, оқу әрекетінде өз пікірін таразылап түсінуге, өз ойын дәлелдеуге мүмкіндік алатындығын практикалық сабақ және студенттердің өзіндік жұмыстарында қолданылған тәжірибелік жұмыстар арқылы көрсетеді.

Кілтті сөздер: рефлексия, өзін-өзі бағалау, кері байланыс, критериялды бағалау.

Кіріспе

Рефлексия ұғымы қазіргі уақытта болашақ педагог маманның кәсіби біліктілігі мен педагогикалық құзыреттілігінің негізгі компоненттерінің бірі болып саналады. Өзін-өзі дамытумен қатар индивидтің жан мен тән үйлесіміне сәйкес өз ойын жинақтау қабілетін бейнелейтін рефлексия ұғымы пайда болды. Қазіргі уақыттың философиялық идеялары «өзіндік» және «мен» ұғымдарына бағытталады.

Рефлексия сөзі латын тілінде «*reflexio*» – артқа қарайлау деген мағынаны білдірсе, шет тілдер сөздігінде «Рефлексия – ой електен өткізу, өзін-өзі тану, өз-өзіне есеп беру» деген ұғыммен айқындалады. Бұл терминді Джон Локи 17 ғасырда енгізген.

Рефлексия – адамның өз істерінің мәнін түсініп, оны ойлану барысында өзіне өзінің нені, қалай жасағаны туралы толық және анық есеп беруі.

Рефлексияны адамның рухани әлеуетін ашу мен анықтаудың инновациялық

жолдарының бірі деп тани отырып, Б.З.Вульф пен В.И. Харькин «рефлексияны ешкім және ешнәрсе алмастыра алмайды», - деген пікір білдіреді [2].

«Рефлексия – адамның өз істерінің мәнін түсіну, ойлану барысында өзіне өзінің нені, қалай жасағаны туралы толық және анық есеп беруі немесе өзі әрекет барысында басшылыққа алған ережелер мен кателерді мойындауы не жоққа шығаруы» [3]. Оқу әрекетіндегі рефлексия – оқу әрекетін жүзеге асырып субъектінің ойлау, қабылдау қабілетін жандандырады.

Студенттердің оқу әрекетіне деген рефлексивті мәдениетін қалыптастыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Оқу әрекетіндегі рефлексия – оқу әрекетін жүзеге асырып субъектінің ойлау, қабылдау қабілетін жандандырады. Себебі оқу әрекетіндегі рефлексия арқылы болашақ педагог маман өзі орындаған тапсырмаларды талдау, бағалау арқылы көз жеткізсе, оқу әрекеті өз пікірін таразылап түсінуге, өз ойын дәлелдеуге мүмкіндік алады.

Рефлексия арқылы өз оқу әрекетінің әдіс-тәсілін түсініп білімді саналы меңгере алады, яғни рефлексия – алынған нәтижені талдауға, алдағы жұмыстың мақсатын анықтап, оған жету жолын өңдеуге үйретеді, өзін-өзі тексеріп, оқу қызметін бағалауына мүмкіндік береді. [1].

«Рефлексия – адамның өз істерінің мәнін түсіну, ойлану барысында өзіне өзінің нені, қалай жасағаны туралы толық және анық есеп беруі немесе өзі әрекет барысында басшылыққа алған ережелер мен кателерді мойындауы не жоққа шығаруы» [2].

Негізгі бөлім

Білім алушыға білімді дайын күйінде беруден гөрі студенттің өзі қорытынды жасауға ықпал ету және кері байланыс есебінде түрлі әдістермен рефлексия жасату тиімді.

Рефлексия – өзіндік білімі мен жетістіктерін бағалаудағы ең жағымды құралы болып табылады. Рефлексияны

қолдану білім алушылардың білімін бағамен шектемей, білім алуға деген қызығушылығын жоғалтпауға өз ықпалын тигізеді. Студент өз білімін өзі нақты бағалай алғанда ғана ары қарай білім алуын өзі реттей алуды үйрене бастайды. Студент рефлексия арқылы өз оқу әрекетінің тәсілін түсініп білімді саналы меңгере алады, яғни рефлексия – білім алушыға алынған нәтижені талдауға, алдағы жұмыстың мақсатын анықтап, оған жету жолын өңдеуге үйретеді, өзін-өзі тексеріп, оқу қызметін бағалауына мүмкіндік береді. Сондықтан да рефлексия – өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, бақылаудың, бағалаудың негізгі тәсілі және ойлаудың қажетті құралы.

Қазіргі жұмысымызды оқытушы ретінде жасап жатқандықтан рефлексия қолдану тұстарына айрықша мән берілді. Студенттер көбіне рефлексия жазуға келгенде тапсырманың мақсатын анық түсінбегендіктері, сәйкес материалдарды орынды пайдалана алмайтындықтары, сыни тұрғыдан ойлауға бағытталған талдау, салыстырмалы, ашық сұрақтар қою дағдыларының және рефлексия жасау дағдыларының әлі де жеткіліксіз екендіктері айқындалды.

Рефлексияның танымдық және эмоционалдық түрін қолданылды. Эмоционалдық – көңіл күй рефлексиясы, ал танымдық – материалдың мазмұнына бағытталған рефлексия болып табылады.

Эмоционалдық рефлексия «көңіл-күй гүлзары», «себет», «париж мұнарасы» әдістер арқылы жүргізілсе, эмоционалдық рефлексиядан танымдық рефлексияны жүргізуге көшкенде; «Бүгін не үйрендім? Мені не таңқалдырды? Нені дамытуым керек?», «Диалогтың маңызы», 5 минуттық эссе жазу, «Блум стратегиясы», «Екі жақты түсіндірме күнделігі», «Табыстылық траекториясы», «Ой артынан ой туар» сауалнамасын алу арқылы түрлендіре отырып жүргізілді.

Біріншіден, білім алушының өзіндік ой толғау жасай алу, нәтижесінде өзін-

өзі бағалау, екіншіден, өзінің мықты, әлсіз тұстарым мен өз мүмкіндіктерім мен жақын арадағы даму аймағымды толыққанды білу, үшіншіден, тақырыпты терең меңгеру үшін рефлексия жасау арқылы өзгеріс енгізе алу бағыттарын айқындау.

Кері байланыс білім алушының оқыту үрдісі қалай өткені және қандай нәтижеге қол жеткізгендігі туралы ой-пікірін тыңдауға негізделеді.

Рефлексия мақсаты – өткенді еске түсіру, өзінің сабақ үдерісіндегі іс-әрекетіне баға беру, талдау және мәселелердің шешу жолдарын іздестіру. Оқытушы студенттің кез келген кері байланыс парағын оқи отырып, жұмысының сәтсіз шыққан тұсын және сәтті шыққан қадамын, ендігі іс-әрекетін қалай жақсартуға болатынын алдын ала біледі.

«Сөйлемді аяқта» кері байланыс нәтижесінде студенттер тақырыптың негізгі тұстарына аса мән бермегендерін айтып, бүгінгі сабақтан алған әсерлерімен бөлісіп жатты.

«Жұлдызша» кері байланыс шарты бойынша әрбір санның тұсына топтың ішіндегі бүгін ерекше көзге түскен кісі есімін жазады. Сонда барлығы 5 кісінің

есімін жазып, ерекшеленген тұстарына талдау жүргізіледі.

Студенттерге арналған сауалнаманы мына тұрғыда алуға болады.

1. Бүгін сіз қандай жаңалықтар ала алдыңыз?

2. Әдіс-тәсілдердің орындалуын қаншалықты жүзеге асыруға болады?

3. Болашақ тәжірибеңізде қалай пайдаланар едіңіз ?

4. Сіздің ұсынысыңыз.

Мақсат: студенттерге біріншіден, сыни тұрғыдан ойлануына қандай өзгеріс енгізгенін, екіншіден студенттердің сыни ойлауын жетілдіру үшін жұмыс стратегияларын қалай қолдануға және жетілдіруге болатынын, яғни ой-тұжырым жасай алуға бағыттау.

Студенттердің өзіндік жұмыстарында сын тұрғысынан ойлауға бағытталған (Блум стратегиясы, екі жақты түсіндірме күнделігі) стратегияларды қолдану арқылы студент ақпаратты өңдейді, талдайды және қорытынды ойын жинақтайды, яғни оқу материалының рефлексиясын жасауға болады.

Екі жақты түсіндірме күнделігін жүргізу арқылы студенттің өз ойын талдай және жинақтай алуға бағытталды:

Қандай әдіс (ой) ұнады?	Несімен, неліктен ұнады?

«Блум» ойлау деңгейлеріне байланысты қарапайым (білу), түсіндірмелі (түсіну), практикалық (қолдану), салыстырмалы (талдау), шығармашылық (жинақтау), сын тұрғысынан ойлау (бағалау) сұрақтар құрастыру арқылы кері байланыс жүргізе отырып, сараптама жүргізуге болады.

SWOT талдау күрделі үдеріс. Жағымды нәтижелерге қол жеткізілді ме немесе жоқ па? деген сұраққа SWOT талдау (S – жақсы жағы, W – әлсіз жағы, O – мүмкіндіктері, T – қауіпті тұсы) жүргізу

арқылы анықталған деректерді ұсынуға болады [5].

SWOT талдауды қолдану арқылы студенттердің оқыту үдерісін жақсартуда өзін-өзі бағалау мен өзара бағалаудың рөлін қаншалықты түсінетіндіктерін, өзін-өзі бағалаудың және өзара бағалаудың бір немесе бірнеше стратегиясын қалай пайдаланатындықтарын анықтау мақсат етілді. Дәріс соңында SWOT талдау арқылы 1) дәрісті меңгерудегі күшті тұстарым; 2) дәрісті меңгерудегі әлсіз тұстарым; 3) дәрісті меңгерудегі

мүмкіндіктерім; 4) дәрісті меңгерудегі күшті тұсым мен мүмкіндіктерім; 5) дәрісті меңгерудегі әлсіз тұсым мен мүмкіндіктерім жеке жұмыс алынды. Енгізілген өзгерістердің жақсы жағы: студенттер кері байланыс арқылы өздерінің қай жерде екендіктерін, қайда ұмтылу қажеттігін және келесі қандай қадамдар жасау керектігін кері байланыс жүргізудің стратегияларын меңгеруге және алдағы өзгеріс енгізу жолдарын айқындай алуға мүмкіндік алады.

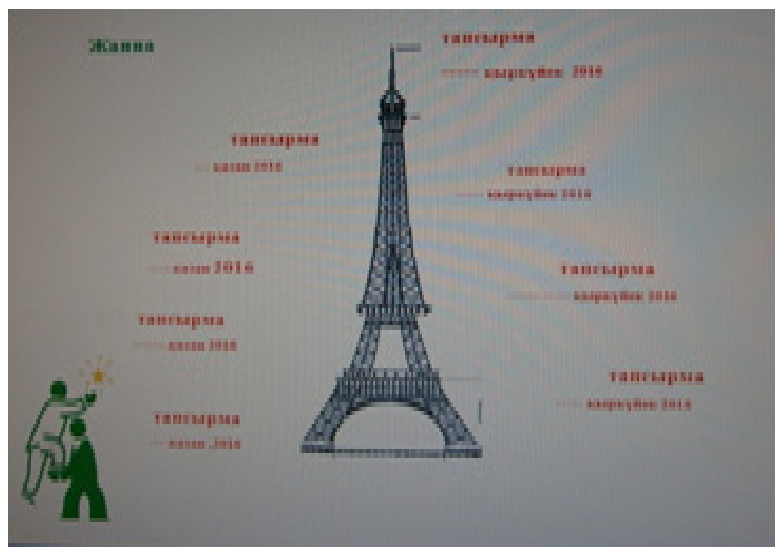
Зерттеуші ғалым Мунби (1989) өзін-өзі бағалау «өткен тәжірибені пайымдау, оқығаны және қол жеткізгені туралы нақты түсінікті алуға талпына отырып, еске алуға және түсінуге ұмтылыс жасау үдерісі» деген тұжырым жасаған, себебі өзіне-өзі және бірін-бірі бағалауды меңгерген студенттің рефлексия, яғни кері байланыс жасау дағдысы қалыптасады [7, 56].

Кері байланыс алу нәтижесінде сыни тұрғыдан ойлау әдістерін қолдануда өзінің оқыту мен оқу тәжірибесінде қалай

пайдаланамын және қалай жетілдіре аламын деген сұрақтарға жауап іздей отырып, тұжырым жасай алуға бағытталды. Сондай-ақ, студенттер мазмұнды және дәлелдеме жауаптарды ынталандыратын сұрақтар қою, күтпеген идеяларға дайын болу, алдыңғы білімдермен байланыс жасай алу; сенімді айту және жұмысқа қосатын пайдалы үлестері туралы ескеруі қажет екеніне көз жеткіздік.

Кері байланысты студент ғана қамтамасыз етуге тиісті емес, шын мәнінде құрдасының жиі жақсы ұсынатынына назар аудару, құрдастары және өзін-өзі бағалаудың оларды оқыту үшін өзіне жауапкершілік алу, сондай-ақ оқушының өзін жақсартудың мүмкін екеніне сенім ұялату үшін, студенттерді қалай ынталандыру, жетілдіруді көрсету мақсаттарын нақтылаудың өте күшті тәсілдері болып табылатынына сеніміміз мол.

Студенттердің өзіндік жұмыстарының орындалуына байланысты «Париж мұнарасы» арқылы да кері байланыс жүргізуге болады.

«Париж мұнарасы» арқылы кері байланыс

Студент ұстанымының қалып-тасуына бағытталған «дейін-кейін» әдісін қолдану арқылы кері байланыс жүргізілді. Аралық бағалау жүргізу арқылы студент

өзінің ұстанымы, көзқарасы, шешімі мен іс-әрекетіндегі даму, өсу деңгейін айқындайды.

Аты-жөні _____

Үлгі

Студент	1 рубежге дейін	кейін
Ұстанымы		
Көзқарасы		
Шешімі		
Іс-әрекеті		

Кері байланыс студенттерге біріншіден, оқытудағы сәтсіз тұстарын, кедергілерді анықтауға; екіншіден келесі сабақтар тізбесінде өзгерістер енгізуге, яғни оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін қолдануға, уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Кері байланысты жүргізу арқылы байқағанымыз студенттердің пән мазмұны бойынша теориялық аспектілерінің түйінді тұстарына, берілген тапсырманың мақсатына жеткілікті мән бермей орындайтыны; дереккөздерді тиімді, қажетті тұсында пайдалана алмайтындығы; сыни тұрғыдан ойлауға бағытталған ашық сұрақтар қою, құрастыруда қиналатыны сынды кедергілерді еңсеру, меңгеру дағдыларының қалыптаса бастағанына көз жеткізілді.

Кері байланыс жүргізу арқылы: 1) студенттерге өз күші мен осал жерлерін, осылардың өз оқуын жақсартуға қаншалықты көмек беру қажеттілігін түсінуге; 2) тапсырмаларды орындау барысында олардың оқуын жақсартатындай тиімді кері байланыс құрастыра алу; 3) кері байланыстың тиімді әдіс-тәсілдерін қолдана алуын жоспарлай алуға машықтанды.

Ұлы Абайдың «Әр күніңе, әр айыңа, әр жылыңа есеп бер» деген ой-тұжырымын әркез басшылыққа ала отырып, әр сабақтың қызықты өткен сәттері мен студенттердің қиналған тұстары және болашақта назар аударатын жұмыс бағыттары айқындалды және

семинар, практикалық, студенттердің өзіндік жұмыстарында түрліше көзқарас тұрғысында қолдануды әдетке айналдыруға бағытталды [4, 35].

Кері байланыс адамға емес (адамды қамтитын), тапсырмаға негізделген (тапсырманы қамтитын) болса, анағұрлым тиімділігі артады және жүйелі түсіндірмелер оқытушылардың қалай дамуы қажет екенін түсінуге көмектеседі.

Рефлексия адамның өз білімі мен әрекеттерін талдау, сол туралы өзіне есеп беру болғандықтан мұнда басқа адамдардың пікірлері мен бағалауының алатын орны ерекше, өйткені өзіне сырт көзбен қараған адам басқа адамдардың өзі туралы пікірлері арқасында рефлексиясын тереңдете түседі.

Кері байланыс әрқашан да субъективті болады, өйткені ол біреудің өзіндік пікірі. Осы тұрғыдан алғанда кері байланысты ақиқат деңгейіне шығарудың қисыны жоқ шығар. Оны басқа адамның бағасы деп қабылдап, оның еш міндетті емес екендігін естен шығармаған абзал. Бізге қандай да кері байланыс берілсе де оның тиімді, тиімсіздігін, пайдалы және пайдасыз тұстарын өзі өлшеп, бағалай алуға және оны қабылдау не қабылдамауды әрбір тұлға өзі шешеді.

Рефлексия – көп қырлы, кіріккен әрекет. Бұл әрекет білім алушының психикалық қызметінің өзгеруіне ықпал етсе, ал оқытушының кәсіби әрекетін жоғары шығармашылық деңгейде жүргізуіне көмегін тигізеді.

Кері байланыстың үш негізгі қызметін

ажыратуға болады: әрекеттерді түзету мен реттеу, тұлғааралық қатынастарды реттеу, өзін-өзі тану құралы. Сондықтан оның мазмұны жағымды, позитивті болу керек.

Сонымен, кері байланыс оқу мен

оқыту және үйрену мен үйретудің қалай жүріп жатқандығын, оның сапасын анықтау мүмкіндігін береді. Кері байланысты жүргізу бір күннің іс-әрекеті емес, рефлексия көп уақыт және ізденісті қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Хмель Н.Д. Жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық процесс. – Алматы: Ғылым, 2002.
2. Вульф В.З., Харкин В.Н. Педагогика рефлексии. – Москва, 1995. – 111 с.
3. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. – Алматы, 2007.
4. Абай. 19 қара сөз. – Алматы: Ел, 1993. – 35 б.
5. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. – М.: Совершенство, 1997. – 208 с.

REFERENCES

1. Khmel N.D. The pedagogical process of the general education school. – Almaty, "Science", 2002.
2. Vulfov B.Z., Kharkin V.N. Pedagogy of Reflection. Moscow, 1995. – 111 p.
3. Turynbayeva B.A. Pedagogical creativity. – Almaty, 2007.
4. Abay. 19 words of instruction. – Almaty: The People, 1993. – 35 p.
5. Dewey D. Psychology and the pedagogy of thinking. – Moscow: Perfection, 1997. – 208 p.

НАБУОВА Р.А., ЖУБАНДЫКОВА А.М. СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ САМООЦЕНКИ СТУДЕНТОВ – ОБРАТНАЯ СВЯЗЬ

В статье представлены результаты исследования обратной связи со студентами. Для управления эффективным учебным процессом нам необходима постоянная обратная связь со студентами: как они усвоили новый учебный материал, какие проблемы возникли?

Нам необходимы такие технологические инструменты, которые могли бы позволить обеспечить оперативный мониторинг качества полученной студентами информации, создать оптимальные условия для рефлексии студентов.

Важным средством развития мышления и творчества студентов является осознание им некоторых индивидуальных особенностей своей учебной деятельности через рефлекссию и самооценивание. Рефлексия трактуется как размышление о своём состоянии, самоанализ. Педагогика сегодняшнего дня понимает рефлекссию как самоанализ учебной деятельности и её результатов. Педагогу важно не только узнать и понять продуктивность урока, но и эмоциональное состояние студентов в финале учебного занятия.

Использование критериального оценивания позволяет привлекать к процессу оценивания самих студентов, то есть осуществлять самооценивание, являющееся важнейшим компонентом образовательного процесса. Рефлексия позволяет студентам извлекать опыт из своей деятельности, активизировать внутренние ресурсы для решения поставленной задачи, лучше понимать себя. Анализируя и оценивая сильные и слабые стороны своей работы, студенты могут разработать собственную программу дальнейшей деятельности.

Ключевые слова: рефлексия, самооценивание, личностное определение, обратная связь, критериальное оценивание.

NABUOVA R.A., ZHUBANDYKOVA A.M. METHOD OF FORMING THE SELF-ASSESSMENT OF STUDENTS – FEEDBACK

The article presents the results of feedback analysis from students. Efficient teaching management requires a constant feedback from students on how they have mastered the new teaching material, and which problems they faced.

We need technological tools to ensure real-time monitoring of quality of information received by students and to create optimal conditions for students feedback.

To develop their thinking and creativity, the students have to understand some individual features of their learning activity through reflection and self-assessment. Reflection means introspection, self-examination. In modern pedagogy, reflection means self-analysis of educational activity and its results. The teacher monitor both the efficiency of the lesson and the emotional state of the students by the end of the lesson.

Criteria-based assessment allows involving student in the assessment process. They can do self-assessment what is an important component of educational process. Reflection allows students to retrieve the experience from their activities, to activate internal resources to solve the task, to understand themselves better. Analysing and assessing the strengths and weaknesses of their work, the students interpret them to develop own program of further activities.

Keywords: reflection, self-assessment, personal identification, feedback, criteria-based assessment.

УДК 14.35

КУЛЬТУРА ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ ПОСЛЕ ПОДРОСТКОВОГО ПЕРИОДА МЛАДШИХ КУРСОВ УНИВЕРСИТЕТА

А.Б. ЖАНЫС

PhD доктор философии по специальности математика, профессор РАЕ,
зав кафедрой «Информационные системы и информатика»

Ю.В. ЧЕРНЕНКО

магистр педагогики, старший преподаватель

С.М. АЛИАСКАРОВА

магистр педагогики и психологии, старший преподаватель

Б.А. ШОНОВА

магистр педагогики и психологии, старший преподаватель

Б.К. ИКСАТОВА

магистр педагогики и психологии, старший преподаватель

С.С. МАЖИТОВА

магистр педагогики и психологии, старший преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова
e-mail: aray.zhanys@gmail.com

Не отрицая правомерности первого (личностного) подхода, мы считаем приоритетным системный в силу специфики стоящих перед нами педагогических задач. Таким образом, мы выходим на необходимость в построении формирующих программ, учитывая уровень развития студента как субъекта общения, группы как совокупности субъектов общения и группы как системы отношений и общения.

Именно поэтому мы рассматриваем преемственность культуры делового общения в послеподростковом возрасте как формирование культуры сотрудничества и считаем наиболее благоприятным для этой работы периодом послеподростковый. Поведенческий компонент культуры делового общения, его развитие, обычно выступает ядром формирующей практики. Здесь можно выделить два основных подхода.

Ключевые слова: младшие курсы, индивидуальный стиль, учебная задача, групповая проблема, преемственность культуры делового общения, коллективизм.

Введение

Как показал анализ специфики социального развития младших курсов в различные периоды, подготовка студентов к освоению нравственных и поведенческих основ культуры делового общения не только возможна, но и необходима. Именно здесь, в стенах вуза, где студент впервые выступает носителем социальной (общественно значимой), роли студента, закладываются основы будущего индивидуального стиля общения в деловых контактах.

Основная часть

Студенты, решая учебную задачу, участвуя в совместном обсуждении внутри вузовских дел, групповых проблем, формируют и отрабатывают свой индивидуальный способ делового общения. Процесс этот происходит независимо от того, насколько он осознан и организован. Обращаясь к исследованиям зарубежных психологов, еще раз отметим выявленную ими закономерность; стиль общения и стиль руководства взрослого человека напрямую зависит от полученного в детстве социального опыта, опыта общения.

Так, в основе агрессивного (в нашей психолого-педагогической теории – авторитарного) стиля лежат следующие установки:

- главное во взаимодействии – постоять за себя; окружающий мир жесток;
- нельзя выражать свои чувства, плакать, демонстрировать положительные стороны, так как это делает человека уязвимым;

– любой ценой добивайся желаемого.

Пассивный стиль общения и руководства (в нашей психолого-педагогической теории – либеральный) формируется в результате следующих после подростковых установок:

- никогда не жалуйся;
- не проявляй недовольство, не шуми, улыбайся;
- тебя никто не будет слушать, если ты не выражаешь мнение какого-то авторитета, твое мнение не имеет значения;
- главное сохранить мир.

Манипулятивный (косвенно-агрессивный) стиль общения и руководства возникает в том случае, когда в послеподростковом были сформированы следующие внутренние установки:

- во мне нет ничего особенного, я такой же как все;
- никому нельзя доверять;
- не могу владеть своими чувствами в полной мере;
- я обязательно в чем-нибудь виноват [1].

Из приведенных описаний основных установок, формирующихся в послеподростковом видно, что они складываются в самых различных сферах общения: в семье, в университете, в соседских группах; со взрослыми и сверстниками. Авторы считают, что основанием продуктивного стиля общения и управления может стать такой социальный опыт после подростковых, который утверждает студента в следующих позициях:

- я индивидуальность,

- я привлекательный человек,
- мое мнение имеет значение;
- я могу доверять людям;
- неудача – это не конец света;
- у меня такие же права, как и у других людей;
- выражать свои чувства - это прекрасно;
- я несу ответственность за собственные действия.

Таким образом, когда речь идет о формировании культуры делового общения взрослого человека, исследователь не может игнорировать сложившиеся в послеподростковом возрасте внутриличностные установки, в которых отражается отношение к себе и к другим людям. Поэтому пропедевтика культуры делового общения в детском возрасте, на наш взгляд, должна включать прежде всего развитие нравственного (нормативно-ценностного) компонента культуры делового общения, формируемого в продуктивном сотрудничестве детей. Далее нами будут рассмотрены способы и приемы организации такого сотрудничества при описании этапов пропедевтики культуры делового общения младших курсов.

Мы неоднократно в нашем исследовании указывали на необходимость построения формирующей программы с учетом особенностей культурных традиций. Коллективизм и групповая ориентация как в бытовой, так и в деловой сферах, – изначально присущи нашей деловой культуре. В связи с этим мы считаем наиболее точным определение нравственного компонента культуры общения как совокупности норм, которые способствуют развитию сотрудничества. Основной нормой, безусловно, должно стать золотое правило нравственности: не делай другим того, чего не желаешь себе. Соблюдение этических норм в деловом общении признается важным не только с точки зрения нравственной ответственности человека перед обществом, но и необходимости для эффективного, результативного общения [2].

Сегодня отечественная культура делового общения все еще находится в процессе становления, определяясь с предпочтением этики западного или восточного делового общения. Это зачастую приводит к отказу от этических норм в деловом общении. Нравственная основа делового общения признается препятствием к достижению собственных целей каждой стороны. В программах, помогающих человеку достичь личностной эффективности в деловом общении, основным принципом признается достижение выигрыша любым способом. Культура делового общения как культура сотрудничества практически не рассматривается. Если для взрослого человека такой подход является односторонним, то становление культуры делового общения студента без нравственных основ приводит к разрушению его системы ценностей, так как у младших курсов еще отсутствует четкая дифференциация сфер жизнедеятельности, требующих реализации самых разнообразных коммуникативных ролей.

Прежде чем приступить к непосредственному описанию условий для эффективного развития культуры делового общения младших курсов, определим педагогические задачи, которые необходимо решить для достижения указанной цели.

1) формирование нравственных установок, транслируемых в ситуациях делового общения, которые базируются на выводе о приоритете сохранения благоприятных межличностных отношений как основы продуктивного сотрудничества;

2) отработка навыков групповой организации деятельности и общения;

3) освоение студентами двух и более коммуникационных социальных ролей в деловом сотрудничестве;

4) развитие диалогических (полемиических) умений, способности убеждать, склонять к принятию своей точки зрения.

Четвертая задача выделена нами как дополнительная, ее решение становится необходимым в тех случаях, когда в адапционный и предподростковый пе-

риод не было создано соответствующих условий для развития навыков активного слушания, аргументации собственной позиции, умения задавать вопросы, то есть работа по пропедевтике культуры делового общения должна иметь коррекционный характер.

Пропедевтика культуры делового общения в младших курсов возрасте, как показывает наш практический опыт, происходит на неосознанном уровне. Акцентирование внимания на когнитивном компоненте культуры делового общения студента практически не повышает общего уровня его культуры общения, слабо отражается на его установках и поведении. Это не исключает информирования студентов по тем или иным вопро-

сам, возникающим в ситуациях делового общения (описание ролей, выдвижение правил и т. д.), но такая работа не выступает в качестве самостоятельного направления. Она служит лишь средством реализации указанных задач, а объем и характер предоставленной информации зависит от групповых особенностей делового общения детей [3].

Предварительное заключение о состоянии уровня делового общения в экспериментальных и контрольных группах отражено в таблице. Выводы были сделаны на основании социометрических данных, анализа проективного сочинения по серии картинок и наблюдения за организацией групповой работы у первокурсников.

Таблица 1 – Качественные показатели исходного уровня культуры делового общения младших курсов

Умение и навыки делового общения	Экспериментальные курсы						Контрольные курсы			
	1 А абс %		1 Б абс %		1 В абс%		Трад.прог абс%		Разв. прог. абс%	
1. Умение воспринимать информ. от сверстника	24	85,7	19	65,5	12	48,0	10	37,0	15	37,0
2. Умение и потребность в постановке вопросов	19	67,9	12	41,4	8	32,0	7	25,9	12	25,9
3. Умение аргументир. Выказ. свою точку зрения	17	60,7	21	72,4	10	40,0	9	33,3	15	33,3
4. Освоенность какой либо акт. групп. Роли	25	89,3	13	44,8	7	28,0	4	14,8	10	14,8
5. Умение выстраивать общение в группе в соотв. с принятыми правилами.	19	67,9	15	51,7	10	40,0	8	29,6	6	29,6
6. Наличие стремления поддерживать благопр. межд. отношения в групп. Обсуждении	24	85,7	17	58,6	8	32,0	10	37,0	9	37,0
Примечание – [4]										

Если говорить о выбранных нами для экспериментальной работы группах, то следует отметить следующие существенные характеристики: уровень развития группы как контактной группы; установленные правила, нормы и традиции в общении; характер общения педагога с группой; наличие/отсутствие диффе-

ренциации деловых и межличностных отношений; предшествующий экспериментальной работе опыт организации общения. Подробнее остановимся на выявленной нами специфике каждого из трех экспериментальных классов.

1 А курс. Благодаря проведенной в группе работе по формированию куль-

туры общения в адаптационный период в нем выявляется наиболее высокий индекс групповой сплоченности по сравнению с другими группами. Данная группа представляет собой довольно развитую группу-кооперацию (по классификации Л.М. Уманского). В качестве принятых и закрепленных норм общения выделяются следующие: доброжелательность; отсутствие унижения, насмешек, нетерпимости в общении; оказание психологической поддержки, проявление чувства юмора.

Характерен диалогический способ общения педагога с группой на занятии. Педагог соблюдает нормы общения, сформировавшиеся в группе, вместе с лидерами групп осуществляет контроль за их соблюдением. Хотя микрогрупповая форма организации совместной деятельности достаточно развита, в группе отмечается наличие протеста против изменения состава микрогрупп. Постоянный состав выступает условием продуктивности совместной деятельности. Это свидетельствует о неразделенности деловых и межличностных отношений.

1 Б курс. Социометрия показывает среднюю величину индекса групповой сплоченности, однако уровень группового развития не выше группы-ассоциации. Отдельные микрогруппы внутри группы достигают уровня группы-кооперации. Выявляется жесткая дифференциация микрогрупп по половому признаку. Среди принятых групповых норм можно назвать следующие: нетерпимое, насмешливое отношение к ошибкам и недостаткам педагога и однокурсников; повышение голоса, рукоприкладство, как способы утвердить свое мнение, настоять на своем; восприятие педагога и однокурсников как носителей ценной информации.

Общение педагога с классом имеет форму открытого или скрытого монолога. Студенты не выступают в роли инициатора познавательного диалога, вопросы для обсуждения предлагает преподаватель. Попытки организации группового общения педагогом предпринимаются, но они

не носят системный характер, парная форма организации использовалась только с целью осуществления взаимоконтроля. Деловые и межличностные отношения не дифференцируются.

1 В курс. Социометрия показала среднюю величину индекса групповой сплоченности. Уровень развития микрогрупп соответствует описанию группы-кооперации, однако между микрогруппами нет развитой системы общения. Если говорить о групповых нормах общения, они таковы: доброжелательность в общении со взрослыми; сдержанность в общении с однокурсниками; проявление интереса к собеседнику.

В этой группе с первого года обучения работают несколько преподавателей-предметников (7 человек). Характер учебного общения каждого из них имеет свои особенности, но можно констатировать диалогичность общения. В группе есть опыт организации групповой работы (преимущественно на занятиях трудового обучения и русского языка), однако в целом группа разделена на коммуникативно-активных (лидеры в общении) и коммуникативно-пассивных. Это деление прослеживается и при организации микрогрупповой работы.

Итак, мы рассмотрели исходный уровень развития младших курсов как субъектов делового общения и специфику каждой группы как совокупности субъектов общения и системы отношений. Это необходимо для того, чтобы обеспечить индивидуальный подход к преподавателю культуры делового общения студента в каждой группе как сложившейся к началу экспериментальной работы системе. Поэтапная работа будет описана в соответствии с возможностями каждой группы и способами решения необходимых задач [5].

Из определения делового общения и его указанных особенностей (принудительность и регламентированность) возникают два основных направления экспериментальной формирующей практики,

два условия, которые необходимо создавать в педагогическом процессе для развития культуры делового общения:

1) общение должно осуществляться с навязанными партнерами, выбор которых противоречит устоявшейся системе межличностных отношений;

2) в общении должны быть выдвинуты строгие правила, которым подчиняется каждый член группы, организуя продуктивное сотрудничество. Сами правила выдвигаются (формулируются) общающейся группой либо заранее задаются описанием групповой роли в деловом общении.

Основой пропедевтики культуры делового общения, как и процесса целостного формирования культуры общения школьников, является организация продуктивной совместной деятельности студентов.

Мы уже отмечали, что в педагогическом наследии А.С. Макаренко есть описание уникального опыта коллективного делового общения, построенного в соответствии с самыми высокими требованиями культуры делового общения. Подобная педагогическая результативность объясняется эффективной организацией двух указанных условий. Первое условие создавалось в работе сводных отрядов-групп, составленных из членов постоянных отрядов. Сводный отряд получал короткое, определенное задание на срок не более недели, после чего расформировывался. Почти каждый колонист хотя бы один раз выполнял функцию командира сводного отряда. «Система сводных отрядов делала жизнь в колонии очень напряженной и полной интереса, чередования рабочих и организационных функций, упражнений в командовании и в подчинении, движений коллективных и личных», – писал А.С. Макаренко [6]. Второе условие создавалось заданием групповых ролей и принятыми правилами, которые регламентировали общение между рядовыми колонистами и командиром отряда, дневальным, заведующим колонией. Регламентация общения особенно очевидна при описании работы общего

собрания, деловых контактов. Полагаем, что педагогический опыт А.С. Макаренко в русле решения задач развития культуры делового общения, можно считать полезным ориентиром.

Каким же образом можно создавать условия для решения задач пропедевтики культуры делового общения в после подростковом возрасте. В организации совместной деятельности и общения младших курсов, можно выделить ряд этапов.

Первый этап. Диагностика. Основная задача этого этапа – наглядно продемонстрировать младшим курсам отсутствие или низкий уровень культуры делового общения, который снижает результативность совместной работы. Стимулом для участия в дальнейшей работе должно стать какое-нибудь значительное, привлекательное для младших курсов дело, которое требует высокой эффективности делового общения. Важно, чтобы на первом этапе каждый студент и группа в целом осознали существование некоторых организационных недостатков, связанных с эффективным общением в системе с навязанными или самостоятельно выбранными партнерами. Пути решения поставленной задачи зависят от уровня развития групп, от сложившейся в нем системы отношений и общения.

Таким образом, нами была организована группа учащихся, целью которой было определить уровень межличностных отношений. Сформировано было 5 команд. Далее был определен ряд задач, требующих группового обсуждения и стремительного распределения обязанностей за ограниченное время. По результатам выполнения заданий команда набирала баллы. Нами было замечено, что коллективный дух и азарт пропадал у той команды, где не было согласованности между учащимися в ходе выполнения заданий. Далее нами было отмечено, чтобы обладать способностью координировать собственные действия, уметь распределять обязанности в команде, следует прислушиваться к капитану команды, чего

замечено не было. Затем, учитывая, что ребята уже знакомы друг с другом, нами была поставлена следующая цель: по возможности самостоятельно суметь принять решения. Целью данного состояния было определить межличностные взаимоотношения и взаимосвязи, а также сформировать гуманистический вид общения.

Осуществление такого рода развлечения дает возможность за небольшой период времени четко и общедоступно продемонстрировать плюсы и минусы общения в группе, а также определить проблемы в общении между студентами.

В 1 Б разряде студентам никак не удалось сплотить коллективную работу. В последующем этой группе студентов было дано отдельное коллективное задание – сделать сюжетную аппликацию. Преподаватель и исследователь полностью отстранились от команды, а консультации предоставлялись в случае крайней необходимости. Как предполагалось, в любой микрогруппе были отмечены студенты, что отстранялись от общего выполнения задачи. В завершении обучения ребятам было предложено продемонстрировать совместную работу на всеобщее обозрение. Далее в группе преподаватель вместе со студентами проводил работу над ошибками, рассматривались проблемы, возникшие в ходе коллективной работы [7].

В 1 В группе актуализирование вопросов согласно формированию культуры делового общения обладала фигура общественно-эмоционального тренинга. Данный способ был избран нами, потому как в группе отслеживалась острое поляризованное коммуникативно-действующих и коммуникативно-бездействующих обучающихся.

В 1-й группе актуализированы вопросы согласно формированию культуры делового общения, где рассматриваются фигурация общественно-эмоционального тренинга. Данный способ был избран нами, потому как в группе отслеживалась острая поляризованная коммуникативных действующих и коммуникативно-без-

действенных обучающихся. Где имеется учреждения коллективной деятельности, где данное количество отображалось в свойстве окончательного настоящего заключения, какое количество имеется в нраве общения, который обеспечивает его итоговый результат. Представлено коммуникативное обучение четко показывает имеющиеся в микро групповом общении трудности: в 1 с 3 микро групп выделились эти члены, место зрения, каковых никак не существовала, что же повергло к недостаточному окончательному итогу. В этой группе произведено спорное обучение, где представлено актуализовать проблемы согласно преодолению неблагоприятных стандартов деловитого общения.

Таким способом в этом шаге проблемы оптимизации деловитого общения, где находились проблемные дети, с легкодоступной фигурацией и определены пред студентами, однако сформулированы самими студентами с учётом особенности этих минусов массового общения, что свойственны с целью любой группы равно как организации общения и взаимоотношений.

Второй этап. Предварительный. В этом шаге следует создать у студентов ключевые координационное мастерство и выставить принципы общения в коллективной работе с детьми. Категории с целью осуществления отмечены вопросами, обязаны складываться в согласовании с симпатиями и охотами студентов. В данном этапе задачей является, с помощью коллективной деятельности необходимо постепенно затруднять задания: с допускающих вместе персональную вплоть до вместе взаимодействующей конфигураций учреждения работы. Исследование коллективной работы обязывает содержать лишь свойство приобретенного настоящего итога, однако, и свойство общения в команде. Повышенные ребятами принципы дают возможность выявить аспекты с целью подобного разбора. Кратковременные границы и содержимое

2-го (предварительного) периода кроме того, где имеются в зависимости с различными особенностями группы равно как организации общения и взаимоотношений, с приобретенного прежде навыками проекта.

И так, в 1 Б курсе понадобилось значительно больше времени (примерно 3-4 месяца) с целью свершения установленной миссии, само ведь содержимое проекта подсоединяло всегда 3 ключевые фигуры учреждения коллективной работы. Разбив разряд в категории, в соответствии с социометрическим обоюдным выбором, с учетом пожеланий ребят, мы стали изучать с заключения вопросов освоения вместе персональной и вместе методичной конфигурациями учреждения. Первокурсникам в заданиях, в добровольных упражнениях предполагались последующие задачи с целью коллективной деятельностью:

1) изготовление большой аппликации. (Любая микро группа производит с бумажки установленного типа композицию, а в завершающем шаге обучающиеся брали целую композицию);

2) изготовление рождественских гирлянд (какую-либо персональную модель учреждения);

3) изготовление стенгазеты «Наша микро группа» (персональная модель учреждения);

4) составление задачника (персональная и поочередная фигуры учреждения);

5) сочинение небылицы (поочередная модель учреждения);

6) решение «цепочки» образцов (поочередная) и др.

Каждое поручение завершалось пониманием настоящего итога и оценкой общения студентов в ходе его исполнения в базе 2-х критериев:

– осуществление в общении поддержки, помощи, партнерства;

– сохранение подходящих межличностных взаимоотношений.

Для того чтобы не было допущено сравнения («лучше, чем у первой микро группы», «хуже, чем у второй») и не воз-

никло открытой конфронтации между группами, предметный результат оценивался с учетом самых разнообразных критериев. При оценке обязательно учитывалась доля участия каждого студента. Выполняя задания, требующие совместно-индивидуальной и совместно-последовательной формы организации, каждый член группы побывал в роли лидера-организатора, основной задачей которого выступала координация индивидуальных действий, их соединения на заключительном этапе работы. Затем студентам были предложены задания, требующие совместно взаимодействующей формы организации;

1) составление кроссвордов к урокам природоведения и истории;

2) создание проекта новогоднего праздника;

3) изготовление макета деревенского домика;

4) репетиции праздничных концертов («сюрпризы микро группы») и другие. При выполнении этих заданий к имеющимся и отработанным двум ролям (лидер-организатор и исполнитель) добавляется еще одна роль: коммуникатор-консультант, который осуществляет поиск необходимой группе информации у педагога и других микро групп в процессе занятия. Коммуникатор в группе выбирается по наличию активности в общении, умению быстро выполнять предложенную работу, переключать внимание с одного вида деятельности на другой.

Мы считаем достаточным выделение трех действующих групповых ролей, хотя в некоторых исследованиях предлагается до пяти (лидер, инициатор, информатор, исполнитель, критик) [8]. Полагаем, что выделению подлежат лишь те групповые роли, которые активно востребованы в процессе группового общения младших курсов.

К имеющимся двум критериям оценки качества общения и взаимодействия при выполнении заданий, требующих совместно- взаимодействующей формы

организации деятельности добавляются следующие:

- предоставление возможности высказать свою точку зрения по обсуждаемому вопросу всем членам микро группы;
- учет мнения каждого члена группы в совместно принимаемых решениях;
- достижение согласия на основе убеждения, а не группового или лидерского давления.

Специфика работы в 1 «А» и в 1 «Б» курсах на подготовительном этапе состояла в переходе от диагностико стимулирующего этапа к фазе совершенствования организационно-коммуникативных умений студентов в совместно- взаимодействующей форме.

Следует отметить, что роль коммуникатора в этих группах была освоена быстрее, а соблюдение правил не вызвало столько трудностей, сколько в группе, где в адаптационный период не уделялось должного внимания организации группового общения.

Показателями завершенности подготовительного этапа выступают:

- желание и умение младших курсов самостоятельно организовывать совместную деятельность и общение в группах, созданных на основе взаимных выборов;
- наличие группового предметного результата;
- освоение каждым студентов двумя - тремя групповыми ролями, которые проявлялись в ситуациях делового общения;
- сохранение благоприятных групповых отношений как результат эффективного общения.

Третий этап. Формирующий. К этому этапу можно переходить в том случае, когда решены задачи второго этапа. Здесь применяются сформированные умения и проверяются на эффективность ранее принятые правила в новой ситуации – организации общения с навязанными партнерами. Группы для совместной деятельности формируются из студентов, не испытывающих друг к другу взаимной симпатии (на основе взаимных отклоне-

ний). В качестве реального результата, которого необходимо достичь, должно выступать нечто весьма привлекательное для студентов. Педагог, выбирая задание, должен быть уверен в достижимости поставленных задач. Желательно, чтобы конечный результат имел значение не только для микро группы, педагога, группа, но и расширял социальные связи студентов, развивая внеаудиторные социальные отношения. Выполнение указанных условий необходимо не столько для развития культуры делового общения, сколько для преодоления возникающих на этом этапе трудностей. Самая первая, с которой столкнулись педагоги и студенты - фрустрационное состояние, возникшее из-за расформирования действующих групп с налаженными механизмами организации взаимодействия. Вторая трудность связана с истинным смыслом делового общения: достижение результата в совместной деятельности и общении независимо от привлекательности партнера. Можно сказать, что на третьем этапе студенты впервые сталкиваются с ситуацией делового общения. Именно поэтому общение, его характер не должны стать вторичными по отношению к предметному результату деятельности. Здесь требуется особый контроль и самоконтроль, поскольку организация такого общения становится серьезным испытанием для отношений и норм общения младших курсов.

Для решения задач пропедевтики культуры делового общения в младших курсах нами было выбрано такое комплексное задание, как подготовка кукольного спектакля. Выбор был сделан по нескольким причинам:

1) само задание, эмоциональная привлекательность его конечного результата, вовлечение в процесс его выполнения родителей (изготовление ширмы, занавеса, сложных декораций) несколько снизило разочарование студентов из-за необходимости действовать вне привычного окружения;

2) на различных этапах подготовки

кукольного спектакля можно создавать условия для совершенствования детей в совместно-индивидуальной, совместно-последовательной и совместно-взаимодействующей формах организации;

3) комплексный характер самого задания обеспечивает вариативность видов работ.

Мы разбили всю подготовку кукольного спектакля на несколько этапов, каждый из которых создавал условия для реализации задач пропедевтики культуры делового общения младших курсов.

1. Обсуждение плана предстоящей работы, распределение обязанностей, групповых ролей. На этом этапе осуществляется выбор произведения для инсценировки, распределение персонажей для изготовления каждым членом микро группы в соответствии с его желаниями, возможностями и групповой необходимостью. Группам, в которых преобладали конфронтационные настроения, было предложено каждому студенту самостоятельно определить, какую куклу он будет делать, а затем всем вместе сочинить сказку с выбранными персонажами.

Основная форма организации деятельности на данном этапе совместно-взаимодействующая, поэтому уже здесь необходимо установить правила общения в группе, санкции за их нарушения (по желанию группы). Здесь первокурсники выдвинули самые разнообразные правила, но затем согласились с точкой зрения педагога о сокращении их количества, оставив самые важные:

– давать возможность каждому высказать свое мнение, которое нужно учитывать в процессе принятия решения;- сохранять благожелательные отношения в любых ситуациях;

– оказывать помощь и поддержку своему товарищу.

2. Изготовление кукол с младшими курсами. Основная форма организации деятельности совместно- индивидуальная. Сам процесс изготовления был довольно длительным (техника работы:

папье-маше). Отметим, что здесь должны возникнуть отношения взаимопомощи и поддержки: важно не просто сделать «свою» куклу, но и помочь всем тем, кто не успевает, испытывает затруднения, т. к. для постановки спектакля требуются все куклы. В экспериментальных группах на выполнение такой работы было затрачено от 5–7 занятий.

3. Изготовление декораций к спектаклю. Групповая организация осуществлялась во всех трёх возможных формах. Здесь общение интенсифицировалось, приобретало большую содержательность.

4. Репетиции спектаклей. К этому моменту во всех группах наблюдалось улучшение межличностных отношений, которое произошло на основе увлеченности совместной творческой деятельностью. Однако задачи нашего исследования требовали включения студентов в новую ситуацию, которая повышала бы их коммуникативную мобильность, результативность делового общения. Поэтому студентам было предложено в своих спектаклях использовать кукол, изготовленных другими микро группами. Таким образом, смена партнера по общению способствовала отработке умений делового общения, превращению выдвинутых правил эффективного взаимодействия в групповые нормы.

5. Проигрывание самых удачных кукольных спектаклей для студентов, родителей. Театральная деятельность студентов давно была отмечена как одно из лучших средств речевого развития студента, снятия барьеров в общении. Пятый этап явился итоговым, здесь были проанализированы предметный и воспитательный результаты длительной работы педагога и самих студентов.

Проведенная работа позволила отработать два самых важных умения в деловом общении:

– умение выстраивать результативное общение в контактах с любыми партнерами;

– умение подчиняться выдвинутым правилам в ходе совместного обсуждения проблем [9].

Анализ результатов формирующего этапа в 1 А курсе позволяет утверждать, что развитие системы деловых связей, общение по поводу предмета деятельно-

сти способствует развитию межличностных отношений, делает первокурсник референтной группой для студента. Именно поэтому установившиеся отношения не распались в после подростковом возрасте.

Таблица 2 – Качественные показатели культуры делового общения студентами начальных групп.

Показатели качества делового общения	Экспериментальные группы				Контрольные группы			
	Нач. эксп. абс %		Конец эксп. абс %		Нач. эксп. абс %		Конец эксп. абс %	
1) Умение воспринимать информацию от сверстника	55	65,5	64	76,2	25	43,8	33	57,9
2) Умение и потребность в постановке вопросов	9	46,4	56	66,7	19	33,3	16	28,1
3) Умение аргументированию высказывать свою точку зрения	48	57,1	70	83,3	24	42,1	29	50,9
4) Освоенность какой-либо активной групповой роли	45	53,6	78	92,8	14	24,6	16	28,1
5) Умение выстраивать общение в группе в соответствии с принятыми правилами	4	52,4	69	82,1	14	24,6	19	33,3
6) наличие стремления поддерживать благоприятные межличностные отношения в групповом обсуждении.	49	58,3	83	98,8	19	33,3	24	42
Примечание - [10]								

Выводы

Четвертый этап. Контрольный. На данном этапе становится возможной организация совместной деятельности между двумя или сразу несколькими классами. Основа такого взаимодействия не должна быть соревновательной. Это условие часто нарушается в высших учебных заведениях. От этого страдает не только психологический климат ВУЗов, разрушаются отношения внутри побежденных

групп, но и перекрываются всякие возможности подлинного делового общения между студентами, а значит и возможности повышения уровня культуры делового общения. Общение с навязанными партнерами в своей группе предполагает учет заранее известных психологических особенностей однокурсников. Общаюсь со студентами из других групп в совместной предметной деятельности, младшие курсы проверяют усвоенные правила и

нормы общения на эффективность, учиться творчески их применять.

Организация такого взаимодействия на продуктивной, не соревновательной основе возможна в том случае, если между педагогами студенты существуют отношения сотрудничества, если они включены в решение общих воспитательных проблем. Посещение различных ВУЗов, беседы с преподавателями младших курсов свидетельствуют о том, что в работе педагогов с младшими курсами преобладает установка: «Моя группа – моя крепость». В таком случае организация делового общения между студентами различных групп возможна у тех преподавателей, у которых сложились благоприятные межличностные отношения и развиваются деловые контакты.

В нашей экспериментальной работе для решения задач пропедевтики культуры делового общения на четвертом этапе предпосылки были созданы лишь в 1-й А курс. Активизация общения между первокурсниками происходила в двух ситуациях:

1) проведение совместных факультативных занятий, на которых микро группы, составленные из студентов разных групп, решали пакеты сложных заданий, составляли вопросы и задачи для других микро групп;

2) совместная разработка сценария выпускного вечера. В процессе этой подготовки микро группы, состоящие из студентов разных групп, обменивались мнениями, идеями, помогали друг другу в подготовке концертных номеров. Проведенная на четвертом этапе работа убедительно продемонстрировала, что студенты из экспериментальной группы, обладающие всеми нормами и умениями делового общения в процессе сотрудничества, не только не изменили и не утратили их, по сути, в экстремальной ситуации, но и выступили организаторами и контролерами общения в процессе делового сотрудничества. Изменения, произошедшие благодаря описанной работе в качестве делового общения студентами, отражены в приведенной ниже таблице.

ЛИТЕРАТУРА

1. Развитие творческой активности младших курсов во внеурочной деятельности. / Сост. Р. Бейлза. – Пенза: ПГУ, 1999. – 47 с.
2. Немов Р.С. Социально–психологический анализ эффективной деятельности коллектива. – М.: Педагогика, 1984. – 200 с.
3. Кон И.С. Моральное сознание личности и регулятивные механизмы культуры // Социальная психология личности. – М.: Наука, 1979. – С. 85 – 88
4. Корчак Я. Воспитание личности / Сост. В.Ф. Кочнов. – М.: Просвещение, 1992. – С. 287.
5. Кисарчук З.Г. Влияние особенностей диалога младших курсов на эффективность их совместной деятельности. – Дисс. канд. псих. наук. – Киев, 1985. – С. 176.
6. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. – Мн.: Беларусь, 1976. – С. 560.
7. Клининберг К. Проблемы теории обучения. – М.: Педагогика, 1984, – С. 247.
8. Дусавицкий А.К. Развитие личности в коллективе в зависимости от организации учебной деятельности. Дисс. докт. психол. наук. – Харьков: ХГПИ, 1989. – С. 398.
9. Лутошкин А.Н. Эмоциональные потенциалы коллектива. – М.: Педагогика, 1988. – С. 125.
10. Лийметс Х.И. Понятие общения и воспитание // Проблемы общения и воспитание / Под ред. Бугеовой Л.П. и др. – Тарту: Издательство Тартуского университета, 1974. – ч.1. – С. 60–65.

REFERENCE

1. Development of creative activity of junior courses in extracurricular activities / Comp. R. Beils. – Penza: PSU, 1999. – 47 p.
2. Nemov R.S. Socio-psychological analysis of the effective work of the team. – Moscow: Pedagogika, 1984. – 200 p.
3. Kon I.S. Moral consciousness of personality and regulative mechanisms of culture // Social psychology of personality. – Moscow: Nauka, 1979. – p. 85 – 88
4. Korczak Ya. Education of personality / Comp. V.F. Kochnov. – Moscow: Education, 1992. – 287 p.
5. Kisarchuk Z.G. The influence of the features of the dialogue of junior courses on the effectiveness of their joint activities. – Diss. Cand. crazy. Sciences. – Kiev, 1985. – 176 p.
6. Makarenko A.S. The pedagogical poem. – Mn.: Belarus, 1976. – 560 p.
7. Klinberg K. Problems of Teaching Theory. – M.: Pedagogy, 1984. – 247 p.
8. Dusavitsky A.K. Development of personality in the team, depending on the organization of training activities. Diss. Doct. Psychol. Sciences. – Kharkov: KhGPI, 1989. – 398 p.
9. Lutoshkin A.N. Emotional potentials of the collective. – Moscow: Pedagogy, 1988. – 125 p.
10. Liimets H.I. The notion of communication and upbringing // Problems of communication and upbringing. Ed. Buieva L.P. And others. – Tartu: Publisher of the University of Tartu, 1974. – Part 1. – P. 60–65

ЖАНЫСАБ., ЧЕРНЕНКО Ю.В., АЛИАСКАРОВА С.М., ШОНОВА Б.А., ИКСАТОВА Б.К., МАЖИТОВА С.С. УНИВЕРСИТЕТТІҢ ТӨМЕНГІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЖАСӨСПІРІМ КЕЗЕҢІНЕН КЕЙІНГІ ІСКЕРЛІК ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ

Бірінші (жеке) көзқарас заңдылығын теріске емес, ал, біз, өйткені біз проблемаларды педагогикалық нақты қиындықтардың басым жүйесін қарастыру. Осылайша, біз, ескере тұлғалардың жиынтығы және қарым-қатынастар мен қарым-қатынас жүйесі ретінде топ ретінде топтық қарым-қатынас байланысының субъектісі ретінде студенттің даму деңгейін алуға қалыптастырушы бағдарламаларын құрудың қажеттілігі келеді.

Біз ынтымақтастықтың мәдениетін қалыптастырудың ретінде жасөспірім кейін іскерлік қарым-қатынас мәдениетін пропедевтикасы қарайды және жасөспірімдік кейін бұл жұмыс кезең үшін ең қолайлы деп есептеймін. Іскерлік қарым-қатынас мәдениетін, мінез-құлық компоненті, оның дамуы, әдетте қалыптастырушы тәжірибенің негізі болып табылады. Екі негізгі тәсілді ажыратуға болады.

Кілтті сөздер: кіші курстар, жекедара стилі, оқу тапсырмасы, топтық мәселе, іскерлік қарым-қатынас мәдениеті пропедевтикасы, ұжымдылық.

ZHANYS A.B., CHERNENKO YU.V., ALIASKAROVA S.M., SHONOVA B.A., IKSATOVA B.K., MAZHITOVA S.S. CULTURE OF BUSINESS COMMUNICATION AFTER ADOLESCENCE DURING THE FIRST YEARS OF UNIVERSITY

Pedagogical tasks that need to be solved put a systematic approach ahead of the personal approach. There is a need for development of formative programs which take into account the level of development of the student as the subject of communication, the group as a set of subjects of communication, and the group as a system of relations and communication.

Therefore, introduction of the culture of business communication after adolescence is considered as they way of formation of culture of cooperation, and the period after adolescence is the most suitable for this. The core of such formative practice will be the behav-

journal component of the culture of business communication, and its development. There are two main approaches to this.

Keywords: individual style, learning task, group problem, propaedeutics of the culture of business communication, teamwork.

UDC 14.07

SOCIAL CHANGES AND THEIR IMPACT ON THE STATUS OF ELDERLY PEOPLE

A.A. BULATBAYEVA

Doctor of pedagogical Sciences, Professor

N. KOPBOSSYNKYZY

al-Farabi Kazakh National University

The article tells about the investigation on the topic of the elders' loneliness, its reasons and consequences. The empirical part compares some aspects of life conditions of older people: whether they live with their relatives, alone, with a partner, or in a retirement home, and studies the reasons and the feeling of loneliness, as well as their contacts with relatives. The obtained empirical results show that older people living alone or in a retirement home feeling more lonely than those who live with their relatives or a partner.

Keywords: older people, type of residence, loneliness, contacts, societal change.

Introduction

Living in the villages in the past, people had a more favourable attitude towards the age. Older people were valued for their life experience, and only in rare cases they were unwanted because of their impaired physical functions. Older people with high social status and material assets were especially valued since they had the social power and the power to make decisions. Older people enjoyed great respect, and aging represented a popular and fully extended symbol of the fate of human life.

In 1960s, the perception of age has radically changed since both the age and the aging became the subject of social institutionalization in the modern individualistic market economy and society. The intensive demographic changes in the developed postmodern societies and the increase of heterogeneity of older population pushed older people to the social borders and made them a dependent social category. According to the Beck's theory of a risk

society, the transition to industrial society has caused the formation of a productivity-oriented society which is guided by its own interests in creating an image of older people as dependent, unproductive, and inactive members of the society. The stereotypes about aging prevailing in the society are creating the generally negative attitude towards the age. It affects the perception of age by elderly people and consequently results in their low self-esteem. Their expectations and demands also become low (Beck, 2001) [1].

Main part

Quite often, late age of a person is accompanied by such a tragic event as the loss of the nearest and dearest what results in the feeling of loneliness. This important factor defines the life experience of older people and their relevant behaviour. Kalisz reports, that 33% of the respondents aged 60 years and over have lost from 4 to 7, and 22% – more than 8 of their loved ones in the last two years (Kalisz, 1997).

About 17% of men and 31.3% of women

live alone. At the same time almost all of them suffer from a frequent feeling of loneliness (Potanina, 1999). Besides a psychological discomfort, a lone life makes the solution of various vital problems more complicated while solving them is already complicated due to the decreased psychophysical opportunities and material welfare of these people [2].

Yermolayeva notes a dual tendency regarding elderly people: on one hand, there is a painful gap between them and the society, their nearest and dearest; on the other hand, they seek to be separated from people, to defend their own peace and stability from invasion of any strangers [12].

It was found that the feeling of loneliness after the loss of close relatives depended on the type of personality of an elderly person. Only 32.4% of "harmonious" persons experienced the feeling of loneliness, while 36.8% never had it. For "sensitive" people, the relation was 40.8% to 12.3%; for the "asthenic" or "hyperactive" people, the relation was 9.9% to 35.1%; "hyper" people showed 1.4% and 14%, respectively.

The researches by Perlan et al. removed much more facts of loneliness among old lonely people who were living with their relatives than among other old men who lived alone. It turned out that social contacts with friends or neighbours had a greater influence on wellbeing than the contacts with relatives [3].

Contacts with friends and neighbours were reducing their feeling of loneliness and increasing their feelings of pertinence and respect from the others.

The level and reasons for loneliness among the elders depended on the age group. People at the age of 80 have another interpretation of the word "loneliness" than other age groups. For the aged people, loneliness is associated with a decrease in activity caused by disability or impossibility to move, but not with the lack of social contacts.

In real life, the elders often need help and support to survive. This is the main dilemma.

The feelings of self-respect, independence, and the need for help interfere to result in a tragic contradiction. It may be necessary to renounce independence, and the extension of life will be a sufficient reward for such a refusal.

There is another aspect of loneliness which impacts men more often than women. This type of loneliness results from the termination of intellectual activity along with a decrease in physical activity. Women do not only live longer than men but they are generally less affected by aging. Elderly women usually manage to steep in economy easier, than to men as "a hard working bee has no time to mourn". Most of elderly women are able to engage in household chores more than most of elderly men. With retirement, the number of cases at men decreases, but the number of cases at his wife considerably increases. While a male pensioner is losing his role of «breadwinner», a woman never stops being a housewife. After retirement of her husband, the woman reduces the expenses on housekeeping, her health worsens and vital energy decreases.

Despite numerous improvements regarding the integration of elderly people into social life, many of them still experience gerontology, age segregation, marginalization, and social stigma what altogether results in loneliness. These factors serve for their helplessness and dependence and extensively affect the social inclusion or exclusion of the elders. Acts of institutionalizing are in their basis the product of the social construction, contributing to the legitimacy, loneliness, and social distance among older people [4]. The share of elderly population is rapidly growing what leads to an unavoidable aging of population. Still, the cultural and social meaning of aging is changing very slowly, also due to certain prevailing myths about aging.

White Riley (1978) has stated the three main fallacies (re)producing myths about aging:

– Life-course fallacy that elder people are less educated than younger people. This

fallacy could be due to the fact that the recent generations are better educated than their predecessors;

– Fallacy of age reification in which chronological age itself is treated as a causal factor. Yet, the actual figures of age have no meaning by themselves; they are mere indexes, useful only to reflect a certain socially or theoretically relevant components of personal or social changes; and

– Fallacy of overgeneralizing based on the experience of a certain cohort (cohort-centrism). According to Robert Merton, “structure constrains individuals variously situated within it to develop cultural emphases, social behaviour patterns and psychological bents.” Thus, any personal biography of a member of a cohort can only emphasize the constraints imposed by social structure and social changes. Thus, a common sense of one generation about aging may be no longer relevant for a younger generation. A universal theory of aging should be an abstraction of experience as each new cohort confronts a different set of social and environmental events [5].

The research by T.K. Bikson, L.A. Pepló, K.S. Ruk and J.D. Gudchayldsshowed that widowers felt more lonely than married men, while widows and married women experienced nearly the same level of loneliness [2]. Married men and women experienced less loneliness than the singles; but besides such influence was come more by men, than women. Lonely men were most suffering from loneliness vs. married men; while married and single women were between the first two groups on the scale of the feeling of loneliness. Such data could partially be explained by the difference in the organization of free time for elderly men and women. According to the research, two third of lonely men were engaged in affairs connected with privacy while over two thirds of lonely women devoted some part of their free time to social activities [6].

The sociological research by L.S. Woolf showed that most of elderly people (56%) were living together with their children, and

45% of such families included grandsons; while 59% of pensioners had a spouse. Only 13% of them were lonely. 23% of the interviewed pensioners experienced the feeling of loneliness; the same to be said about 38% of the lonely elders [7].

Thus, loneliness is a challenge of the old age. It is not necessarily associated with a solitary life. The elders who can manage without assistance are more adapted for living alone than younger people. The feeling of loneliness is more connected with a cognitive assessment of the quality and the level of satisfaction of the person with his/her social relations.

The elders involved in some adequate and interesting type of activities which they assess to be socially important, feel lonely as they have less contacts with their family, other people and the mankind as a whole because of their business (if it is about continuation of work or the writing of memoirs).

The elders who chose for themselves the strategy of "survival" (perception of the old age as "the closed borders") experience loneliness more often and more sharply regardless of whether they live with a family or alone. Their feeling of loneliness can be caused by their isolation due to a lack of interest in them and their guardianship and by exaggerated expectations and ideas of intensity of direct contacts with their families and friends. Their loneliness can arise from the melancholy linked with the inability to organize their time independently [8]. It is proved that the loneliness is stronger among the elderly people with the expressed lines of dependence who wish that the other are interested in them and their affairs, and also among the people who wish to control someone. When such people lose social control while getting older they show tactlessness and garrulity, they do not understand or do not care about how other people see and estimate them.

Even though aging is a natural developmental process for each individual and can differ in its individual or social features, we must distinguish between the

process of aging and the concept of age. According to Kolland (1993, p. 537), aging can be defined as the process of change and development through the entire life-course while age is a state of an individual in which his/her identity is being re-created. According to Ramovš (2003, p. 69) [9], the concept of age can be divided into a chronological age indicated by the birth date; a functional age which means the personal ability to independently do his/her everyday business and the individual state of health (the doctors call it a biological age), and a perceptual age which means the person's embrace and perception of his/her current age. The latter has a more complex nature and refers to the personal relations with age.

The use of the term "senescence" encompasses the presumption that the aging process is controlled by the operation of human cells. As the human cells are the basic structural units of the human body, it is logical to presuppose to some extent that changes at the cellular level will affect the body, the person and his/her aging process. However, we emphasize that such concept addresses only a certain aspect of aging since human cells are not the only factor affecting the aging process. The majority of experts agree that aging is the result of various impacts on the body such as the environmental, genetic, cultural, nutritional, and physical factors. Aging is a process of biological, psychological and social changes which among other things have an important effect on the shaping of one's personality [10].

Thus, aging as a phenomenon has both personal and social implications. "For an individual, it is a process of physical, mental and psychological changes through the entire course of life. For a society, however, the aging of population has several social, economic, cultural, ethnic, and political dimensions" (Kersnik, Bergant, 1999, p. 95).

However, understanding that their behaviour is inadequate, they often refuse communication, withdraw into themselves more and more, and their feeling of loneliness turns into the feelings of inexplicable fear,

despair, and strong concern. When the feeling of loneliness becomes steady in elderly people, they tend to blame themselves for that what increases the risk of a deep depression.

Their behaviour might be quite adequate but the accompanying strengthening of concern causes a specific perception of surrounding reality by the lonely elders for whom it becomes unpredictable and out-of-control. In turn, it leads to the feelings of helplessness and hopelessness.

It is worth noting that social contacts which the elderly people cannot regulate do not bring them satisfaction but generate an unpleasant feeling of dependence. The feelings of dependence, helplessness, isolation from the society, are the emotional accompaniment of the old age which makes elderly people perceive their age as a misfortune and a shame. Social theories of aging give special importance to the relation between the person and his/her social environment. Well-being in the old age thus depends mostly on the expectations towards the environment in which the elderly person lives [11].

According to N.F. Shakhmatov, the most essential in the old age (compared to youth and maturity) is not the isolation (the feeling of separation), but the psychological and emotional aspects that reflect the understanding of loneliness as a misunderstanding and indifference from the surrounding people. The number of contacts is limited due to the objective internal and external factors of senile life. The scope of the experiences connected with circumstances of this narrowed circle of contacts for old people makes the maintenance of their thoughts, reflections and complaints. The feeling of loneliness itself cannot be considered as the evidence of a pathological reaction though it is often a part of late age affective disorders. The question is how deep the feelings of loneliness and isolation are and how significant they are for the whole system of mental life of an elderly person. Shakhmatov wrote that the loneliness in the old age was usually directly linked to stressful situations

which were the retirement, the gap in relation with relatives, and the loss of spouse [12].

When the famous philosopher A. Schopenhauer had grown old, he said that the feelings of loneliness and misunderstanding from surrounding people were typical for all ages. Still, over the years people were getting used to it and it became easier for them to accept loneliness, and in the old age they for the first time could realize its advantages.

Some social gerontologists distinguish between the third and the fourth age periods. The third age is to bring the understanding of one's own life path and experience to the significant others, and indirectly – to the culture. In the third age, old people are still full of life energy and the thought of death is not yet constantly present. Most of them still enjoy almost complete autonomy of their lives and creativity in the chosen activities they find enjoyable and are capable of doing.

In his conceptualization of age, Laslett (1989) specifically distinguished the fourth age and described it in terms of dependency, helplessness, illnesses, and death. Although he warned that the mentioned period could sometimes be skipped or could be very short [13].

The most harmful moment in the old age which immediately brings the feeling of loneliness is the loss of relatives. The reaction of elderly people to such a typical situation in the old age can vary and depends on many additional factors.

Elderly people give different evaluation of the feeling of loneliness. Usual complaints in this case are related to the misunderstanding from surrounding people around, absence of people who could understand and share the sad feelings. In other cases, the elderly person would look for someone who is responsible for this situation. The attitude towards one's own aging, its acceptance or rejection are reflected in the relevant experience [15].

Positive value of loneliness (privacy) at the late age was noted by N.V. Hamitov. Providing an unusual view on the nature and value of loneliness, he wrote that we often perceive loneliness as a tragedy. And we run

"from its top down, not in forces to take out communication with own I". The path from loneliness is the path from ourselves [16].

Because only being alone we can understand the existence as something necessary to relatives and deserving not indifference and communication. Only having passed the gates of loneliness, a person can become a personality interesting for the world. So, the loneliness is an axis penetrating our life in all ages. As a matter of fact, human life is an endless destruction of loneliness and deepening in it at the same time...

Loneliness is like enlightenment. In its ruthless light, all the ordinary fades and all the important becomes more visible. The loneliness stops time and bares us.

In private life, the old age gets rid of the affect and vanity and gives an open space for wisdom. It is obvious that such an experience of loneliness is characteristic of those people who in their old age turn their thoughts to vital issues. They can reach what E. Eriksson called the highest level of an ego of integration.

The feeling of loneliness also depends on one's expectations. An older person who expects that his/her children will visit him/her once a day is going to feel lonely if there are no visits for a few days. Also, sick people feel more lonely than the healthy once since the first cannot entertain themselves. Illness and loneliness are often related. There is a common belief that humans always need other people in their lives. When a person is born he/she needs another person to perform life functions, such as feeding. The need for a personal relationship is very important in the old age as well. An old person needs regular personal contact with someone he/she trusts. In a traditional society, this person would be a blood relative.

General conclusions

For elderly people, loneliness can be compared to physical malnutrition since these factors are equally important to them and the consequences are nearly similar. It is worth noting that people have never ever

felt such loneliness as in today's developed world. Numerous sociological factors like cohort, ethnicity, social class, level of education, sex, etc. can affect our perception and understanding of aging. All these factors affect the availability of economic status, knowledge and experience associated with

aging. They enrich or increase the assets that can be used to confront poor health, wrinkles and other signs of aging. As a result, those factors could contribute to increasing fear of aging in elderly people, or decreasing gerontophobia as a complex phenomenon.

REFERENCES

1. Beck U. (2001): *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*: Edition Suhrkamp.
2. Goriup, J., Čagan, B., Krošl, K., Mulej M. Older People and Their Loneliness: A Case in a Transitional Society. *Sociology and Anthropology* 3(4): – 2005. p. 231-239.
3. Luanaigh C.O. Lawor B.A. Loneliness and Health of older people. *International Journal of Geriatrics Psychiatry*. 2008 – p. 23.
4. Slobodchikov V.I., Isaev I.I. *Fundamentals of psychological anthropology. Psychology of development of the person: Development of subjective reality in ontogenesis*. M, 2006.
5. Hoyman N.R. and Asuman K. *Social Gerontology A Multidisciplinary Perspective*. Boston: Pearson, 8'th ed. – 2009.
6. Asher S.R., Paquette J.A. (2003). Loneliness and peer relations in childhood. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 2003. p. 75–78.
7. Kolland F. Social Determinants and Potentials of Education in Later Life: The Case of Austria. *Educational Gerontology*. – 1993. p. 535–550.
8. Lynch M. Scott. Measurement and prediction of aging anxiety. *Research on Aging* vol. 22 no 5. Acquired on 21.12.2011.
9. Mahon N. E., Yarcheski, A., & Yarcheski, T. J. Mental health variables and positive health practices in early adolescents. *Psychological Reports* – 2001. p. 88, 1023–1030.
10. Yermolaeva M. V. Methods of psychological regulation of emotional experiences in old age // *Psychology of an old age and aging: Anthology* / Sost. O. V. Krasnova, A. G. Lidars. - M.: Academy, 2003.
11. Riley White M. Aging, Social Change, and the Power of Ideas. *American Academy of Arts & Sciences*. Acquired on 21. – 1978.
12. Averill J. R., Clore G. L., Frijda N. H., Levenson R.W., Scherer K.R., Clark L.A., et al. What is the function of emotions? In P. Ekman. – 1994.
13. Ericsson E. Psychological crisis of development of the elderly person. // *Old age psychology: Hrestomatiya. / On an edition of D.Ya. Raygorodsky. Bakhrah-m*, 2004.
14. R.J. Davidson (Eds.), *The nature of emotion: Fundamental questions*. New York: Oxford University Press. – pp. 97–139.
15. Bancroft J., Skrimshire A., & Simkins S. The reasons people give for taking overdoses. *British Journal of Psychiatry*, 128, – 1976. p. 538–548.
16. Baumeister R.F., & Leary M.R. The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бек У. Общество риска. На современности Weginsandere: выпуск Зуркампа. – 2001.
2. Goriup J., Čagan B., Krošl K., Mulej M. Пожилые люди и их одиночество: случай в переходном обществе. *Социология и антропология* 3(4). – 2015.

3. Luanaigh C.O., Lawog B.A. Одиночество и здоровье пожилых людей. Международный журнал по гериатрической психиатрии; – 2008. р. 23.
4. Слободчиков В.И., Исаев И.И. Основы психологической антропологии. Психология развития личности: развитие субъективной реальности в онтогенезе. М, 2006.
5. Хойман Н. и Асуман К. (2009): Социальная геронтология. Многодисциплинарная перспектива. Бостон: Пирсон, 8-е изд. – 2009.
6. Asher S. R., & Paquette J.A. Одиночество и отношения сверстников в детстве. Текущие направления в психологической науке, 12, – 2003. р. 75-78.
7. Коллан Ф. (1993): Социальные детерминанты и возможности образования в более поздней жизни: случай Австрии. Образовательная геронтология, 19, 6, 535-550.
8. Линч М. Скотт (2011): Измерение и прогнозирование старения. Исследования по проблемам старения. 22 нет 5. Приобретен 21.12.2011
9. Маон Н.Е., Ярчески А., Ярчески Т.Дж. (2001). Переменные психического здоровья и положительная практика в отношении здоровья ранних подростков. Психологические отчеты. 88, 1023-1030.
10. Ермолаева М.В. Методы психологической регуляции эмоциональных переживаний в старости // Психология старости и старения: Антология / Сост. О.В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М.: Академия, 2003.
11. Райли Уайт М. Старение, социальные изменения и идеи о силе. Американская академия искусств и наук. – 1978.
12. Averill J.R., Clore G.L., Frijda N.H., Levenson R.W., Scherer K.R., Clark L.A., и др. Какова функция эмоций? – 1994.
13. Эриксон Э.Э. Психологический кризис развития пожилого человека. // Старая психология возраста: Хрестоматия. / В издании Д.Я. Райгородского. Бахрах-м. – 2004.
14. Дэвидсон Р.Дж. Природа эмоций: фундаментальные вопросы. Нью-Йорк: Пресса Оксфордского университета. – С. 97-139.
15. Bancroft J., Skrimshire A., Simkins S. Причины, по которым люди дают передозировки. Британский журнал психиатрии, 128, – 1976. С. 538-548.
16. Baumeister R.F., Leary M.R. Необходимость принадлежать: Желание межличностных привязанностей как фундаментальной человеческой мотивации. – 1995.

БУЛАТБАЕВА А.Ә., КӨПБОСЫНҚЫЗЫ Н. ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАРТ АДАМДАРҒА ӘСЕРІ

Мақалада қарт кісілердің жалғыздығын зерттеу нәтижелері, себептері және салдары келтірілген. Эмпирикалық бөлігінде қарт кісілердің: туыстарымен тұратын қариялар, жалғызбасты қариялар, серігімен немесе қарттар үйінде тұратын қариялардың – өмірлерінің кейбір қырлары салыстырмалы түрде келтірілген. Оларға бөлінген ерекше назар және туыстарымен қарым-қатынастары анықталған. Алынған эмпирикалық мәліметтер қарттар үйінде немесе жалғыз тұратын қарт кісілер өздерін туыстарымен немесе жұбайымен бірге тұратын қарттарға қарағанда көбірек жалғызсырайтындығын көрсетті.

Кілттік сөздер: қарт кісілер, тұрғылықты мекен-жай типі, жалғыздық, байланыстар, әлеуметтік өзгерістер.

БУЛАТБАЕВА А.А., КӨПБОСЫНҚЫЗЫ Н. ИЗМЕНЕНИЯ РАЗВИТИЯ В ОБЩЕСТВЕ И ЕГО ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ПОЗИЦИЮ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ

Статья посвящена философскому осмыслению проблем одиночества пожилых людей. В эмпирической части освещены некоторые аспекты жизни пожилых людей в от-

ношении их резиденции в сравнении: среди пожилых людей, живущих со своими родственниками, в одиночку, с партнером или в доме престарелых, уделяя особое внимание чувству одиночества и контактам с родственниками. Показано, что пожилые люди, живущие в одиночестве или в доме престарелых, чувствуют себя еще более одиноко, чем те, кто живет с родственниками или с партнером.

Ключевые слова: пожилые люди, тип места жительства, одиночество, контакты, социальные перемены.

УДК 18.85

ПОДГОТОВКА ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Р.А. АЙКЕНОВА

доктор педагогических наук, профессор
e-mail: ryskeldy.aykenova@mail.ru

А.Ш. ТАНИРБЕРГЕНОВА

кандидат педагогических наук, доцент
e-mail: anar-tanirbergenova@mail.ru

С.К. ОМАРОВА

кандидат филологических наук, доцент
e-mail: omarovask@mail.ru

Университет Туран-Астана

В данной статье рассматриваются конкретные вопросы реализации государственной программы «Триединства языков» в вузах. Государство ставит цель на основе полиязычия обеспечить будущих специалистов международными квалификационными качествами, чтобы повысить их конкурентоспособность. Для формирования полилингвальной личности необходимо использование интерактивных технологий обучения. В данной технологии предпочтение отдается поисковому подходу в интенсивном овладении языком, обеспечивая диалоговое взаимодействие между участниками учебного процесса, обеспечивая лучший результат. Структура интерактивного занятия способствует внесению элементов необычного, интересно и увлекательно подается презентационный материал, в обсуждение включаются все студенты, определяется самооценка достижений. Следовательно, информатизация обучения диктует необходимость разработки новых технологий, их внедрение в практику обучения языку для формирования полилингвальной личности является актуальной.

Ключевые слова: интерактивные технологии, поликультурная личность.

Введение

В настоящее время стержневой идеей языковой политики РК является необходимость овладения несколькими языками, которые должны быть основой межнациональных и международных отно-

шений. Развитие полиязычия идет путем поиска инновационной модели обучения, соответствующей мировому стандарту, обеспечивающей качество образовательных услуг. Интеллектуальный потенциал общества зависит именно от качества

образовательных услуг, определяет экономическое и духовное развитие страны. В республике уже созданы необходимые условия, способствующие формированию специалиста, знающего несколько языков, иностранные языки изучаются уже в детских садах, во всех школах.

В данной статье нами рассматриваются конкретные вопросы реализации государственной программы «Триединства языков» в вузах. Государство ставит цель на основе полиязычия обеспечить будущих специалистов международными квалификационными качествами, чтобы повысить их конкурентоспособность.

В связи с этим Казахстан интенсивно приступил к реализации полиязычного образования в системе дошкольного, среднего и высшего образования, направленного на изучение казахского, русского и английского языков. В учебных планах вузов предусмотрено обязательное изучение казахского, русского, английского языков, поэтому можно говорить, что идет интенсивная реализация Послания президента «Новый Казахстан в новом мире». Также в стране проводятся конференции, «круглые столы», диспуты, где рассматриваются вопросы и идеи, направленные на усиление базы полиязычного образования, проводятся различные олимпиады по нескольким языкам, разработаны специальные программы, по которым обучающиеся могут продолжить свое обучение за рубежом. Это все дает отличную возможность поднять уровень знания данных языков¹.

Основная часть

Как решается данная программа, на какие инновационные технологии опираются специалисты для формирования полиязычной личности? Как сохранить лучшие казахстанские образовательные методики, какие новые технологии помогут ускоренному переходу в овладении тремя языками?

В этой связи актуальным является использование преподавателями современных интерактивных технологий по формированию полилингвальной личности. Полилингвальная компетенция нами понимается как совершенное владение тремя языками, функционирование языка на уровне речевых действий, как пишет ученый, «...владение метакогнитивными стратегиями и развитой познавательной способностью» [1].

Анализ языковой ситуации данного вопроса в вузах, исследование зарубежного и отечественного опыта по применению интенсивных технологий для изучения неродного языка показывают, что проблема использования технологий интерактивного обучения – необходимый стратегический принцип, при помощи которого можно повысить познавательный интерес студентов к изучению неродного языка, сформировать их положительную мотивацию в учении.

Основной смысл интерактивных технологий обучения – это взаимодействие субъектов учебного процесса. Как пишет М.С. Скорина, «Взаимодействие понимается как непосредственная межличностная коммуникация, важнейшей особенностью которой признается способность человека «принимать роль другого», представлять, как его воспринимает партнер по общению или группа, и соответственно интерпретировать ситуацию и конструировать собственные действия»[2].

Для формирования полилингвальной личности необходимо использование интерактивных технологий обучения. В данной технологии предпочтение отдается поисковому подходу в усвоении языка: а) акцентируется внимание на развивающем потенциале обучения; б) исходящим моментом является ценность самостоятельной деятельности; в) ставятся дидактические цели ускоренного уровня; г) преподаватель выступает в качестве пар-

¹ Послание Главы государства народу Казахстана от 27 января 2012 года «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана»// Казахстанская правда. 28 января 2012 г. №32

тнера по учебному исследованию, в роли тьютора; д) обучение основывается на высокой личной мотивации обучаемого.

Необходимо отметить, классическая система обучения имеет определенные преимущества, поэтому мы их не отрицаем. Однако использование инновационных подходов в процессе обучения наиболее полно соответствует современным требованиям.

В «Словаре лингвометодических терминов» (Б.А. Абилова, Р. Айкенова) дается следующее определение: «Активный метод обучения – один из комбинированных методов обучения второму языку, направленный на практическое овладение языком в результате обильной речевой практики с использованием элементов суггестивных приемов» [3].

К инновационным технологиям для интенсивного овладения языком относятся:

- формирование речевой деятельности на основе устного общения;
- восприятие и семантизация учебного материала;
- опора на наглядные средства обучения, как психологического воздействия при усвоении языка;
- учет возможностей обучающихся.

Интерактивные технологии обучения стимулируют к действию и самостоятельности студентов, представляют собой модель общения в системе «студент – преподаватель». Применение их в комбинации с другими технологиями позволяют выступать студентам не пассивными объектами обучения, а субъектами – соучастниками учебного процесса. Использование интерактивных методов обучения способствует интенсивному овладению неродным языком, способствует формированию уверенности выступать в аудитории на неродном языке, развивать умения и навыки творческого подхода к изучаемому материалу.

Как пишет ученый, Слово «интерактив» образовано от слова «interact» (англ.), где «inter» – взаимный, «act» –

действовать. «Интерактивность» означает способность взаимодействовать или находиться в режиме диалога, следовательно, интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение. При интерактивном обучении диалог строится на линиях «студент – студент» (работа в парах), «студент – группа студентов» (работа в группах), «студент – аудитория» или «группа студентов – аудитория» (презентация работы в группах), «студент – компьютер» [4].

Интерактивные технологии способствуют самостоятельной организации обучения, обеспечивая диалоговое взаимодействие между обучающимися, формирование жизненно необходимых ситуаций. Их использование предполагает применение и анализ моделей для решения ситуационных задач. Структура интерактивного занятия способствует внесению элементов необычного, так как главной в процессе обучения является деятельность самого обучаемого, который интересно и увлекательно подает презентационный материал, в обсуждение которого включается и сам студент, и другие студенты, либо это самооценка достижений.

Такая технология обучения предполагает активное взаимодействие субъектов учебного процесса, а использование информационных технологий в учебный процесс вносит определенные изменения в стиль взаимодействия преподавателя со студентами, когда студент-партнер, имеющий право на выбор уровня содержания в процессе обучения; когда совместная деятельность (субъект-субъектные отношения) протекают в атмосфере дружелюбности и открытости. К числу интерактивных технологий обучения можно отнести: ситуативные задания и задачи, различные виды презентаций, видеоматериалы, виды проектов, дискуссии, различные игры, интернет-конференции и др.

Следует подчеркнуть, что интерактивные технологии обучения предполагают применение тех моделей, которые направлены на формирование положительной

мотивации и ориентированы на достаточно высокий уровень овладения неродным языком. Тщательная подготовка интерактивных технологий обучения должна способствовать достижению таких успехов, которые будут способствовать повышению уровня обучаемых, а также своей профессиональной компетентности, педагогической интуиции и творческого потенциала.

Следовательно, интерактивные технологии обучения обеспечивают развитие познавательных интересов студентов к изучаемому языку, формированию положительной мотивации, формируют технологию сотрудничества. В процессе овладения языком развивается креативное мышление, индивидуализированность обучаемого, происходит формирование полилингвальной личности студента. Появляется его речевой портрет – умение выступать в публичной речи, речевая грамотность, лингвистическая грамотность»[4].

Применение данной технологии призвано обеспечить самостоятельное овладение языком, расширение собственных лингвистических знаний и применение их в конкретных условиях. Интерактивные технологии обучения ориентируют обучающихся на креативный подход, выбор, анализирование, переработку изучаемого материала.

На основе интерактивных технологий обучения возможно установление положительных эмоций для создания взаимодействий между студентами, непосредственного общения в команде, что помогает успешному овладению языком.

В настоящее время в нашем вузе есть возможность использования интерактивных технологий обучения для реализации современных подходов, активизации познавательной деятельности студентов по овладению языком, повышения эффективности и качества преподавания для формирования полилингвальной личности.

В процессе обучения неродному языку

использование информационных технологий помогает обучаемому развивать немаловажную психологическую черту: не стесняться задавать компьютеру вопросы и получить ответ, что иногда служит препятствием для студента в аудитории, режим работы в сети дает возможность получить более подробные пояснения по разделам и фрагментам учебного материала. В интерактивной технологии целевой ориентацией является обучение на основе высокой личностной мотивации и методов исследования проблем.

В основу положены следующие концептуальные положения:

1) развитие личности происходит лишь в процессе деятельности;

2) всякой деятельности предшествуют мотивационные и эмоциональные потребности;

3) фактором положительного развития личности является форма и характер организации учебной деятельности и правильно определенные целевые установки;

4) продуктивное обучение – обучение исследовательского характера, в процессе которого происходит осознание общей и личностной цели, анализ и синтез знаний и умений, поиск вариантов решения задач;

5) основная форма организации учебной деятельности – групповая, как наиболее эффективный способ организации коммуникации.

Данная технология состоит из проектирования учебного процесса по модулям, выявленным на основе анализа учебного материала и объединения их в крупные тематические блоки. В вводной части модуля дается новая информация, которая должна трансформироваться в знания. Это тематическое представление теоретического материала, целевых установок для дальнейшей учебной деятельности.

Диалогическая часть строится на основе познавательной деятельности, преимущественно групповым методом обучения (4–7 человек) на основе диалога, в

процессе которого происходит усвоение и обработка знаний, умений и навыков. Поэтому она является операционно-познавательным этапом учебного процесса. Диалогическое общение есть совместное обсуждение ситуации, совместная направленность на разрешение лингвистических проблем.

Условиями проведения диалогического общения являются: а) изменение стандартной формы расположения обучаемых, что создает ситуации необычного, вызывая определенные эмоции и создавая психологический фон обучения; б) психологическая мотивация эвристики, нахождения и малого открытия для себя нового; в) содержание диалога, в процессе которого выдвигаются гипотезы, предположения.

Последнее предполагает применение следующих приемов: проведение аналогии на основе предыдущих знаний, составление гипотезы в форме предложений, сверка правильности своих предположений с эталонными, дискуссии, обсуждения.

Основными методами познавательной деятельности в данной технологии становятся «мозговой штурм», проблемный метод, исследование, «метод аквариума» и др. Работа по данной технологии предусматривает ряд алгоритмических действий преподавателя:

- распределение учебного материала на модули;
- деление учебного материала на уровни в зависимости от знаний студентов: сложный материал, материал средней сложности, материал низкой сложности;
- подготовка творческого материала для развития креативности, интереса к предмету и положительной мотивации;

– обеспечение диалогического общения на всех уровнях для формирования лингвистической компетенции.

При проектировании учебного процесса на основе интерактивных технологий обучения нами взяты: модульная структуризация учебного материала, принцип разделения его на уровни сложности, построение обучения на основе методов исследования и постановки проблем, диалогичность как основная форма коррекции обучения на основе обратной связи; оценка результата обучения не только преподавателем, но и самим студентом. Однако имеющиеся технологии еще недостаточны, чтобы удовлетворять потребности общества, нужны технологии нового поколения, разработанные на их основе программные продукты.

Выводы

Следовательно, информатизация обучения диктует необходимость разработки новых технологий, их внедрение в практику обучения языку для формирования полилингвальной личности.

Интерактивные технологии обучения сочетают в себе преимущества традиционного и индивидуального компьютерного обучения. Подготовка к занятию требует разработки необходимого количества слайдов, видеoinформации, звукового сопровождения, элементов анимации и т.д., что значительно повышает интерес к языку, способствует интенсивному овладению языком. Обучение с помощью интерактивных технологий меняет отношение взаимодействия субъектов учебного процесса: креативным становится студент, преподаватель выступает в роли тьютора, главной задачей которого является умение управлять основной частью занятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пересторонина И.Л. Формирование языковой компетенции при обучении лексике второго иностранного языка: Дисс.....канд. пед. наук.– Москва 2003. – С.188.
2. Айкенова Р.А. Обучение языку с применением информационных технологий: поиск и решение проблемы: Монография.– Караганда: Изд-во КарГУ, 2009. – С. 320.

3. Руденко-Моргун О.И., Дунаева Л.А., Архангельская А.Л., Шоркина Е.Н. Инновационные технологии в обучении русскому языку как иностранному. Комплекс учебных программ и спецкурсов. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – С. 36.

4. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1989. – С. 216.

REFERENCE

1. Perestoronina I.L. The Formation of the language competence in vocabulary instruction second foreign language].....Cand. PED. Sciences.– Moscow 2003. – С. 188.

2. Aikenova R.A. Language training using information technologies: search and solution of the problem: Monograph. – Karaganda: KarGU Publishing House, 2009. – p. 320.

3. Rudenko-Morgun O.I., Dunaev L.A., Arkhangelsky A.L., Sorkine A. Innovative technologies in teaching Russian as a foreign language. Complex training programs and courses. – М.: Izd-vo RUDN, 2003. – С. 36.

4. Leont'ev A.A. Language, speech, speech activity. – М.: Education, 1989. – p. 216.

АЙКЕНОВА Р.А., ТАНИРБЕРГЕНОВА А.Ш., ОМАРОВА С.К. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ПОЛИМӘДЕНИЕТТІ ТҮЛҒАНЫ ДАЙЫНДАУ

Бұл мақалада жоғары оқу орнындағы «Тілдердің үштұғырлығы» мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың нақты мәселелері талқыланады. Мемлекет көптілді оқыту арқылы болашақ мамандардың халықаралық біліктілік қабілеттерін дамытып, олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруды мақсат етеді. Көптілді тұлғаны қалыптастыру үшін оқытудың интерактивті технологияларын пайдалану керек. Аталған технология бойынша оқу үрдісіне қатысушылар арасында диалогтік қатынасты қамтамасыз ететін, тілді интенсивті түрде меңгертуде ізденушілік тәсілге назар көбірек аударылады. Интерактивті сабақтың құрылымы ерекше, қызықты элементтерді қолдануға мүмкіндік береді, презентациялық материал да таңдап алынады, пікірталасқа студенттер де қатысып, олардың өздерін бағалау қабілеттері анықталады. Сөйтіп, оқытуды ақпараттандыру үдерісі жаңа технологияларды дайындау қажеттілігін талап етеді. Тілді оқыту тәжірибесінде көптілді тұлғаны қалыптастыру үшін бұл мәселе өзекті болып табылады.

Кілтті сөздер: интербелсенді технологиялар, полимәдениетті тұлға.

AIKENOVA R.A, TANIRBERGENOVA A.SH., OMAROVA S.K. PREPARATION OF POLYCULTURAL PERSONALITY BASED ON INTERACTIVE TECHNOLOGIES

This article deals with specific issues of implementing the state program «Trinity of Languages» in universities. The state sets a goal on the basis of multilingualism to provide future specialists with international qualifications in order to increase their competitiveness.

For the formation of a polylingual personality, the use of interactive learning technologies is necessary. In this technology, preference is given to the search approach in intensive language acquisition, ensuring interactive interaction between participants in the learning process, ensuring the best result. The structure of the interactive lesson contributes to the introduction of elements of unusual, interesting and fascinating presentation material, all students are included in the discussion, self-evaluation of achievements is determined.

Therefore, the informatization of education dictates the need to develop new technologies, their introduction into the practice of teaching language for the formation of a polylingual personality is relevant.

Keywords: interactive technologies, multicultural personality.

UDC 378

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN HIGHER SCHOOL***K. NAGYMZHANOVA***

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

S. ABDIBEKOVA

Candidate of pedagogical sciences, associate professor

A. TANIRBERGENOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Turan-Astana University

Innovative learning environment in conditions of higher school is one of the factors for the formation of a creative person. The researchers are still working on creation of such an environment. The article presents different points of views on innovative learning environment, project-based learning and creativity, as well as the mechanisms and conditions for implementation of such environment and the efficient use of creativity for pedagogical purposes.

Keywords: learning environment, training factors, pedagogical technologies, creative thinking, projective activity.

Introduction

The ongoing globalization, the adoption of Kazakhstan to the WTO and accession of Kazakhstan to the Bologna Declaration put forward the problems of vocational training system; post the task of effective integration into the global educational and economic space. The problem of the quality of education and training of teaching staff, the implementation of the state educational policy change the focus of education. Instead of just fulfilling the market needs, the educational system shall become an innovative, managing, forming direction of the economy providing extended training for the new generation of professionals. In this view, the main task of educational system is to prepare a specialist able for a successful organization of activities in complex situations, possessing the professional competence, capable of adaptation to the modern educational environment, and being competitive in the current labor market.

Innovative learning environment in con-

ditions of higher school is one of the factors for the formation of a creative person. The researchers are still working on creation of such an environment. Modern society needs people able to think creatively because such people are more sociable and can easily adapt to the changing world. In other words, now we are going to talk about project-making and creating learning environment which promotes creativity in students.

Modern Kazakhstan society is in need of innovative education. The transition to an innovative educational environment in a university requires updating the content of education and should be based on the use of information technology, the implementation of integrated curricula, the program-target method of teaching students. The improvement of learning technologies is the key to achieving these targets and the formation of innovative educational environment. Teaching technologies are a tool of organizing the teaching process which is based on the joint creative work of teachers and students

through the exchange of educational information by means of pedagogical interaction. It should serve as a basis for the formation of capacity for creative activity. One of the main objectives of creating an innovative learning environment is the formation of future specialists able for creative thinking, generation and implementation of new original ideas. An important place in the structure of vocational training should be given to raising the students' ability for self-improvement, the development of creative potential, the accumulation of creative experience what forms the basis for self-realization in the course of professional activities. Thus, there is a need for determining the methods and means for activation and development of personal and creative potential of students in the conditions of innovative educational environment.

Main part

Creativity is the ability to achieve qualitatively new significant value of required results. This definition is universal for a number of processes that can be called "creative". The definition also sets a system of criteria for assessing the degree of creativity: the result of the novelty, its values (the social importance, the goals / need for satisfaction, etc.), as well as the presence in the decision of a lawful, but not deterministic initial statement of grounds explicit and implicit).

CREATIO means creation, development. Strictly speaking, any pedagogy is creative and has a creative focus. Of course, such focuses may include well-known problems, programmed, intensive training, and etc. therefore, we can talk about the degree of creativity ... the degree of creativity in such focuses is low. On the contrary, creative pedagogy refers to progressive pedagogy which is a system for intellectual and psychological development of personality through the forming of stable components of a creative style of thinking [1].

Creative thinking is a core feature of novelty. Still, creative thinking should be useful and productive. The concept of novelty has many meanings what leads to a dilution of concepts of creative intelligence. However,

they both require expertise and effort. A creative potential of the individual means the central traits of personality conducive to creative thinking and productive activity.

It is important to create spaces that make our students wonder. Day dreaming every once in a while isn't a bad thing if it brings good ideas. A great classroom environment is very important for educational process. With an increase in control of education, a creative learning environment is the only area left where teachers and students have freedom.

Today, creative pedagogy is gaining popularity in schools, universities, and post-graduate training. It has great potential for integration into wide practice wherever the graduates should be capable of solving professional problems. Creative pedagogy is quite compatible with the existing educational system. Its supporters consider it as a meta-subject or as a separate course. However, it is aimed at students with a cognitive motivation. The most significant external constraints include requirements of this educational system to the character of the teacher. The teacher should be a creative person with a strong cognitive motivation, able to organize independent inventive activity of students.

A number of researchers associated educational environment with space: educational environment is a space of specially organized relations. Educational environment is an object-spatial environment for students in which they carry out their activities. Defining the concepts "environment" and "space", V.A. Kozyrev notes that the space can affect a person but it does not mean his set to work and environment is mutual inspiration and interaction with environment education subject. Therefore, the environment as a pedagogical phenomenon is a set of conditions in which the educational process takes place, and which interact subjects of this process. A variety of treatments in the understanding of the essence of the educational environment due, on the one hand the complexity of this pedagogical phenomenon

on the other, - the objectives of the specific studies that have investigated these or other side of it. The authors trying to define the educational environment use mainly the concepts of "conditions" and "opportunity." A number of researchers of educational environment think about the participants of product relations in the educational space. N. Mikhaylova noted that "the educational environment is one of the forms of relations of the man and the world. The person who is receiving education is not just interacting with the educational environment; the man realizes himself in this interaction learning the culture, building social relationships, involving a natural material in the space of his own life. Thus, the educational environment is the product of relations between the subjects of the educational space". Based on the above statements, we can define the educational environment of a university as the product of relations of the subjects of educational space. In this case, "educational space" would mean the dynamic unity of the subjects of educational process and the system of their relations. Then, the product relations of the subjects of educational space are a didactic component of educational process which includes its content, technology, forms, methods, means of instruction, as well as mechanisms of managing the relationship between the subjects of educational process.

The concept of creativity developed by G. Gilford, E.P. Torrens, R. Sternberg, D.B. Bogoyavlenskaya, and other scholars is important for the development of ideas about creativity and has implications on the teaching practice. However, the multiplicity of proposed criteria and differences of the views and approaches to assessment point-out an unresolved problem[2].

In proving the system of high educational institutions the perspective of designing and promoting creative environment is environmental approach, which can be considered not only as the methodology of the research but also, as a technology of organizing such an environment. There are two levels of real-

ization of such technology which are macro and micro levels. The idea of these levels is revealed in their implementation.

Creating the situation for development of an individual person differs from creating a learning environment on the basis of subject tasks. The difference is in involving the students in different environmental contacts, expanding the space of their life activity that imitates their future professional conditions.

In the learning environment, the pedagogical environment is defined as the project of pedagogical system implemented during practical experiment. Pedagogical system is the core of designing technology. The main focus is on preliminary design of educational and pedagogical process.

Creative orientation pedagogy involves transfer of the student "from the rank of the person exposed to the level of the subject of creativity and traditional (basic) training material development of the subject grade is translated to the level of the means of achieving a constructive purpose.

The dynamic nature of this environment is due to the external factors and the information received from the university's departments and the subjects of the educational process. It identifies the new challenges, thereby detecting the need to make changes to the project. However, in any case, fundamental essence is orientation of the student towards perception and understanding of the life situations for the purpose of self-development.

Education-oriented pedagogical stimulation of all kinds including self-actualization is the formula of the new emerging Higher School of Pedagogy. We can only wonder that this idea for many years was not in demand in the development of teaching systems. In this connection, in the process of development of higher education in Kazakhstan the principle of creative self-development shall become a priority and system, open new pedagogical strategies. In the studies of personality characteristics of creative individuals have shown themselves can be identified, in turn, a number of approaches.

On the other hand, there is a common personality trait inherent in creative people. For example, M. Chikzhentmihaly noted that creative individuals contain both seemingly mutually exclusive Features: 1. Creative individuals have a lot of physical energy but at the same time they often are in the state of rest and relaxation. 2. They are harsh and naïve at the same time. 3. They combine playfulness and discipline, responsibility and irresponsibility. 4. Creative personalities have alternate representation, imagination, sense of reality. 5. Creative people can act as extroverts or introverts. 6. Creative people are humble and proud at the same time. 7. They avoid stereotypes in gender roles. 8. They show both conservative and rebellious spirit. 9. Many creative personalities demonstrate passion for their work. Still, they can be very objective in assessing their work. 10. Open heartiness sensitivity and creative people often lead to the experience of suffering and pain. But also they are very fond of having fun. Appeal to the self-actualization of the individual student problems caused, on the one hand, the social, political and economic processes in the 21 century, which are often the result of alienation of the individual in the media and information technology environment [3].

Teaching creativity largely determines the success of collaborative innovation. However, the importance of this component is currently poorly understood. In education, creativity is considered as a new methodology of teaching, with the components of technological creativity and interactivity in doing work. Creativity is an urgent problem in modern society. The literature analysis reveals such new terms as "creative person", "creative thinking", "creative manager", "creative agency", and etc. The creative qualities of a person should include those that require creativity, a high level of intellectual development and the ability to organize productive activities.

• The following components of creativity are important to develop:

• Individual's ability to notice and for-

ulate alternatives, to question the seemingly obvious facts, to avoid superficial formulations;

• The ability to understand the problem and at the same time to pull away from the reality, to see prospect;

• The ability to refuse the orientation leading to authorities;

• The ability to see a familiar object from a completely new angle, in a new context;

• The willingness to abandon theoretical propositions, the division into "black" and "white", to depart from the usual life balance and stability for the sake of uncertainty and search.

Creative people are also easily associated (easily change from one thought to another, can see pictures in their mind and make their components); the ability to make estimates and critical thinking (can choose out of many alternatives, can alter the decisions made); willingness of the memory (the ability to master large amounts of systematic knowledge, regulation and dynamic knowledge) and the ability to collect information, generalize and get rid of unimportant data. Here we see such signs of creativity as: originality, heuristic, imagination, activity, concentration, precision, sensitivity.

The first main component – the content of education – should reflect the interdisciplinary relationship. In this case, teaching interaction becomes an educational factor of psycho-pedagogical conditions.

• Educational process should be continuous; students shall gain experience related to different spheres of life;

• The teacher should switch from an authoritarian style of communication to more democratic forms;

• In the classroom, the teacher is to promote the formation of adequate emotional and valuable relationships;

• Training should raise the general cultural level of students.

Training should be focused on creative self-development of personality manifested in the constant need for knowledge. Such students actively determine the purpose of

self-development and education in cooperation with tutors.

Starting from the first course, training should be structured in such a way that students can be released from the school stereotype of gaining knowledge in the classroom under direct supervision of a teacher. The combination of active methods like "brainstorming" allows teaching students to generate ideas, to think outside the box, while supporting their creative self-development.

Training design has a methodological function, serves as an agent promoting mental development of students, as the process of formation of educational activity and a teaching management method. E.I. Mashbits says methodological function of designing about when considering the psychological aspect of designing the training program [4].

After a more detailed examination, we disclose two sublevels of the problem of teaching methods' integration. The first is a combination of active learning methods, such as: seminar – a discussion; lecture – a heuristic conversation; business simulation – a game; and problematic situations – problem solving.

The second sub-layer is the integration of active learning methods through the use of information technologies, for example: a business game, a video conference; professional modeling using graphics programs.

Thus, all the components of learning environment should be kept in mind to maintain the dominant cultivation of student's personality. However, such a targeted professional and personal self-improvement will only be effective when the students consider different facets and aspects of their livelihood, problems, successes and failures in the university environment and outside of it as a source of self-development; and this idea will become personally meaningful and dominant.

Judging by our experience, training of specialists with creative qualities should start from the first year in groups with excellent and good basic training. Educational process shall be arranged in a way as to en-

sure the transfer from training future specialists to training the creative individuals.

G. Gilford, starting in response to the social order to the study of creativity to overcome significant difficulties associated with the establishment of its practical test (due to its extreme rarity and random nature of many discoveries and inventions), proposed to revise the standards and make creative manifestations in these differences at lower levels, thereby ensuring their numbers [5].

The first method is as follows: the subject suggests searching for the needed information sufficient for the preparation of deterministic solutions.

The second method allows the implementation of solutions in complex and time conditions, it is assumed probabilistic solution to occur to minimize the criteria of preference and choice of such a method, which, while not optimal, is capable of implementing solutions. This method is characterized by the use of not only and not so much legal as heuristic and statistical rules.

The third method allows looking for a solution in conditions of lack of information. It establishes invariant situations and activities that determine a specific program. The third way is to maximize criteria streamlining actions and thus to increase the uncertainty of the available information and, consequently, to come closer to heuristic decision-making procedures.

Such methods and means need to form creative thinking in the process of training which involves: learning the skills of independent working, the research activity, motivation, self-improvement, the implementation of educational programs in the nature of innovation technologies aimed at the formation of a creative approach to professional activity, personal creative experience. The more creative the students and the teachers become, the more innovative the educational environment will be. Innovative educational environment should be an integrating factor that unites educational groups, departments and faculties in the processes taking place at the various stages of training and create con-

ditions for advanced training of specialists capable of efficient operation in the modern world.

Conditions for creating the innovative environment:

- the combination of hardware, software and means of telecommunication (joint databases, library and information resources, modern e-learning environment, specialized Internetresources, and etc.);

- the training system should be focused on the use of innovative tools and training methods;

- partnering with universities, research organizations, teaching teams, enterprises of different forms of ownership.

Innovative educational environment is formed by the following main mechanisms:

- the development of new and the improvement of existing training programs, additional forms of education (training, re-training);

- number of selective disciplines;

- the increasing amount of independent work of students while reducing the training load;

- expansion of academic mobility;

- the development of distance learning, especially, e- learning;

- specialized disciplines, the execution of relevant projects and the choice of relevant topics for thesis works;

- involvement of students in research and applied research;

- creation of a joint information and analytical integrated university system able to arrange the collection, systematization and storage, as well as real-time search and retrieval of data and to improve and diversify the communication technology;

- extended and increased use of e-library resources;

- development of communication skills and tolerance through the participation in project activities and mobility programs;

- career guidance and the formation of individual educational and professional trajectory.

The participation of teaching staff in the

formation of innovative educational environment requires training in the following areas:

- the use of innovative educational pedagogical technologies, also in the framework of the Bologna Process;

- the use of information and communication technologies in the organization and carrying out of educational and scientific activities [6].

The design and implementation of creative projects is an effective tool for the formation of innovative educational environment. Creative project means an independent creative work which results in the creation of a new product, program, model, and etc. Implementation of creative projects allows revealing and developing creativity and the ability to learn, to meet new challenges towards individual abilities. Project method involves student in a variety of activities in a real professional way. Ongoing projects include the development of creative collection of information technologies to perform design tasks, development of methods of computer modeling and design, solution design and technological problems through information technology [7]. The basics of projective activity, also, play an important role. Such a system is based on pedagogical and educational technologies.

Slobodchikova writes that the main aim of a learning project is to discover its unobvious resources. Creating learning resources is connected with turning the sociocultural maintenance into the instrument and learning environment.

The terms established in science do not help in practice. In reality, we apply the technology in the form of teaching methods, the weakness of which is one-sided - material - the justifications, with no psychological and didactic evidence. The effect of these techniques is the subject knowledge that does not fit into the logic of their actions implementation, generalization and systematization. It should be noted that the design in the field of education is not limited only to designing the learning systems, or their indi-

vidual components.

Technology can assume one of two types of training activities: reproductive and productive, in between them there are numerous transitions.

In the first case, the technology fixed pedagogical actions that determine reproductive learning activities. The second provides heuristics and independence of students in solving educational problems. For most of its construction elected probabilistic methods that provide varying degrees of freedom of education needed to achieve the goal.

When designing the learning process training as training programs didactic tools develop in accordance with these programs, out educational and training activities are carried. Training programs should be design together with teaching aids. On the basis of these training models, unfortunately, there exist a few of them for pedagogy; we can design different pedagogical technologies. For this purpose we need to transfer educational object into the system of controlling the learning process in a definitely one language of the science, design the dynamic model of a student by identifying his individual characteristics and find the ways of correcting his actions that has a positive impact on his thinking activity, finally, we need to make decisions of a cognitive plan. The design of each component of the environment should create an incentive for the cooperation between the teacher and the student.

The existing technologies and training programs differ primarily in the degree of determination of educational activities at the operational level. The students' knowledge is determined by the properties of the object by means of teacher cognitive situations created by them. The tutor sets the method and structure of teaching and learning process. The target of research becomes a motive if you are able to support students' effort to solve the educational problem by eliminating informational opposition in it. Uncertainties contained in the problem become a

stimulus for heuristic search, logical representation of information and reproductive process associated with the actualization of the necessary knowledge.

Thus, students will be able to transfer their theoretical knowledge into practice. After a traditional vocational training of a teacher, a young teacher often has little knowledge of technologies due to the lack of theoretical knowledge [8]. If we take into account also the lack of awareness of diagnostic methods and the ability of transferring the existing technologies in actual learning professional activities will acquire reproductive characteristics.

In recent years, most scholars use this term to define the system of conditions for the formation of a creative person, as well as to characterize the capacity of one's creative potential represented by the social and spatially-subject environment.

It should be noted that the improvement of the system of pedagogical control can be introduced in two directions. The first is the improvement of the traditional forms and methods through critical thinking. The second is the use of information technologies for the assessment purposes.

Pedagogical activities aimed at the formation of a creative environment have a number of features:

- Attention to unusual matters;
- Respect for unusual ideas;
- Demonstration of value of ideas;
- Granting greater autonomy;
- Formation of a free, relaxed learning environment [9].

In the first case, a creative environment is formed teachers and students together in a form of dialogic, by solving tasks that involve creative activity of students. The second approach involves the creation of conditions for individual development by ensuring freedom in making independent decisions, creativity, the choice of content and methods of teaching and behaviour.

Table 1 – Comparison of the means of training and factors of educational environment of high school

Characteristics	Means of training	Factors of educational environment
Definition	Material and ideal objects to be used during the organization and implementation of the educational process	All external stimuli for the educational process
Object of impact	Students	Students and tutors, teachers, children
Vector of impact	Promotes learning	Creates a comfortable and natural learning environment
Type of impact	Planned keeping in mind the didactic targets	Planned (during classroom teaching); spontaneous (during out-of-school activities); uncontrolled factors
Method of organization	A system of didactic means (theoretical, subject-specific, teaching aids, academic house)	These factors are arbitrary and can be incoherent for the objectives of professional and personal development
Result of impact	More ambitious didactic targets achieved in a reasonably short time	If the controllable factors in learning process correspond to the didactic targets, such factors help reaching the targets during out-of-school activities and have a positive effect on personal development. Uncontrollable factors provide an unpredictable, accidental result which can be positive or negative.

The proposed model of development of creative personality includes the following components.

1. The creative environment which present the following conditions:

a) learning times for the development of divergent thinking;

b) pedagogical support;

2. Creative personality, the basic criteria are:

a) motivational component;

b) intelligent component;

c) emotional component;

d) communicative component.

Methodological function of learning technologies is reflected in the overall strategic direction of training models and the organization of educational management.

Tutorial program as a project has its own specific features:

1) it ensures reaching the goals;

2) it is feasible;

3) it is normative, that is, it fixes available execution level teacher appropriate action.

We complement these features yet another, no less important characteristic inherent in learning technologies: adaptive learning technologies to the personal characteristics of students - a characteristic that is almost weakly expressed in training programs designed for machine learning method. It is represented in traditional learning technology but is an essential feature of advanced technologies and is essential for an individual approach to training.

Chernysheva considers the possibility of using creative pedagogy in distance learning.

1. As part of the technology has developed a system of intellectual computer support thinking, integrative courses "Basics of methodology of creativity" (BMC) and "Computer intellectual support thinking (CIS)." New visual semantic and symbolic means are used as algorithmic problem-compact providing educational information (for example, integrated algorithms, algorithms for solving problem situations, and etc.). There are used didactic and computer

games, including the problematic situation [10]. Creative groups are introduced as a means of development of creative multi-system thinking, creative interpersonal communication skills of debate, and the ideas put forward for the protection in a group. Control and self-monitoring of progress in creative activities are implemented.

2. Within the framework of pre-school education to control external educational outcomes that are created for students, allows continuous diagnosis of their personal learning increments.

These growth rates coincide with the well-known J.Guildfordmodel. According to Morozova, we deal with divergent thinking which has the following main features:

1. fluency (number of ideas that come up per a unit of time);

2. originality (the ability to produce fresh ideas that differ from conventional cognitive standards);

3. susceptibility (sensitivity to detail, contradictions, uncertainty);

4. metaphors (the ability to create fantastic ideas while maintaining a certain objective connection to the original problem situation, the ability to see the complex in simple, and etc.

A man should embody four entities: the individual, the creator, the person, and the subject. Education shall enable the student to develop and implement these entities, creating the conditions for mastering the four components of cultural and historical experience:

– Material education;

– A common education;

– The culture of knowledge and creativity including the methodology of knowledge, research, design, psychology of creativity and guide the development of man-creator;

– Spiritual knowledge represented in different world systems, in art, literature, and etc., associated with the knowledge and acceptance of meaning of existence of a human being.

The functions of pedagogical activity are closely connected so that they can be attrib-

uted to the Gnostic, such special abilities as a reflexive level:

– Pedagogical intuition;

– Improvisation;

– The willingness to make decisions taking into account the abilities and interests of students;

– The willingness to innovate in the field of education, ownership of its assets;

– The ability to assess the real state of teaching and learning of students (trainees);

– The ability for an individual and differentiated approach to students;

– The ability to schedule their individual progress.

These objectively necessary pedagogical skills are possible if a teacher has practically implemented, diagnostic capabilities:

– Purely crafts skills to build work plans, not only by day, but with the individual tasks of the trainees;

– The ability to see their work as a whole, as a unity of goals, objectives, methods, conditions, and the results of understanding the causal relationship between them;

– The ability to move from evaluating individual teaching skills to the assessment of impact, the efficiency of their work as a whole;

– Criticality (the ability to find the "white spots" in their competence).

– The ability to understand the relationship between the methods of work and the results of training and education of students (trainees), to see the causes for their failures, and to distinguish between the training and the abilities of individual trainees [11].

Conclusion

Since gaining independence by the Republic of Kazakhstan and the implementation of the open door policy after which, economical, educational, cultural exchanges between Kazakhstan and other countries of the world, the demand for better education is steadily growing. This necessitated the enhancement of making intellectual, creative, competitive descendants. This strengthened the acknowledgement of the need and the power of teaching creative students at

schools and higher education institutions. In this paper we tried to give our own characteristics for “a creative person” and the importance of making creative learning envi-

ronment. There are also discussed different questions of project based learning which is novelty in our century in the field of education.

REFERENCES

1. Artyukhina A. Designing and creating an educational environment for the professional and personal development of students // “Almamater”, Bulletin of the Higher School, № 9, 2006. – p. 42
2. Talyzina N.F. The technology of teaching and its place in the pedagogical Process // *Sovrem. Higher education Shk.* – 1977, №1(17), p. 94.
3. Yasvin V.A. Educational environment: from modeling to design. – M: Sense, 2001. – 365p.
4. Bishimbayev B. Formation of creative qualities in higher education // Search.
5. Levine M.M. Technologies of professional pedagogical education: Training for students. Supreme. Ped. Training. Institutions. – M.: Pub. “Academy”, 2001. – 272 p. – pp. 111–117
6. Mashbits E.I. Psychological and pedagogical problems of computerization of training. – M., 1988. – p. 137.
7. Chernysheva N.S. Innovations in Education №3, 2001.
8. Morozov A.V. Formation of the creativity of the teacher of higher education in the system of continuous education. – Moscow, 2004. – p. 382.
9. Yasvin V.A. Educational environment: from modeling to design. – M: Sense, 2001. – 259 p.
10. Traynev V.V. Information communication pedagogical technologies. M.: 2006.
11. Talyzina N.F. The technology of teaching and its place in the pedagogical Process // *Sovrem. Higher education Shk.* – 1977. – №1 (17). – p. 94.

ЛИТЕРАТУРА

1. Artyukhina A. «Проектирование и создание образовательной среды для профессионально–личностного развития студентов //«Almamater», Вестник Высшей школы, № 9, 2006. – С. 42
2. Talyzina N.F. Технология обучения и ее место в педагогическом процессе // *Совр. Выш. шк.* – 1977, №1(17), С. 94.
3. Yasvin V.A. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М: Смысл, 2001. – 365 с. – С. 241
4. Bishimbayev B. Формирование креативных качеств в высшей школе //Поиск–Ізденіс
5. Levine M.M. Технологии профессионального педагогического образования: Учеб.пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Типография «Академия», 2001. – 272 с. –С. 111–117
6. Mashbits E.I. Психолого–педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М., 1988. – С. 137.
7. Chernysheva N.S. Инновации в образовании № 3, 2001.
8. Morozov A.V. Формирование креативности преподавателя высшей школы в системе непрерывного образования. – Москва, 2004. – С. 382.

9. Yasvin V.A. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М: Смысл, 2001. – С. 259.

10. Трапнев V.V. Информационные коммуникационные педагогические технологии. – М., 2006.

11. Talyzina N.F. Технология обучения и ее место в педагогическом процессе // Совр. Высш. шк. – 1977. – №1(17). – С. 94.

НАГЫМЖАНОВА К., ТАНИРБЕРГЕНОВА А., АБДИБЕКОВА С. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Мақалада жоғары оқу орнында инновациялық ортаны қалыптастыру студенттердің креативті ойлауын дамыту факторы ретінде қарастырылған. Сонымен қатар мақалада инновациялық ортаны қалыптастыру, жобалау, креативтілік мәселелеріне қатысты ғалымдардың пікірлеріне талдау жасалған. Инновациялық ортаны қалыптастыра отырып шығармашылық, креативтілігін дамытудың педагогикалық мақсаттары, енгізу механизмі мен шарттары анықталған.

Кілтті сөздер: оқу ортасы, оқыту факторлары, педагогикалық технология, шығармашылық ойлау, креативті ойлау, жобалау әрекеті.

НАГЫМЖАНОВА К., ТАНИРБЕРГЕНОВА А., АБДИБЕКОВА С. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

В данной статье рассматривается вопрос создания инновационной образовательной среды во время обучения студентов высших учебных заведений как один из факторов продвижения творческой личности. А также собраны точки зрения разных авторов на тему инновационной среды обучения, проектного обучения и креативности. В статье определены механизмы и условия, при которых внедряется инновационная среда обучения и эффективное использование творчества в педагогических целях.

Ключевые слова: учебная среда, обучающие факторы, педагогические технологии, творческое мышление, креативное мышление, проективная деятельность.

UDC: 378.016:811.111

**INTERNATIONAL PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE
COMPETENCE OF STUDENTS IN AGRIBUSINESS DOMAIN**

ZH.T. ZHYLTYROVA

3 year PhD candidate

speciality: 6D011900 –“Foreign language: two foreign languages”

Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages

e-mail: zhanarzh1@gmail.com

The article identifies the required professional foreign language competences for Bachelors in agribusiness. The integration of science, education and industry and the demands of modern society urge the changes in teaching foreign languages. The author has analysed the literature, the curricula and the results of foreign and domestic studies in order to reveal the most required general, professional and intercultural communicative competences in foreign languages for future agribusiness professionals. Various definitions

of competence taking into account the new tendencies in agrarian education encourage the study of opportunities for students to obtain skills that will make them competitive in the labour market, will allow them to communicate with the colleagues from other countries on different issues. Taking into account the necessity to develop continuous or life-long education, this research will have a double-sided impact on training of future specialists. It is necessary not only to improve their foreign language skills, but as well to bring the studies closer to their professional activity to support their future career growth.

Keywords: *competence, international professionally-oriented foreign language competence (IPOFLC).*

Introduction

During integration into the international educational space, high quality education becomes the most important factor of stable and sustainable development of Kazakhstan. In order to meet the needs of the society and ensure a qualitative breakthrough in science and professional training of agricultural specialists meeting the world standards, we need specialists of the new formation capable of adequate mutual understanding and interaction with representatives of other countries in the modern professional space. Therefore, language training should take one of the leading places in university education. Foreign languages do not only support everyday communication with foreigners but also indicate the graduates' and future specialists' proficiency level. This also applies to students of agrarian universities where earlier foreign languages received less attention than other subjects. In particular, agrarian specialists need to professionally communicate in foreign languages to be able to participate in international scientific projects, the transfer and usage of modern technologies which are necessary for the expansion of agricultural sector in Kazakhstan. Consequently, the development of students' professional foreign language competences will promote an efficient realization of their intellectual and professional potential in the framework of market economy. Accession of Kazakhstan to the Bologna Process gave a new push to the modernization of education, led to the introduction of a new generation of standards, the implementation of competence approach in educational process. This article tries to define the necessary competences integrat-

ing professional and foreign language peculiarities for agribusiness domain specialists.

Main part

The increased requirements to future university graduates in the world and in Kazakhstan urge the improvements in education. There is a need to bring the national system of scientific and professional education closer to the international standards. This system should be based on an innovative-oriented and competence-based method of training in order to be able to solve problems and meet the requirements of quality training of specialists. The assessment of professional and language readiness of students requires using such terms as "core competences", "key competences", "meta-professional competences", "specialized competences", "soft skills" and etc. The specialists in science and education are still arguing on the list of competencies necessary for the graduates of non-linguistic universities.

M.I. Kluyeva advocates the following components of professional communicative competence:

- motivational (an aspiration to master professionally significant skills and abilities, to increase knowledge of foreign languages, and the desire to use and improve these skills in future professional activities);
- knowledgeable (awareness of the content of the competence);
- practical (application of theoretical knowledge in various situations);
- theoretical (students' activities in acquiring the linguistic and professional knowledge); and
- subjective component (includes important professional, personal qualities, at-

titudes and value orientations) [1].

The analysis of the “European Higher Education Systems” Tuning Project has revealed the subject-specific and general competences. Subject-specific competences are considered to be ‘key’ to any degree and are closely related to the specifics of any major. Universal competences are common for all or for most of the degrees. In the course of the study, they are divided into three categories: instrumental, interpersonal and systemic. According to V.I. Baydenko, the author of the Tuning Project, the above-mentioned universal competences are developed in the course of all programs, and each training program is certainly aimed at the formation of more specialized subject competences (skills and knowledge). Subject-specific competencies are the necessary methods and skills which are intrinsic in different disciplines [2].

As noted by the scientists, the formation and development of professional foreign language and communicative competence is a long and time-consuming process. It implies the mastery of a whole range of knowledge and skills integrated into professional communicative competence which includes such structural components as communicative, professional, reflexive, cognitive and psychological [3].

Foreign scholars pay particular attention to subject-specialized training of specialists. I.e., M.-C. Pop and C.-A. Mazilescu identify the linguistic (writing and speaking skills), pragmatic and mediation competencies [4]. According to the authors, each type of competence refers to certain stages of foreign language education in a technical university depending on the complexity and minimum standards of education. The authors describe the linguistic competence as a “cognitive” competence in learning common technical and special lexicon in a specific field, mastering terminological resources using specialized language.

Having analysed the document “Common European Framework of Reference for Languages”, M.-C. Pop describes pragmatic competence which causes discourse (possession

of general and specialized structure discourse) and functional competences (possession of communicative functions for general and special communication). In accordance with the European Competences of Foreign Language Proficiency, the term “mediation” was introduced in the third mediation competence as a form of mediation in teaching a foreign language. Oral and written mediation includes oral and written translation, as well as generalization and paraphrasing of texts in one language when the source language is not clear to the intended recipient [5].

While there is no unambiguous opinion on the composition of component of a foreign language for special purposes, all educational process is a step-by-step formation of general and special competences in a certain sphere. In our study, the methodological modelling of professional foreign language training of specialists in agribusiness is viewed as a complex multi-stage system. Therefore, taking into account the demand for training specialists capable for international cooperation in the professional field, it is important to highlight the international professionally-oriented foreign language competence (IPOFLC). In terms of international contacts and professional interactions, any kind of training requires integration of the content of vocational training into the foreign language communication.

While training a future professional with IPOFLC, one cannot focus only on one pragmatics of future professional activity taking into account only different spheres and topics for communication. In this study, the concept of IPOFLC is identified based on the concept of “International professional foreign language communicative competence» described in more details by S.S. Kunanbayeva [6].

The analysis of various interpretations of competences led us to the idea of defining the concept of IPOFLC as a complex staged process in the course of the communicative and professional training which prepares for international professional communication

of a future specialist and allows solving the professional tasks in the field of foreign language education.

With regards to all the above-stated theoretical developments, it is necessary to point

out such components of IPOFLC as professional-cognitive, metacommunicative-oriented, professional-pragmatic and professional-communicative competences.

Table 1 – The components of IPOFLC, some skills and examples of tasks for their development

Competences	Skills	Examples of tasks
Professional-cognitive	-ability to memorize the thesaurus for further their use in communication; - ability to use a professional thesaurus in phrases and simple sentences and etc.	Conceptual-interpretational, elementary exercises for cognition of professional thesaurus
Meta communicative-oriented	-ability to analyse information and state their point of view in the form of a short agreement or denial; - ability to create their own proposals on the basis of received information in oral or written form;	Tasks aimed at professional communication in the form of consent or denial in certain situations
Professional-pragmatic	- ability to produce logically interconnected messages; - ability to describe consistently a variety of techniques, equipment, appliances, and etc. .	Texts, mini-dialogues containing a professionally specialized metalanguage thesaurus
Professional-communicative	- ability to conduct and maintain conversations, discussions; - ability to understand and express their thoughts using a professional thesaurus	Problematic situations, case study
Intercultural communicative	-ability to communicate taking into account all the peculiarities of foreign language and culture	Texts, audio-video materials containing the linguistic and cultural features of foreign language. System of exercises, situations with multicultural content.

They can be identified as follows:

- professional–cognitive competence implies awareness of conceptual apparatus of the professional sphere and understanding of special terminology in a foreign language;
- metacommunicative–oriented competence presupposes the orientation towards professional communication in mini–dialogues, statements, expressions of consent or denial in certain situations using a professional thesaurus;

- professional–pragmatic competence is related to the ability to persuade, to present one’s point of view in the discussion of a professionally significant task;

- content of professional–communicative competence is the ability to enter into professional communication on a particular topic using the conceptual apparatus from the professional sphere;

- intercultural communicative competence should be formed in the course of

training for the purpose of intercultural communication with foreigners taking into account all the linguistic and cultural features while learning a foreign language and foreign culture even in professional situations.

The successful achievement of the objectives of professional foreign language training requires identifying the skills necessary for the development of IPOFLC and ensures their practical implementation during the training process.

Conclusion

REFERENCES

1. Kluyeva M.I. Contextual approach as the basis of vocational foreign language education file:///C:/Users/DISKETA.KZ/Downloads/kontekstnyy-podhod-kak-osnova-inoyazychnogo-professionalnogo-obrazovaniya.pdf
2. Baydenko V.I., The Bologna process: the search for a commonality of European higher education systems (the TUNING project) – p. 21,54.
3. Zhetpisbaeva B.A., Shaykhizada Zh. G., Kostina E.A., Foreign language professional-communicative competence components for students of non-English majoring specialties/ Bulletin of Karaganda University. –№ 3 (79) / 2015. – p.5.
4. Mirela-Cristina Popa, Crisanta-Alina Mazilescu Competence-based curricular design for foreign language teaching in the Romanian Technical Universities, Procedia – Social and Behavioral Sciences 46. –2012. – p. 4200 – 4204.
5. Common European Framework of Reference for Languages. – 2001. – p.87.
6. Kunanbayeva S.S. Competence modeling of professional foreign language education, Almaty, Kazakhstan. –2014. – p.91.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ключева М.И. Контекстный подход как основа и иноязычного профессионального образования // URL: /Users/DISKETA.KZ/Downloads/kontekstnyy-podhod-kak-osnova-inoyazychnogo-professionalnogo-obrazovaniya.pdf
2. Байденко В.И. Болонский процесс: поиск общности Европейских систем высшего образования (проект TUNING). – С. 21, 54.
3. Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Костина Е.А. Компоненты иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей // Вестник Карагандинского университета. – № 3(79)/2015. – С. 5
4. Мирела-Кристина Поп и Кришанта-Алина Мазилеску. Основанный на компетентности учебный план обучения иностранным языкам в Румынских технических университетах // Социальные и поведенческие науки. – 2012. – С. 4200–4204.
5. Общеевропейские компетенции владения иностранным. – 2001. – С.87
6. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование современного иноязычного образования. Алматы 2014. – С. 91.

The literature review and analysis of foreign and domestic studies let us classify the IPOFLC and its components for agribusiness students. Every component of IPOFLC requires the development of certain skills. The article offers some examples of practical tasks by stages of training.

ЖЫЛТЫРОВА Ж.Т. АГРОБИЗНЕС САЛАСЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІ ДАЙЫНДАУДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КӘСІПКЕ БАҒЫТТАЛҒАН ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ҚҰЗЫРЛЫЛЫҒЫ

Мақалада бакалавр деңгейіндегі агробизнес саласындағы студенттерді оқытуда кәсіби шеттілдік білім беру құзырлығы қарастырылады. «Ғылым-білім-өнеркәсіп» интеграциясы және қазіргі қоғам талаптары шеттілдік білім беру әдіснамасында да өзгерістерді талап етеді. Ең қажетті жалпы, кәсіби және мәдениетаралық қарым-қатынас құзырлығын анықтау мақсатында теориялық әдебиеттер, бағдарламалар мен отандық және шетелдік ғылыми-зерттеу жұмыстарына талдау жүргізілді. Құзырлықтың әртүрлі анықтамалары аграрлық білім беру саласындағы талапқа сай жана тенденцияларды ескере отырып, студенттердің дағдыларының еңбек нарығында бәсекелеске жетуі, шетелдік әріптестермен қарым-қатынасқа түсе алу қажеттіліктері алдыңғы орында тұр. Үздіксіз немесе өмірлік білім беру жүйесін енгізу қажеттігін ескере отырып, ғылыми-зерттеу жұмыстың өзектілігі тек шеттілдік білім беру құзырлығын дамытуда ғана емес, оны кәсіппен бірге ұштастыра отырып оқыту студенттердің келешекте мансаптарының өсуіне одан әрі септігін тигізеді.

Кілтті сөздер: құзырлық, халықаралық кәсіпке бағытталған шеттілдік білім беру құзырлығы.

ЖЫЛТЫРОВА Ж.Т. МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ ИНОЯЗЫЧНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ АГРОБИЗНЕСА

Статья посвящена определению профессиональных иноязычных компетенций для студентов бакалавриата, специализирующихся в области агробизнеса. Интеграция «наука–образование–индустрии» и требования современного общества потребовали изменения в обучении иностранному языку. Для выявления наиболее необходимых общих, профессиональных и межкультурно-коммуникативных компетенций у будущих специалистов агробизнеса в изучении иностранного языка были проанализированы теоретические литературы, работы зарубежных и местных ученых. Учитывая определения компетенций, включающие в себя специфику новых тенденций в аграрном образовании, вытекает объективная необходимость развития навыков конкурентоспособности студентов на рынке труда, умения общаться с зарубежными коллегами из других стран. Учитывая текущую необходимость внедрения непрерывной системы образования, исследование окажет двухстороннее влияние на подготовку будущих специалистов в развитии не только иноязычной компетенции, но имеет важное значение для дальнейшего профессионального роста их карьеры.

Ключевые слова: компетенция, международная профессионально-ориентированная иноязычная компетенция.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

- АБДИБЕКОВА С. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Тұран-Астана университетінің қауымдастырылған профессоры*
- АЙКЕНОВА Р.А. *педагогика ғылымдарының докторы, Тұран-Астана университетінің профессоры, ruskeldy.aykenova@mail.ru*
- АКСАКАЛОВА Ж.К. *психология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің (ҚазҰПУ) педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы*
- АЛДАБЕРГЕНОВА С.С. *С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің (ҚазАТУ) 2-курс PhD докторанты*
- АЛИАСКАРОВА С.М. *педагогика және психология магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы*
- БУЛАТБАЕВА А.Ә. *педагогика ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің (ҚазҰУ) профессоры*
- ГАЛИЕВ Т.Т. *педагогика ғылымдарының докторы, С.Сейфуллин атындағы ҚазАТУ-нің профессоры*
- ДҮЙСЕНБАЕВ А.Қ. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ-Орыс халықаралық университетінің доценті, adk7575@mail.ru*
- ЕСЕНОВА К.А. *әл-Фараби атындағы ҚазҰУнің PhD докторанты*
- ЕЛУБАЕВА М.С. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Тараз мемлекеттік педагогикалық институтының доцент м.а., elubaeva.mirshat@mail.ru*
- ЕСЕКЕШОВА М.Д. *педагогика ғылымдарының кандидаты, С.Сейфуллин атындағы ҚазАТУ-нің доценті*
- ЖЫЛТЫРОВА Ж.Т. *Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 6D011900 – «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығының 3-курс PhD докторанты, zhanarzh1@gmail.com*
- ЖАНАДИЛОВА Қ.Б. *педагогика ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ҰПУ-нің оқытушысы, janadilova_karashash@mail.ru*
- ЖАНЫС А.Б. *Математика мамандығы бойынша PhD философия докторы, РЖА профессоры, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің «Ақпараттық жүйелер және информатика» кафедрасының меңгерушісі, aray.zhanys@gmail.com*

- ЖУБАНДЫКОВА А.М. педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университетінің қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы akgul71@mail.ru
- ЖУМАБАЕВА А.Е. педагогика ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің профессоры
- ИКСАТОВА Б.К. педагогика және психология магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы
- ИСАКОВА Г.О. С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің 1-курс PhD докторанты is_gul_oral@mail.ru
- КӨПБОСЫНҚЫЗЫ Н. әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің «БМ012300 – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2-курс магистранты
- ҚҰРМАНОВА А.Н. А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің Әлеуметтік педагогика пәндері кафедрасының магистранты
- КАСЕН Г.А. педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде профессор міндетін атқарушы, gulmira.kassen@mail.ru
- ЛЕПЕШЕВ Д.В. педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан ПҒА академигі, А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің профессоры, d_lepeshhev@mail.ru
- МАХАМБЕТОВА Ж.Т. психология магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының оқытушысы, tzhamilya@mail.ru
- МЕДЕУБАЕВА К.Т. педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессор міндетін атқарушысы
- МАЖИТОВА С.С. педагогика және психология магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы
- МИГУС М.А. Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің 2-курс магистранты, vampir66613666@mail.ru
- МУХАТАЕВА Д.И. әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының PhD докторанты

- НАГЫМЖАНОВА К. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Тұран-Астана университетінің профессоры*
- НАБУОВА Р.А. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университетінің аға оқытушысы, nabuova@mail.ru*
- ОМАРОВА С.К. *филология ғылымдарының кандидаты, Тұран-Астана университетінің доценті, omarovask@mail.ru*
- ПАЛЫМБЕТОВА Г.А. *педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің оқытушысы, 90.g.a@mail.ru*
- РАТМАНОВА С.Б. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Санкт-Петербург Гуманитарлық университетінің Алматыдағы филиалының әлеуметтік-мәдени технологиялар кафедрасының доценті, svetlana.ratmanova@mail.ru*
- ТАНИРБЕРГЕНОВА А.Ш. *педагогика ғылымдарының кандидаты, Тұран-Астана университетінің доценті, anar-tanirbergenova@mail.ru*
- ЧЕРНЕНКО Ю.В. *педагогика магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика кафедрасының аға оқытушысы*
- ШОНОВА Б.А. *педагогика және психология магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика кафедрасының аға оқытушысы*

НАШИ АВТОРЫ

- АБДИБЕКОВА С. кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Университета Туран-Астана
- АЙКЕНОВА Р.А. доктор педагогических наук, профессор Университета Туран-Астана, ruskeldy.aykenova@mail.ru
- АКСАКАЛОВА Ж.К. кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Казахского Национального Педагогического университета имени Абая
- АЛДАБЕРГЕНОВА С.С. PhD докторант 2 курса Казахского агротехнического университета имени С.Сейфуллина
- АЛИАСКАРОВА С.М. магистр педагогики и психологии, старший преподаватель кафедры социальной и возрастной педагогики Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова
- БУЛАТБАЕВА А.А. доктор педагогических наук, профессор, завед. кафедрой Педагогики и образовательного менеджмента Казахского Национального университета имени аль-Фараби
- ГАЛИЕВ Т.Т. доктор педагогических наук, профессор Казахского агротехнического университета имени С.Сейфуллина
- ДУЙСЕНБАЕВ А.К. кандидат педагогических наук, профессор Казахско-Русского Международного университета adk7575@mail.ru
- ЕСЕНОВА К.А. PhD докторант 1 курса кафедры педагогики и управления образованием Казахского национального университета имени аль-Фараби kamchat_esenova@mail.ru
- ЕЛУБАЕВА М.С. кандидат педагогических наук, и.о. доцента Таразского Государственного педагогического института elubaeva.mirshat@mail.ru
- ЕСЕКЕШОВА М.Д. кандидат педагогических наук, доцент Казахского агротехнического университета имени С.Сейфуллина
- ЖЫЛТЫРОВА Ж.Т. PhD докторант 3 курса специальности 6D011900 – «Иностранный язык: два иностранных языка» Казахского университета международных отношений и мировых языков Абилай-хана zhanarzh1@gmail.com
- ЖАНАДИЛОВА Қ.Б. магистр педагогических наук
Казахский Национальный Педагогический университет имени Абая
janadilova_karashash@mail.ru
- ЖАНЫС А.Б. PhD доктор философии по специальности математика, профессор РАЕ, зав кафедрой «Информационные системы и информатика» Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова

- ЖУБАНДЫКОВА А.М. кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора Казахского государственного женского педагогического университета, akgul71@mail.ru
- ЖУМАБАЕВА А.Е. доктор педагогических наук, профессор Казахского Национального Педагогического университета имени Абая
- ИКСАТОВА Б.К. магистр педагогики и психологии, старший преподаватель Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова
- ИСАКОВА Г.О. PhD докторант 1-го курса Казахского агротехнического университета имени С.Сейфуллина, is_gul_oral@mail.ru
- КОПБОСЫНКЫЗЫ Н. магистрант 2-го курса специальности «6М012300 – Социальная педагогика и самопознание» Казахского Национального университета имени аль-Фараби
- КУРМАНОВА А.Н. магистрант кафедры Социально педагогических дисциплин Кокшетауского университета имени А. Мырзахметова
- КАСЕН Г.А. кандидат педагогических наук, и.о. профессора Казахского Национального университета имени аль-Фараби gulmira.kassen@mail.ru
- ЛЕПЕШЕВ Д.В. кандидат педагогических наук, академик Академии педагогических наук Казахстана, профессор Кокшетауского университета им. А. Мырзахметова d_lepeshev@mail.ru
- МАХАМБЕТОВА Ж.Т. магистр психологии, преподаватель кафедры педагогики и образовательного менеджмента Казахского Национального университета имени аль-Фараби mzhamilya@mail.ru
- МЕДЕУБАЕВА К.Т. кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора Казахского государственного женского педагогического университета
- МАЖИТОВА С.С. магистр педагогики и психологии, старший преподаватель кафедры социальной и возрастной педагогики Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова
- МИГУС М.А. магистрант 2-курса Казахского Национального Педагогического университета имени Абая vampir66613666@mail.ru
- МУХАТАЕВА Д.И. PhD докторант кафедры педагогики и образовательного менеджмента Казахского Национального университета имени аль-Фараби
- НАГЫМЖАНОВА К. кандидат педагогических наук, профессор УниверситетеУ та Туран-Астана

- НАБУОВА Р.А. *кандидат педагогических наук, старший преподаватель Казахского государственного женского педагогического университета, nabuova@mail.ru*
- ОМАРОВА С.К. *кандидат филологических наук, доцент Университета Туран-Астана, omarovask@mail.ru*
- ПАЛЫМБЕТОВА Г.А. *магистр педагогических наук, преподаватель Казахского государственного женского педагогического университета. 90.g.a@mail.ru*
- РАТМАНОВА С.Б. *кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-культурных технологий Алматинского филиала Санкт-Петербургского Гуманитарного университета профсоюзов, svetlana.ratmanova@mail.ru*
- ТАНИРБЕРГЕНОВА А.Ш. *кандидат педагогических наук, доцент Университета Туран-Астана, anar-tanirbergenova@mail.ru*
- ЧЕРНЕНКО Ю.В. *магистр педагогики, старший преподаватель кафедры социальной и возрастной педагогики Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова*
- ШОНОВА Б.А. *магистр педагогики и психологии, старший преподаватель кафедры социальной и возрастной педагогики Кокшетауского государственного университета имени Ш.Уалиханова*

OUR AUTORS

- ABDIBEKOVA S. *candidate of pedagogical sciences, associate professor, University of Turan-Astana*
- AIKENOVA R.A. *doctor of pedagogical sciences, professor, University of Turan-Astana, ryskeldy.aykenova@mail.ru*
- AKSAKALOVA Zh.K. *candidate of psychological sciences, senior lecturer of the chair of pedagogy and psychology of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai*
- ALDABERGENOVA S.S. *PhD doctoral student 2 courses, Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin*
- ALIASKAROVA S.M. *master of Education and Psychology, Senior Lecturer, Department of Social and Age Pedagogy, The Kokshetau state university named after Sh. Ualikhanov*
- BULATBAYEVA. A.A. *doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National University named after al-Farabi*
- GALIEV T.T. *doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin*
- DUISENBAEV A.K. *candidate of pedagogical sciences, professor, Kazakh-Russian International University, adk7575@mail.ru*
- YESSENOVA K.A. *PhD Doctoral student 1 course, Department of Pedagogy and Education Management, Kazakh National University named after Al-Farabi, kamchat_esenova@mail.ru*
- YELUBAYEVA M.S. *candidate of Pedagogical Sciences, acting. Associate professor, Taraz State Pedagogical Institute, elubaeva.mirshat@mail.ru*
- ESSEKESHOVA M.D. *candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin*
- ZHYLTYROVA Zh.T. *3 year PhD candidate of speciality 6D011900 –“Foreign language: two foreign languages”, Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages, zhanarzht1@gmail.com*
- ZHANADILOVA K.B. *master of Education, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, janadilova_karashash@mail.ru*
- ZHANYS A.B. *PhD doctor of philosophy in specialty mathematics, professor Head of the Department «Information Systems and Informatics», Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov*
- ZHUBANDYKOVA A.M. *candidate of Pedagogical Sciences, acting. Associate professor Kazakh State Women's Teacher Training University, akgul71@mail.ru*

- ZHUMABAYEVA A.E. *doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abay*
- IKSATOVA B.K. *master of Education and Psychology, Senior Lecturer, Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov*
- ISAKOVA G.O. *PhD doctoral student 1st year, Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin, Is_gul_oral@mail.ru*
- KOPBOSSYNKYZY N. *master of 2-nd year of the specialty «6M012300 – Social pedagogy and self-knowledge», Kazakh National University named after al-Farabi*
- KURMANOVA A.N. *graduate student of the Department of Socio-Pedagogical Disciplines of the Kokshetau University named after A.Myrzakhmetov*
- KASSEN G.A. *candidate of Pedagogical Sciences, acting. Professors, Kazakh National University named after al-Farabi, gulmira.kassen@mail.ru*
- LEPESHEV D.V. *candidate of Pedagogical Sciences, Full Member of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, Professor of Kokshetau University named after A. Myrzakhmetov, d_lepeshev@mail.ru*
- MAKHAMBETOVA Zh.T. *master of Psychology, teacher of the Chair of Pedagogy and Educational Management, Kazakh National University named after al-Farabi, mzhamilya@mail.ru*
- MEDEUBAYEVA K.T. *candidate of Pedagogical Sciences, acting, associate professor, Kazakh State Women's Pedagogical University*
- MAZHITOVA S.S. *Master of Education and Psychology, Senior Lecturer, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov*
- MIGUS M.A. *2-year graduate student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, vampir66613666@mail.ru*
- MUKHATAYEVA D.I. *PhD doctoral student, chair of Pedagogics and Educational Management, Kazakh National University named after al-Farabi*
- NAGYMBZHANOVA K. *candidate of pedagogical sciences, professor, University of Turan-Astana*
- NABYOVA R.A. *candidate of pedagogical sciences, senior lecturer, Kazakh State Women's Teacher Training University, nabuova@mail.ru*
- OMAROVA S.K. *candidate of Philology, Associate Professor, University of Turan-Astana, omarovask@mail.ru*
- PALYMBETOVA G.A. *master of Education, Teacher, Kazakh State Women's Teacher Training University, 90.g.a@mail.ru*

- RATMANOVA S. *candidate of pedagogical sciences, associate professor of the chair of social and cultural technologies Almaty branch St. Petersburg humanitarian university of trade unions, svetlana.ratmanova@mail.ru*
- TANIRBERGENOVA A.Sh. *candidate of pedagogical sciences, associate professor, University of Turan-Astana, anar-tanirbergenova@mail.ru*
- CHERNENKO Yu.V. *master of Education, Senior Lecturer, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov*
- SHONOVA B.A. *master of Pedagogy and Psychology, Senior Lecturer, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov*